

**T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ANATOMİ ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI**

Tez Yöneticisi
Prof. Dr. Recep MESUT

**TÜRKÇE ANATOMİ TERİMLERİNİN ETİMOLOJİK VE
SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

(Doktora Tezi)

Selman ÇIKMAZ

EDİRNE – 2006

**T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ANATOMİ ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI**

Tez Yöneticisi
Prof. Dr. Recep MESUT

**TÜRKÇE ANATOMİ TERİMLERİNİN ETİMOLOJİK VE
SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

(Doktora Tezi)

Selman ÇIKMAZ

Tez No :

EDİRNE – 2006

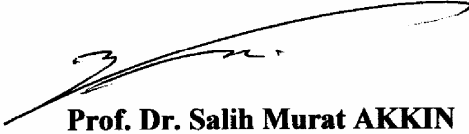
T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sağlık Bilimleri Enstitü Müdürlüğü

ONAY

Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü ANATOMİ Anabilim Dalı doktora programı çerçevesinde ve Prof. Dr. Recep MESUT danışmanlığında doktora öğrencisi Dr. Selman ÇIKMAZ tarafından tez başlığı “**TÜRKÇE ANATOMİ TERİMLERİNİN ETİMOLOJİK VE SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ**” olarak teslim edilen bu tezin tez savunma sınavı 16/05/2006 tarihinde yapılarak aşağıdaki jüri üyeleri tarafından “**Doktora Tezi**” olarak kabul edilmiştir.

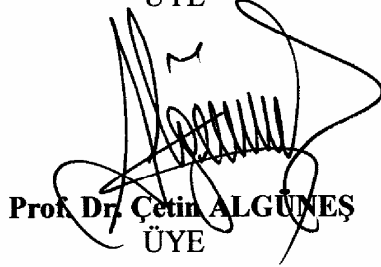
Prof. Dr. Recep MESUT
JÜRİ BAŞKANI

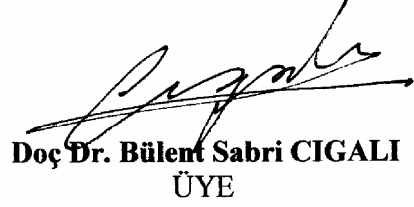
Prof. Dr. Salih Murat AKKIN
ÜYE

Prof. Dr. Nedim Şimşek CANKUR
ÜYE

Prof. Dr. Çetin ALGÜNEŞ
ÜYE

Doç Dr. Bülent Sabri CIGALI
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. İsmet DÖKMECİ
Enstitü Müdürü

TEŐEKKÜR

Anatomi Anabilim Dalı'nda gerçekleőtirdiđim Doktora eğitimim s¼recinde bana b¼y¼k emek veren, y¼nlendiren ve tez çalıŐmamın her aşamasında katkısını hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Sayın Prof. Dr. Recep MESUT'a sonsuz teŐekk¼rlerimi sunarım.

Tez izleme komitemde yer alarak çalıŐmalarıma yardımcı olan Prof. Dr. etin ALG¼NEŐ ve Doç Dr. B¼lent Sabri CIGALI'ya, Doktora eğitimim d¼neminde katkılarını eksik etmeyen başta Prof. Dr. Oğuz TAŐKINALP ve Doç Dr. Tunç KUTOğLU'na çok teŐekk¼r ederim. Tez çalıŐmam boyunca bana desteklerini esirgemeyen mesai arkadaşlarıma ve aileme teŐekk¼r ederim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ ve AMAÇ	1
GENEL BİLGİLER	4
Anatomi Terimleri	6
Anatomi Terimlerinin Tarihsel Gelişimi	8
Nomina Anatomica'nın Tarihiçesi	11
Terminologia Anatomica'nın Tarihiçesi	14
Türk Anatomi Terimlerinin Tarihi	14
GEREÇ ve YÖNTEMLER	24
BULGULAR	37
TARTIŞMA	60
SONUÇ	71
ÖZET	73
SUMMARY	74
KAYNAKLAR	75
RESİMLEMELER LİSTESİ	80
ÖZGEÇMİŞ	82
EKLER	83

SİMGE VE KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Ar	: Arapça
BNA	: Baseler Nomina Anatomica
BR	: Birmingham Revision
cm	: Santimetre
Doç	: Doçent
Dr	: Doktor
Er	: Ermenice
Far	: Farsça
FCAT	: Federative Committee on Anatomical Terminology
FIAA	: Federation Internationale des Associations d' Anatomistes
FICAT	: Federative International Committee on Anatomical Terminology
Fr	: Fransızca
IANCA	: International Anatomical Nomenclature Committee
IFAA	: International Federation of Associations of Anatomists
İng	: İngilizce
İt	: İtalyanca
JNA	: Jenaer Nomina Anatomica
Lat	: Latince
Moğ	: Moğolca
PNA	: Parisiana Nomina Anatomica
Prof	: Profesör
TA	: Terminologia Anatomica
TÇG	: Terminoloji Çalışma Grubu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
UNESCO	: United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation
vb	: ve benzeri
Yun	: Yunanca

GİRİŞ VE AMAÇ

Türklerin bilim alanına olan katkıları oldukça eskilere dayanır. İslam dininin temsilcisi olarak, doğu uygarlığının gelişmesinde ve yayılmasında çok önemli rol oynamışlardır. Fakat, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Türk hekimleri Arapça-Farsça dillerinin etkisinde kalmışlar ve bu dillere ait terimleri kullanmışlardır. Tıp eğitiminde de Doğu dillerini tercih etmişlerdir. Arapça-Farsça olarak çok sayıda tercüme niteliğinde eserler sunmuşlardır. Bunun yanında az da olsa Türkçe telif kitaplar da yazmışlardır. XIX. yüzyıla kadar Arapça ve Farsça'nın bu etkisi artarak devam etmiştir. Sonuçta da ortaya, kökenleri bu iki dile dayanan çok sayıda tıp terimi çıkmıştır (1).

Batıda ise, tıp okullarında eğitim dili olarak Latince kullanılmış ve XVIII. yüzyılın sonlarına kadar egemenliğini devam ettirmiştir. Ancak, Antik geleneğe bağlı olarak, Latince terimlerin büyük çoğunluğu Grekçe kökene dayandırılmıştır. Avrupa'da bilimsel terimlerin ayrı bir konu olarak ele alınması XV-XVI. yüzyıllarda Rönesans hareketiyle başlamıştır. Bu dönemde ve sonrasında tıp alanında büyük gelişmeler kaydedilmiş, sonuçta da yeni yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni kavramlarda Latince ve Grekçe köklere dayandırılarak adlandırılma yoluna gidilmiştir. Avrupa'da ulus-devletlerin ortaya çıkmasından sonra , üniversitelerde ulusal dillerde eğitime geçilmiş, fakat Latince ve Latinceleştirilmiş Grekçe terimler muhafaza edilmiştir. Ayrıca Fransızca, Almanca, İngilizce gibi Avrupa'nın önde gelen dillerinin zaten Latince ile bir çok ortak yönü vardır (2).

Bilim, sanat ve meslek dallarında kullanılan, özel anlamları olan sözcükler diye tanımlanan terimlerin kökenleri, bizde XIX. yüzyıla kadar Arapça ve Farsça'ya

dayanıyordu. 1839'da Tanzimat'ın ilanından sonra, tıp alanındaki gelişmelerin ileri düzeyde olduğu Batı'ya yönelim başlamıştır. Öncelikli olarak da ordunun hekim ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla, Batı tarzı tıp okulları kurulması kararlaştırılmıştır. Bu okullarda eğitim dili olarak, bilimde en ileri düzeyde olan ve siyasi ilişkilerin daha iyi olduğu Fransa'nın dili seçilmiştir. Fransızca 31 yıl kadar Mektebi Tıbbiye'de eğitim dili olarak kullanılmıştır. Etkilerini günümüzde de hissettiğimiz, modern Türk tıp terminolojisinin Fransızca temellere dayanmasına yol açmıştır (1,3).

Önceleri Arapça-Farsça'nın ve sonrasında da, Fransızca başta olmak üzere diğer Avrupa dillerinin etkisinde kalan tıp terimlerimiz, Cumhuriyetin ilanından sonra milli devlet görüşüne uygun olarak Türkçe kök ve eklere dayanan yeni bir aşamaya geçmişlerdir. Fakat sonraki yıllarda bu gelişmeye devamlılık kazandırılmamıştır. Dilimizden çıkarılan Doğu kökenli terimlerin yerine yeterince Türkçe karşılık üretilmemesi, Batı bilimindeki hızlı ilerlemeye paralel olarak yeni kavramların ortaya çıkması ve bazı bilim adamlarımızın işin kolay yolunu seçip bu boşluğu yabancı kökenli terimlerle doldurma düşüncesi, terim sorununu içinden çıkılması zor bir duruma getirmiştir (4,2).

Bu sorunu çözmek için ilk olarak dilimizi ve terimlerimizi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmamız gerekmektedir. Bu aşamada bilim adamlarına büyük görevler düşmektedir. Bu noktada şu gerçekleri unutmamak gerekir: Bir bilim adamının zihnindekileri en doğru ve en kesin biçimde anlatabilmesi, ancak kullanılan dilin ve terimlerin açık, anlaşılır olması ile mümkündür. Bu da kişinin kendi ana dilinde düşünmesi ve düşüncelerini ifade edebilmesiyle gerçekleşir. Anadilini yitiren bir toplum, etkisiz ve kimliksiz kalmaya mahkûmdur. Bu da insanların özgün düşünce yeteneğini yitirmesi demektir ki, böyle bir ortamda bilimin gelişmesi düşünülemez (5,6). Bu bağlamda hekimlik terimlerimizin ve dolayısıyla da Anatomi terimlerimizin Türkçeleştirilmesi hem bir gereksinim, hem de bir zorunluluktur. Çünkü ülkemizde tıp eğitimi her geçen gün hızla yaygınlaşmakta, buna bağlı olarak da Latince kökenli terimlerin yanında, Fransızca, Almanca ve özellikle son zamanlarda İngilizce terimler tıp dilimize kolayca girebilmekte, buradan da konuşma diline aktarılmaktadır. Sonuçta da tıp dilimizi Türkçeleştirme çabaları etkisiz hale gelmektedir.

Tüm bu düşüncelerden yola çıkarak, uluslararası standartlaşmış Latince anatomi sözcüklerinin son listesi olan "Terminologia Anatomica"daki terimlere, elimizde olan, Cumhuriyet dönemi sonrasında yayınlanmış anatomi ve tıp

sözlüklerinde önerilmiş Türkçe karşılıkları saptayıp, Türk Dil Kurumu'nun "Güncel Türkçe Sözlüğü" ışığında tarayarak, etimolojik (köken) ve semantik (anlam) açıdan incelemeyi planladık. Bu araştırma sonucunda: Latince terimlerin ne kadarına karşılık önerilmiştir; Türkçe karşılığı olmayanlar hangileridir; güncel Türkçe'mize girmiş ve Türkçe zannettiğimiz yabancı kökenli sözcükler nelerdir; Türkçe terim türetmede hangi yöntemler kullanılmıştır; önerilmiş Türkçe karşılıklardaki kavram ve imlâ karışıklıkları varmıdır gibi sorulara cevap aramaya çalıştık.

Amacımız anatomi terimlerinin Türkçeleştirilmesi konusunda çalışacak kişilerin, hangi terimlere ağırlık vermesi ve bunu gerçekleştirirken de nerelere dikkat etmesi gerektiğini gözler önüne sermektir. Ayrıca bunu yaparken, yanlışlıklardan kaçınılmasına katkı sağlayabilmek için, önerilmiş karşılıklardaki yabancı kökenli sözcüklerin ortaya çıkartılmasının da uygun olacağını düşündük.

GENEL BİLGİLER

Belli bir sanat, meslek veya bilim dalıyla ilgili ve sadece ona özgü olan sözcüklere **terim** denir. Latince kökenli olan bu deyim “terminare” eylem kökünden gelir. Bu eylem “sınırlamak, sona erdirmek” anlamları taşıdığı gibi, “tanımlamak, belirlemek” şeklinde de kullanılır (7,8,9). Dolayısıyla günümüz Türkçesindeki karşılığı “tanım” olmalıdır (10). Ancak Osmanlı ve İslâm geleneklerimizde, yüzyıllar boyunca Arapça “sulh” (uzlaşma) kökünden gelen “ıstılâh” (uzlaşılan tâbir) deyimini geçerli olmuştur (11).

Bilimsel terimler, söz konusu bilim dalıyla ilgili belirli kavramları açıklamak üzere özel olarak türetilmiş kelimeler olup, o bilim alanında çalışan insanlar arasında iletişimi sağlayan en önemli temel araçlardır. Terimler Bilimi anlamına gelen “Terminoloji” (terminologia) sözcüğü Latince-Grekçe kökenli birleşik bir sözcük olup, Latince’deki isim verme (adlandırma) anlamına gelen “nomenklatür” (nomenclatura) sözcüğü de bunun yerine kullanılmaktadır (8,12). Ancak “terminoloji” deyimini bir bilim alanını veya ders başlığını kastederken, “nomenklatür” sadece mevcut terimlerin listelenmesini ve yayınlanmasını ifade eder. Dolayısıyla terminoloji belirli alandaki terimlerin köken (etimoloji) ve anlam (semantik) bakımından sınıflandırılması ile terim türetmedeki ortak ilkelerin açıklanmasını inceler ve öğretir. Tüm terimleri kapsayan alfabetik veya tematik (konu başlıklarına göre) listelerin hazırlanması ilgili bilim dalı uzmanlarının görevidir. Tematik listelere genellikle “nomina” (adlar; adlar dizilimi) denir.

Tıp terimleri sağlık ve tıp alanında yüzyıllardır birikmiş bulunan binlerce özel sözcükten oluşur. Bilimsel terimler grubunda en geniş kapsamlı ve en hacimli olduğu

kabul edilir. Günümüzde de yüzlerce dergi ve yayınevi sayesinde, binlerce araştırmacının katkısıyla her gün yeni yeni terimlerle zenginleşmeye devam etmektedir. En sıradan tıp sözlükleri bile 40.000 başlık içerirken, bütün hastalıkları ve ilaçları kapsayan sözlüklerde başlık sayısı 100.000'den fazladır (8,12,13). Bu hacim yeryüzündeki birçok yaşayan dilin kelime hazinesini kat kat aşmaktadır. Geleneksel tıp müfredatlarında ayrı bir ders olarak “tıbbi terminoloji” (medical terminology; ıstılahâtı tıbbiye) dersine de yer verilir.

Etimoloji (etymologia) bir bilim dalının dağarcığında bulunan terimlerin kökenini araştıran ve aynı kökten türetilen kelime gruplarını ortaya çıkaran inceleme yöntemidir (14,15). Bu nedenle “köken bilimi” veya “türetme bilgisi” (iştikak) olarak da bilinir. Temelde değişmeyen, bir eylem veya bir varlık ifade eden, az heceli bir “kök” mevcuttur. Bu kökün önüne (önek) veya arkasına (sonek) getirilerek bitişik yazılan hece gruplarına “türetme ekleri” denir. Çekim eklerinden farklı olarak, türetme ekleriyle anlamları farklı olan yeni sözcükler elde edilir. Ancak ekler kullanmadan, iki veya daha fazla kök sözcüğü birleştirilerek de yeni kavramlar ifade edilebilir - “birleşik terimler” (12). Ayrıca, iki veya daha fazla sözcüğü yan yana getirerek, fakat ayrı yazarak, terim özelliği taşıyan “kelime dizimleri” (tertipler) de çok yaygındır. Genellikle bunlar “ad tamlaması” (isim terkibi), “sıfat tamlaması” (sıfat terkibi) veya karma tamlama şeklinde olabilirler.

Semantik (semantica) ise terimlerin morfolojik yapısını (kök, ek, gövde) değil de, yüklendikleri anlamları esas alan inceleme yöntemidir. Bu bakımdan terimler arasında “eşanlımlı, anlamdaş” (synonyma, müteradif) sözcüklere sık rastlanır (16,17,18). Örneğin “lien” (dalak) ve “splen” (dalak); “acusticus” (işitme-) ve “auditivus” (işitme-); “sensitivus” (duysal) ve “sensorius” (duysal); “palma manus” (el ayası) ve “vola manus” (el ayası) gibi. Bilim tarihi esasen terimleri tek anlama indirgeme mücadelesiyle geçmiştir. Buna rağmen hala tıp bilimlerinde sinonimler çok yaygındır. Az da olsa “eşsesli, sesteş” (homonyma, mütecanis) terimler de görülür – telaffuzları bir (bazen yazılışları da aynı), anlamları farklı sözcükler (17,18). Örneğin, “cardia” - kalp, yürek; ve “cardia” – mide ağzı; veya “pediculus” – ayakcık; ve “pediculus” – bit, kehle, gibi. Yazılışları farklı, okunuşları benzer olanlar da vardır – “cella” (oda, hücre) ve “sella” (eyer) gibi. Ayrıca “karşıt, zıt” anlam taşıyan antonim (antonyma, mütezâdde) terimlerden de bahsedilir – “tragus” ve “antitragus”; “helix” ve “antihelix”; “abductio – adductio” gibi (19). Semantik yöntem terimlerin bir dilden başka bir dile çevrilmesinde son derece önemlidir.

ANATOMİ TERİMLERİ

Anatomi Terimleri tıp terimlerinin temelini oluştururlar. Tarihsel süreç olarak en erken şekillenmiş, gelişmiş ve evrensel standartlaşmaya ulaşmışlardır. 110 yıldır faaliyet gösteren “terim komiteleri” anatomide kullanılan terimleri titiz kurallara bağlamışlar ve sürekli güncellemişlerdir. Uluslararası kabul edilebilmelerini sağlamak için Latince yazılım tercih edilmiştir. Fakat 1998 yılından itibaren, Latince terimler listesine paralel İngilizce eşdeğer karşılıklar da ilâve edilmiştir. İnsan vücudundaki en ince yapısal detayları adlandırabilmek için bugün anatomik terim sayısı 8.800’e ulaşmıştır (1,8).

Anatomik terimlerin çok az bir kısmı tek sözcükten ibaret **yalın terim**’dir. Bunlar genellikle isim niteliğinde “kök” sözcüklerdir ve organlar ile vücut bölümlerini tarif ederler: “cor”; “pulmo”; “lien”; “hepar”, vb. Geri kalan büyük çoğunluk, iki veya daha fazla sözcükle ifade edilir. Ayrı yazılan bu sözcük grupları dilbilgisi bakımından “tamlama” sayılırlar – isim tamlaması veya sıfat tamlaması (12). **İsim tamlamaları** kural olarak iyelik (genitivus) çekim eki ile yapılırlar: “apex cordis”; “basis pulmonis”; “capsula lienis”; “porta hepatis”; vb. (20). Latince’nin gramer özelliğine göre önce tamlanan isim, ardından tamlayan isim yazılır (21). Türkçe’nin söz dizimi bunun tam tersidir – önce tamlayan, sonra tamlanan isim gelir. **Sıfat tamlamaları** ise temel sözcük sayılan isim’i tanımlayan sıfat veya sıfatlardan oluşurlar. Burada da, Türkçe’nin aksine, önce tamlanan isim, ardından sıfat veya sıfatlar yazılır – “substantia alba”; “fascia lata”; musculus *teres*”; atrium *dextrum*”; “digitus *tertius*”; vb. Anatomik terimlerin bir kısmı ise **karma tamlamalar** şeklindedir. Tamlanan isimden sonra hem tamlayan isim, hem de tamlayan sıfat gelebilir – “arteria cerebri *anterior*”; “sulcus *terminalis* cordis”; “fissura *horizontalis* pulmonis *dextr*”; vb. Bu şekilde anatomi terimleri çok sözcüklü terkipler halini alırlar (21). Bazı terimlerde sözcük sayısı 8’e kadar çıkabilir, hatta son Terminologia Anatomica’da 10 sözcüklü terimlere de yer verilmiştir. Çok sözcüklü terimlerde bağlaç (genellikle “et”, bazen “cum”, “ad”, “in”) da kullanılabilir (12).

Anatomi terimleri arasında **birleşik terimlere** de rastlanır. Bunlar bağımsız köklerden oluşan, bitişik yazılan isimler veya sıfatlar olabilirler (12). Birleşik isimler (“myelencephalon”; “adenohypophysis”; “vestibulocerebellum”) nadir görülürken, birleşik sıfatlara (“*vestibulocochlearis*”; “*glossopharyngeus*”; “*phrenicomediastinalis*”; “*zygapophysialis*”; vb.) çok daha sık rastlanır.

Anatomi terimlerinin en belirgin özelliği kök sözcüklere önekler ve sonekler getirilerek çok sayıda yeni terimlerin üretilmiş olmasıdır. “Türetme ekleri” denen bu hece grupları sayesinde anlam bakımından yakın, fakat farklı kavram ifade eden **türetilmiş terimler** elde edilmiştir (9,22). Bunların sayısı çok fazladır – isim de olabilirler (“antebrachium”; epiglottis”; “hypophysis”; “metacarpus”; vb.), sıfat da olabilirler (“postcentralis”; “pisiformis”; “vertebralis”; “suprascapularis”; “thyroideus”; vb.). Türk dili de yapım ekleri bakımından çok zengindir ve Türkçe anatomi terimlerinde bunların kullanılması mümkündür. Esasen Türkçe’de sonekler tercih edilmektedir, fakat dil devriminden sonra öneklere de gittikçe artan sıklıkta rastlanmaktadır.

Sonuç olarak dilbilgisi açısından, anatomi terminolojisinde iki sözcük kategorisi ile karşılaşılır – **isim** ve **sıfat**. İsim içermeyen anatomik terim yoktur. Yalın terimler daima isim kategorisindedir. Sıfat tamlamalarında tamlanan sözcük de isimdir. İsim tamlamalarında ise hem tamlanan, hem de tamlayan sözcük isim sayılır. Karma tamlamalarda da en az iki isim vardır. Bu nedenle anatomik terimlerin gramer analizi yapılırken **tamlanan isimler** ve **tamlayan isimler** diye ayrılabilirler (12). Genellikle isimlerin mutlak çoğunluğu tamlanan isimlerdir – bunlar yalın terimlerde müstakil veya tamlamalı terimlerde ilk sözcük olarak görülürler. Ancak terimler listesinde az sayıda isim vardır ki, bunlar sadece isim tamlamalarında tamlayan, yani ikinci ve sonraki sözcük şeklinde rastlanır (“crista galli”; “calcar avis”; “nucleus campi”; “cisterna chyli”; “nucleus originis”; “fibra associationis”). Yine Latincenin gramerine göre isim sayılan bazı sözcüklerin (“abductor”; “adductor”; “flexor”; “extensor”; “masseter”; “sphincter”; vb.) Türkçe dilbilgisine göre sıfat kategorisine girmeleri mümkündür. Genellikle bunlar fiil kökenli ortaç’lardır.

Anatomi terimlerinde sıfatlar daima tamlayan sözcüklerdir ve müstakil kullanılmazlar. Sadece sıfat tamlamalarında ve karma tamlamalarda görülürler. Buna rağmen, anatomik terminolojide kullanılan sıfat sayısı isim sayısından daha fazladır. Birkaç istisna dışında (*dura mater*; *pia mater*) sıfatlar ilk sözcük olarak yer almazlar. Son “Terminologia Anatomica”nın giriş bölümünde “Nomina generalia. General terms” başlığı altında 46 adet en sık kullanılan sıfat ayrıca müstakil olarak sıralanmıştır (23). Sıfatların büyük bir kısmı nitelik ve nicelik belirten “**birincil sıfatlar**”dır – renk, biçim, boyut, kıvam, yön, sayı, sıra, vb. İyelik (ilişki, aitlik, benzerlik) sıfatlarına da anatomi terminolojisinde sık rastlanır. Bunlar “**türetilmiş sıfatlar**” grubuna girerler. Genellikle anatomide kullanılan bir isim köküne sonekler

getirilerek türetilirler – “*costalis*”; “*vertebralis*”; “*tonsillaris*”; “*gastricus*”; “*hepaticus*”; “*laryngeus*”; “*meningeus*”; “*conoideus*”; “*sigmoideus*”; “*fibrosus*”; “*biliferus*”; “*membranaceus*”; “*cuneiformis*”; vb. Ancak sıfattan türetilen sıfatlara da rastlanır – “*albicans*”; “*arachnoidealıs*”; “*bicipitalıs*”; “*duralıs*”; vb. Önekle türetilen sıfatların sayısı da az değildir – “*digastricus*”; “*communicans*”; “*bifurcatus*”; “*epicranıus*”; “*hypoglossus*”; “*sublingualıs*”; “*intercostalıs*”; “*oblongus*”; “*premolarıs*”; vb.

ANATOMİ TERİMLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Anatomide kullanılan terimlerin tarihsel gelişimine bakıldığında, terimlerin ortaya çıkışıyla ilişkili iki farklı yol göze çarpar. Bunlardan birincisi kavramı ilk defa ortaya atan kişinin, ikincisi ise bir konuyu yazılı metin haline getirenin tanımlamasıdır. Tarihsel süreç içerisinde çok sayıda terim önerilmiş, fakat bunların çok az bir kısmı kalıcı olabilmıştır. Bu noktada, öneride bulunan şahsın bilimsel otoritesi, terimin tutunabilmesi açısından büyük önem arz etmiştir (1,24). Bu gerçeği şu örnekte de çarpıcı bir biçimde görmek mümkündür. Ünlü bir düşünür ve hekim olan Galenos yaptığı bazı hayvan disseksiyonlarında, kalın bağırsağın son bölümünün düz olduğunu görmüş, bunun insan vücudu için de geçerli olduğunu düşünerek “rectum” terimini kullanmıştır. Günümüzde bazı hayvan türleri için geçerli olan bu tanımlamanın insan için geçerli olmadığı bilinmektedir. Fakat gerek yaşadığı dönem itibarıyla, gerekse gerçek bir bilimsel otorite olması nedeniyle, Galenos’un bu terimi günümüzde de geçerliliğini korumaktadır (8).

Anatomi bilimi terim bakımından oldukça zengin bir birikime sahiptir. Bu terimlerin büyük çoğunluğu Latince, bir kısmı da Grekçe kökenli kelimelere dayanmaktadır. Grekçe olanların da birçoğu zaman içerisinde, Latince gramer kurallarına uyarlanarak Latinceleştirme yoluna gidilmiştir (8,12,25,26).

Anatomiyle ilgili terimlerin kökeni anatominin tarihi kadar eskiye dayanmakta olup, gelişim açısından bir paralellik içerisindedirler. Bilimsel anlamda en eski anatomik metin M.Ö. VI. yüzyılda yaşamış hekim Alkmaeon’a ait olup, beyin ve optik sinirler ile ilgilidir. Bazı hayvanların disseksiyonunu yapan bu hekim, arterler ile venler arasındaki farkı da tarif etmiştir (1,26). M.Ö. V. yüzyılda yaşamış ve “Tıbbın Babası” sayılan Hippocrates’in, hekimliğin ve anatominin gelişmesine büyük katkıları olmuştur ve “bronchus”, “peritoneum”, “chorda”, “kardia” terimlerini de kullanan kişidir

(1,8,12,26,27). Kendisi hekim olmamasına karşın, M.Ö. IV. yüzyılda yaşamış ünlü düşünür Aristoteles “aorta”, “arteria”, “trachea”, “diaphragma”, “meninges” sözcüklerini ilk olarak kullanmıştır. Uterus, sindirim sistemi, plasenta, beyin zarları ve vena cava’lar hakkında doğru bilgiler sunmuştur. Yaptığı sayısız hayvan disseksiyonları sonucu ortaya koyduğu bilgilerle karşılaştırmalı anatomiye büyük katkılar sağlamıştır (1,12,26). M.Ö. III. yüzyılda Khalkedon’da (bugün Kadıköy) doğmuş olan ve birçok anatomik oluşumu doğru olarak tanımladığı için “Anatominin Babası” olarak anılan kişi Herophilus’tur. Döneminde ulusal bir bilim merkezi olan İskenderiye’de ilk insan disseksiyonunu da yapan kişidir. Tarihte 700 kadar disseksiyonu gerçekleştirdiğinden söz edilir. Çalışmaları neticesinde elde ettiği bilgileri bir kitapta toplamış, fakat bu yapıt İskenderiye yangını sonrası ortadan kaybolmuştur (1,26,27). İskenderiye’li Diocles (M.Ö. 240-180) ise “Anatomia” sözcüğünü bir bilim dalı anlamında kullanan ilk kişidir (1).

Roma imparatorluğunun Akdeniz havzasının tamamına yayılmasından sonra Latince dili hakimiyetini iyice hissettirmiştir. İlk dil devrimcisi olarak anılan Cicero’nun etkisiyle Grekçe terimlerde Latinceleştirme yoluna gidilmiştir (1). Antik çağın anatomik terimlerine en büyük katkı ise, 8 ciltlik bir tıp ansiklopedisi (De re medicina) hazırlayan Aulus Cornelius Celsus (M.Ö. I – M.S. I. yy) yapmıştır (1,28). “os”, “costa”, “vertebra”, “cartilago”, “abdomen”, “anus”, “humerus”, “patella”, “radius”, “tibia” gibi saf Latince terimleri anatomiye kazandırmıştır (1). Efes doğumlu Rufus (M.S. ~ 100) hem anatomist, hem de cerrahdır. Anatomik nomenklatür konusunda bir eser hazırlayan ilk kişidir. M.S. II. yüzyılda yaşamış olan ve döneminin en büyük hekimlerinden olan Bergamalı Galenos (131-200) insan anatomisini öğrenebilmek için, hayvan anatomisi ve fizyolojisi üzerinde çok sayıda çalışmalar yapmıştır. Bu noktada morfoloji ve fizyoloji arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır. Yapıtlarında kas, eklem, kemik, damarlarla ilgili çok sayıda değerli bilgiler sunmuştur. Galenos hem Grekçe (örnek: “pylorus”, “thymus”), hem de Latince kökenli (örnek: “ventriculus”, “septum”) terimlere yer vermiştir (1,8,12). Klasik çağın son tıp ansiklopedisini Constantinopolis’te kaleme alan Oreibasios (M.S. 325-400) da eserinde karma Greko-Romen terimleri kullanmıştır (1).

Galenos’un ölümünden sonra gerek anatomi, gerekse tıp alanındaki çalışmalarda bir gerileme göze çarpar. Dini baskının bilim üzerindeki negatif etkisi bu gerilemenin asıl nedenidir. Ortaçağ Avrupa’sında bilimin durakladığı ve hatta gerilediği bu dönemde Arap, İran ve Türk bilim adamları çalışmalarını

sürdürmüşlerdir. 700 yıl kadar süren bu gerileme dönemi sonrası Avrupa’da Bologna, Padua ve Oxford tıp okullarının açılmasıyla, bu alanda yeni gelişmeler elde edilmeye başlanmıştır. Ayrıca bu okullardan yetişmiş Mondino, Vesalius, Colombo, Eustachi ve Fallopiya gibi hekimlerin anatomi bilimine ve terminolojisinin gelişmesine büyük katkıları olmuştur (26).

Tarihi kaynaklar incelendiğinde, anatomi bilimine katkıyı sağlayan kişilerin sadece hekim kökenli olmadıkları gerçeğiyle karşılaşırız. Bu anlamda anatomiye katkı sağlayan meslek gruplarından sanatçıları, özellikle de ressamı unutmamak gerekir. Bunlara en iyi örneği Leonardo da Vinci (1452-1519) teşkil etmektedir. Kemikler, kaslar, kalp, kan damarları, iç organlar, beyin, sinirlerle ilgili çok değerli bilgiler ve resimler sunmuştur (29).

Anatomi tarihinin en önemli eserleri XVI. yüzyılda ortaya çıkmış olup, bu devirde ilk dikkati çeken kişi Andreas Vesalius (1514-1564) olmuştur. Hazırlamış olduğu “De Humani Corporis Fabrica” (İnsan Vücudunun Yapısı) isimli eseri, içerik ve resimleriyle döneme damgasını vurmuştur. Kitabında, kendisinden önceki hocaların hatalı veya eksik bıraktığı bilgileri düzeltme yoluna gitmiştir. Vesalius yaptığı çalışmaları ve anatomiye olan katkılarından dolayı “modern anatomi”nin kurucusu olarak tarihteki yerini almıştır (25,26,30). Vesalius’un çağdaşlarından biri olan Gabrielle Fallopiya (1523-1562) çok genç yaşta ölmesine karşın anatomiye olan katkıları oldukça büyüktür. “Tuba uterina”, “clitoris”, “hymen”, “vagina”, “placenta”, nervus facialis’in kanalı ile birçok arter, sinir, kas, işitme ve denge organlarını doğru bir biçimde tanımlayan kişidir. Fallopiya’nın öğrencilerinden Girolamo Fabrizio (1537-1619) “De Venarum Ostioliis” adlı eserinde venlerin içindeki kapakçıkları tanımlamıştır. Onun öğrencisi olan William Harvey (1578-1657) ise “De Motu Cordis” kitabında dolaşım sistemini en doğru biçimiyle tarif etmiştir. Hiç kuşkusuz ki, bundan sonra gelmiş hekimlerin de anatomi terimlerine çok sayıda katkıları olmuştur. O güne kadar ortaya çıkmış olan Latince terimleri kurallara bağlayıp, belli bir düzene koymak için çalışmış belli başlı hekimler olmuştur. İtalya’da Andreas Vesalius, Fransa’da Laurent Joubert, İsviçre’de Caspar Bauchin, Padua’da çalışan Adrian Spiegelius ve Hollanda’da Franciscus Sylvius bu amaç için çalışmış kişilerdir (1,8). İlk anatomik isimlendirme M.S. 100 yıllarında Efesli Rufus tarafından yapılmışsa da, bilimsel anlamda ilk çalışmayı Jacques Sylvius gerçekleştirmiştir. Bu yüzden “Anatomic Nomenclature”ün kurucusu olarak bilinir (1,26).

NOMİNA ANATOMİCA’NIN TARİHÇESİ

Tüm tıp alanında ilk olarak ortaya çıkan ve diğer bilim dallarını etkisi altında bırakan anatomi olmuştur. Bu nedenle diğer tıp dallarına ait terimlerin büyük çoğunluğu, anatomiyle ilgili terimlerden türetilmiştir. Yine tıp camiasında terimlerine uluslararası anlamda bir kimlik kazandıran anatomi olmuştur (31). Jacques Sylvius bir çok kas ve damara isim verirken, aynı dönemde yaşamış Andreas Vesalius çok sayıda eş anlamlı terimin karmaşaya yol açtığını saptamış ve bu yüzden belirli bir düzenleme gerekliliğini savunmuştur (12,30). XVII. yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyılın başlarında Samuel Thomas von Soemmering (1775-1830), Jacob Friedrich Henle (1809-1885), Wilhelm His (1831-1934), Wilhelm Krause (1883-1910), Wilhelm von Waldeyer-Hartz (1836-1921) anatomi terimlerine katkısı olan kişilerdir. J.F. Henle “lateralis” ve “medialis” terimlerini önermiş bilim adamıdır (1).

Andreas Vesalius’un daha XVI. yüzyılda anatomi terimlerinde bir düzenleme gerektiğini belirtmesinden sonra, bu konuyu dikkate alan ilk Alman anatomistler olmuştur. Bu nedenle de köken ve anlam bakımından anatomik terimleri inceleyen, en ciddi ve titiz çalışmalar Almanlara aittir (1,8,12,26,31).

Viyana’lı Joseph Hyrtl’in (1810-1894) 421 terimin ayrıntılı analizini içeren “Onomatologia Anatomica”sı (1880) ile Breslau’dan Hermann Triepel’in (1871-1935) “Die anatomischen Namen” (1906) isimli kitapları bu alandaki en iyi örneklerdir (1,12).

XIX. yüzyılda, ulusal devletlerin kurulup üniversitelerde ulusal dillerde eğitime geçilmesiyle terim kargaşası en üst düzeye ulaşmıştır. (1,3). Bu yüzyılın sonlarına doğru gerçek anlamda anatomi terimlerinin sayısı 5000 civarında iken, her ülkenin kendi terminolojisini ortaya koyması ve çok sayıdaki eş anlamlı terimlerin mevcudiyeti sebebiyle, bu sayı toplamda 30000’e ulaşıyordu (8,12,26). Bu karmaşa ortamı sonuçta uluslararası düzeyde anatomi ile ilgili terminolojik düzenleme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu soruna yönelik ilk adım da Alman anatomistlerden gelmiştir (8,12,26,31,32). 1886 yılında Berlin’de “Anatomische Gesellschaft”ı (Anatomi Derneği) kurmuşlar ve 1887 yılından itibaren düzenli olarak kongrelerine başlamışlardır. Almanlar yalnız ulusal bir anatomi derneği kurmakla kalmamış, Almanca konuşan diğer ülkelerdeki meslektaşlarını da (Avusturya, İsviçre ve Doğu Avrupa ülkeleri) aynı çatı altında toplayabilme başarısını göstermişlerdir (4). Almanların ardından diğer ülkelerde de anatomi dernekleri ardı sıra oluşmaya başlamış; İngilizler 1887’de “Anatomical Society of Great Britain and Ireland”ı,

Amerikalılar 1888’de “American Association of Anatomists”i, Fransızlar 1899’da “Association des Anatomistes”i, Hollandalılar 1893’de”Nederlance Anatomen Verenegin”i , Japonlar 1893’de “Nippon Kaibo Gakkai”yi kurmuşlardır (1).

Uluslararası anlamda ilk anatomi kuruluşu, 1903 yılında Fransız asıllı Prof. A. Nicolas’ın girişimi ve Fransa, Almanya, İngiltere, A.B.D., İtalya temsilcilerinin onayıyla gerçekleşmiştir. Kurulduğundaki ismi “Federation Internationale des Associations d’Anatomistes” (FIAA) iken, daha sonraları İngilizcesi ön plana çıkınca ”International Federation of Associations of Anatomists” (IFAA) olmuştur (1).

Geriye dönük bilgi, birikim ve hazırlıkları çok iyi olan Alman anatomistler, anatomi terimlerinde uluslararası platformda bir birlik sağlamak amacıyla, 1895 yılında İsviçre’nin Basel kentinde düzenledikleri “Anatomische Geseellschaft”ın 9. kongresinde önemli çalışmalara imza atmışlardır. Bu kongrede, insan vücudunun gözle görülebilen oluşum ve bölümleriyle ilgili 4500 terimden oluşan anatomik isimler listesinde görüş birliğine varmışlardır. Wilhelm His’in başkanlığında gerçekleşen bu kongrede, ilk “Nomina Anatomica” ilan edilip, aynı yıl içinde Latince olarak basılmıştır. Tarihte de yerini, kongrenin gerçekleştirildiği şehirden dolayı “Baseler Nomina Anatomica”sı (BNA) olarak almıştır (1,8,24,26,31,32). Bu kongre ve onun bir sonucu olan BNA, evrensel bir anlaşma için temel oluşturan ilk uluslararası girişim olmuştur (8,24). BNA’nın ortaya konmasındaki amaç herkes tarafından aynı terminolojinin benimsenmesini sağlayıp, uluslar arasındaki terim kargaşasını ortadan kaldırmaktır. Çünkü o yıllarda tek bir yapı birkaç isimle bilinmekteydi (24). BNA o dönemde Almanya dışında İtalya, A.B.D., Latin Amerika ve Doğu Avrupa ülkeleri tarafından benimsenmesine karşın, Fransa ve İngiltere tarafından kabul görmemiştir (1,24,31). İlk Nomina’yı benimsemeyen İngilizler 38 yıl sonra, 1933’de, bunun üzerinde bazı değişiklikler yaparak karşıt görüşlerini liste halinde yayınlamışlardır. Tarihe “Birmingham Revision”u (BR) olarak geçen bu listeye, BNA’dan farklı olarak İngilizce anatomi terimleri eklemiştir (1,8,31,32). Bu revizyondan 2 yıl sonra da Almanlar 1935’te BNA’nın yeniden düzenlenmesi amacıyla, Almanya’nın Jena kentinde toplanıp, köklü değişiklikler içeren yeni bir listeyi kabul etmişlerdir. “Jenaer Nomina Anatomica”sı (JNA) olarak 1936’da yayınlanmıştır. Bu Nomina’da karşılaştırmalı anatomi ve embriyoloji ile bir birlik sağlamak için “ventralis-dorsalis”, “cranialis-caudalis” terimleri yer almıştır (1,12).

IFAA’nın 4. Federatif Anatomi Kongresi 1936’da İtalya’nın Milano şehrinde gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda esasen tek bir terimler listesi seçimi için teşebbüste

bulunulmuşsa da genel bir anlaşma sağlanamamıştır (1,24). Evrensel anlamda terimler listesi hazırlanması amacıyla bu kongrede, Uluslararası Anatomi Nomenklatur Komitesi (IANC–International Anatomical Nomenclature Committee) kurulmuştur. Fakat komite araya 2. Dünya Savaşı'nın girmesi nedeniyle, toplantılar yapamamış ve arzu edilen terim listelerini oluşturamamıştır (1,12,24,26,32). Bu dönemde, yani 1936'da JNA yayımlandıktan sonra, Japonlar ile İngilizlerin bir bölümü yeni Nomina'yı benimsemeye başlamışlardır (12). Türkiye'de de Zeki Zeren 1946'da Türkçe anatomi terimlerini geliştirmek için JNA'yı esas almıştır.

Savaş sonrası İngiltere-Oxford'ta düzenlenen 5. Federatif Anatomi Kongresi'ne (1950) katılım diğer kongrelerden daha fazla olmuştur. Bu kongrede de resmi bir anatomik terimler listesinin hazırlanması gerekliliği gündeme gelmiştir. Kongre, başkanı olan Prof. W.E. Le Gros Clarc'ı, yeni bir uluslararası nomenklatur komitesi kurması için görevlendirmiştir. Bu komitenin üyelerinin, kongreye katılan her ülkenin 3 temsilcisinden oluşması ve her ülkenin de kendi temsilcilerini seçmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır (24,32). UNESCO'nun da (United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation) desteğini alan IANC 1952 ve 1954 yıllarında olmak üzere Londra'da iki toplantı gerçekleştirmiştir (1,24,32). Bu toplantılardan, BNA'nın baz alınarak, 1955'te Paris'te yapılması planlanan 6. Ulusal Anatomi Kongresi'ne yetiştirilmek üzere, yeni bir Nomina Anatomica'nın hazırlanması kararı çıkmıştır. Planlandığı gibi de 1955'te IANC'nin oluşturduğu yeni liste "Parisiana Nomina Anatomica"sı (PNA) adıyla yayınlanmıştır. PNA oldukça geniş kabul görmüştür. Bu Nomina'da göze çarpan en önemli prensiplerden ilki, dik duruşun insan anatomisinde değişmez bir referans olarak kabul edilmesi, diğeri ise karışıklığa yol açtığı gerekçesiyle eponim terimlerin terk edilmesi olmuştur (8,12,32). 1955'teki Paris kongresinden sonra, Nomina Anatomica artık her beş yılda bir düzenlenen Federatif kongrelerde güncellenmiş ve sonuçları toplantıyı takip eden yılda yayınlanarak tüm dünyaya duyurulmuştur (8). Bunlara yenilenmiş baskı (edition) denmiştir – 1989 yılına kadar 6 yenilenmiş baskı gerçekleşmiştir. Ayrıca tıpkı baskı şeklinde (reprint) ek baskılar da yapılmıştır. New York'ta yapılan 7. kongre'de "Nomina Histologica" ve "Nomina Embryologica" listelerinin hazırlanması için iki ayrı alt komite oluşturulmuştur. Bu komiteler tarafından hazırlanan taslak listeler Leningrad'ta gerçekleştirilen 9. kongre'de geçici ve Tokyo'daki 10. kongre'de kesin olarak kabul edilmişler ve 1977 yılında da üç ayrı liste halinde Latince olarak yayınlanmışlardır (1).

TERMINOLOGIA ANATOMICA'NIN TARİHÇESİ

1985 yılından sonra Terminoloji Komitesi (IANC) ile Federasyon Yürütme Kurulu (IFAA) arasında çeşitli konularda anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. IFAA'nın başkanı olan Brezilya asıllı Liberato John Alphonse DiDio (1920-2004) IANC'de değişiklikler yapmak istemiş, fakat Terminoloji Komitesi başkanı Roger Warwick buna karşı çıkmıştır. Bunun üzerine DiDio, Brezilya'da yapılacak 13. IFAA kongresini bir yıl erkene alarak, 1989'da Rio de Janeiro'da gerçekleştirmiştir. Bu kongrede IANC'den ayrı yeni bir Terminoloji Komitesi kurulmuş, ismi de önce "Federative Committee on Anatomical Terminology" (FCAT) sonra "Federative International Committee on Anatomical Terminology" (FICAT) olmuştur (1). 1990-1998 yılları arasında komite 14 toplantı gerçekleştirmiş ve sonuçta da "Terminologia Anatomica" (TA) adıyla yeni bir terimler listesi yayınlamışlardır (8,24). TA'da önceki Nomina'lardan farklı olarak, nöroanatomi ve klinik anatomiyle ilgili çok sayıda terime yer verilmiştir. Bundan da önemlisi, Latince terimlerin yanına İngilizcilerinin de verilmesi olmuştur. Halbuki bu zamana kadar gerek BNA'da, gerekse de PNA'da yer alacak terimlerin Latince olması hususunda, toplantılara katılan ülkelerin temsilcileri hemfikir olmuşlardı. PNA'da olduğu gibi, TA'da da ulusal anatomi derneklerinin önerilen Latince terimlere kendi dillerindeki karşılıklarını bulmaları önerilmiştir (1,24).

TÜRK ANATOMİ TERİMLERİNİN TARİHİ

Türk anatomi terimlerinin kökeni, Türklerin anavatanı olan Orta Asya'daki geçmişlerine kadar uzanır. Kaşgarlı Mahmut'un Araplara Türkçe öğretmek için yazdığı ve 1072'de tamamladığı "Divan-ı Lügat-it Türk"de Türkçe anatomi terminolojisine ait eyegü (kaburga), yenin (kürek kemiği), kavuk (mesane) gibi örnekler rastlanılmaktadır (33,34). Türkler uzun yıllar İslâm medeniyeti ve biliminin etkisiyle Arapça ve Farsça'ya dayanan anatomi terimlerini kullanmışlardır (1,3,4,30,33,35-37). Örneğin Ortaçağ'da yaşamış Türk hekimlerinden olan Ebubekir Razi (854-932), Farabi (870-950), Ebureyha Biruni (973-1051) eserlerini Arapça veya Farsça olarak yazmışlardır. Bu dönemde yaşamış ve dönemin en ünlü hekimlerinden olan İbni Sina (980-1037)'nin "Kanun fit-Tıb" adlı eserinde, günümüzde bile kullanılan "kalp", "mide", "mafsal" gibi terimlere rastlanılmaktadır (4,33,36).

Kökleri bu kadar eskiye uzanan anatomi terimlerimizi Selçuklu dönemi, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi olarak üç başlık altında toplayabiliriz.

1. Selçuklu Dönemi

Anadolu'daki tüm beyliklere bilim ve kültür alanında öncülük eden Konya Selçuklu Sultanlığı olmuştur. Konya Selçuklu Sultanlığı Anadolu'da 234 yıl (1074-1308) hüküm sürmüştür. 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra gerileme sürecine giren Sultanlığın bünyesindeki uçbeyleri Geç Anadolu Beyliklerini bağımsız olarak idare etmişlerdir. Bu beyliklerden Osmanoğulları'nın bütün Anadolu topraklarını tek bir çatı altında toplaması 150 yıl kadar sürmüştür. Bu dönem bilim ve sanat tarihimizde "Beylikler Devri" olarak bilinir (38). Ayrıca merkezi İran olan İlhanlılar'ın 100 yıl kadar valileri aracılığı ile Anadolu'ya hükmetmelerinin bir sonucu olarak da, ilim ve tıp alanına katkıları olmuştur.

Selçuklu döneminde çok sayıda eğitim kurumu (medrese) faaliyete geçirilmiştir. Bu medreselerde dini eğitim ve İslâm hukuku yanı sıra, bazılarında (çifte medreselerde) tıp eğitimi de yapılmıştır. Tıp eğitiminin verildiği medreselere "medrese-i etibba" deniyordu. Bu medreselerin yanında öğretilen bilgilerin uygulanabilmesi için "dar-üş-şifa"lar (sağlık yurtları) da yer almıştır. İslâmi kültüre uygun olarak oluşturulmuş bu eğitim kurumlarında ders verecek hocalar yakın civarlardaki, İslâm'ın yerleşmiş olduğu ülkelerden getirilmiştir. Daha sonraları bunlara Anadolu'da yetişmiş hekimler de katılmıştır. Bunun yanı sıra gayrimüslim hekimlerin de katkıları olmuştur. Bu dönemde elyazması ve genellikle Arapça-Farsça dillerinde bir çok eser ortaya konmuştur. Fakat alimler eserlerini İslâmi geleneklere uygun olarak Arapça veya Farsça yazmalarına karşın, kendi aralarında konuşma dili olarak Türkçe'yi kullanmışlardır. Bu dönemde yaşamış ve Anadolu'da ilk defa Türkçe tıp eseri yazan (yaklaşık 1230) Hekim Berke'dir (Bereke) (1,38).

Günümüze kadar ulaşılmış ve çeşitli kütüphanelerimizde koruma altına alınmış, tıbbi elyazmalarından bir kısmı anatomi konusundadır. Halk arasında "Ahi Evren" olarak bilinen Kırşehirli Şeyh Nasirüddin Mahmud'un "İlm-üt-teşrih" adlı eseri 1938 yılında M. Bayram'ca açıklanmıştır. Yine Konya Feridun Nafiz Kütüphanesindeki 6788 No'lu elyazması "Risale-i teşrih-ül-insan" adını taşımaktadır. Tercüme niteliğindeki elyazmasının tercümanı belli olmayıp, embriyoloji ile ilgili bilgiler içerdiği, yazarının da Hindistan'lı tabip Şeyh Abduelah-i Gürzani olduğu M. Bayram tarafından bildirilmektedir (38).

Beylikler devrinde, beylerin isteği ve özendirilmesiyle çeşitli alanlarda yazılmış Türkçe eserlere, Arapça ve Farsça'dan çevrilmiş kitaplara rastlanılmaktadır. Bunlardan tarihi belli olan ilk Türkçe tıp kitabı olarak tarihe geçen, "Havassül Edviye" 1387'de Hekim İshak bin Murad tarafından yazılmıştır (37,39).

2. Osmanlı Dönemi

Türk anatomi terimleri en büyük ilerlemesini Osmanlılar zamanında yapmıştır. Çünkü bir dilin gelişmesi ve en üst seviyelere ulaşması, ilk önce zengin bir edebiyat ve sonrasında da kapsamlı bir bilim literatürüne sahip olmasıyla mümkündür. Türk dilinin, bu bağlamda da Türk anatomi terimlerinin gelişmesi bu sebepten dolayı Osmanlı devleti dönemine rastlar. Osmanlı devleti döneminde tıp ve dolayısıyla da anatomi terimlerinin oluşmasında, iki etken ana rol oynamıştır. Bunlardan birincisi İslâm medeniyeti ve biliminin temel dili olan Arapça-Farsça'nın etkisidir. İkincisi ise, batı kaynaklı bilim anlayışı ve eserlerinin, dolaylı olarak da bu kültüre ait bilim dillerinin (Latince ve diğer Avrupa dilleri) etkisidir (35).

Geleneksel İslâm tıbbının anatomi bilgileri Ebubekir Razi'nin (854-932) "Kitab-ül-Mansuri" ile İbni Sina'nın (980-1037) "Kanun fit-Tıb" adlı eserlerine dayanmaktadır. O dönemlerde sistemik bir kadavra disseksiyonu yapılamamıştır. Bu nedenle gerek Ebubekir Razi, gerekse İbni Sina'nın kitaplarındaki anatomi bilgilerinin büyük bir kısmı Hipokrat ve Galenos'tan aktarmadır. Fakat Galenos'tan farklı olarak, küçük dolaşımı ilk tarif eden İbn-ün-Nefis (1210-1288) olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra burada muayenehane açan ilk İslâm hekimi olan Ahmed bin Kemal İbn-ün-Nefis'in "Mucez-ül-Kanun" adlı eserini Türkçe'ye çevirmiştir (40).

XVII. yüzyılda yaşamış ve Osmanlı döneminin ilk Anatomi kitabı olarak tarihe geçen, Şirvan'lı hekim ve şair Şemsettin İtaki'nin yaklaşık 1632 yıllarında IV. Murat'a armağan ettiği "Teşrih-ül ebdan ve tercemanı kıbalei feylesofan" (Beden Anatomisi ve Alimlerin Doğum Bilgisi) isimli el yazısı ve resimli eserinde Arapça-Farsça sözcüklere karşılık olarak verilmiş Türkçe anatomi terimleri de yer almaktadır (azı dişi, boğaz, göğüs, kemik, damar, murdar ilik, dalak, kol, tarak, geri dönmüş sinir, çene, barsak, diltik, but). Bunun yanında kitap "oynar damar" (arteria), "omuzun eşiği" (spina scapulae) gibi çok özgün tanımlamaları da içermektedir (1,30,33,35,41).

Süleymaniye Tıp Medresesi'nde yetişmiş Şanizade Ataullah Efendi'nin (1769-1826) 1820'de basılan "Mirat-ül-ebdan" olarak bilinen eseri, matbaa basımı ve resimli ilk anatomi kitabımızdır. Yazar kitabında "burun", "göz", "dudak", "kulak", "altçene",

“baldır”, “ayak”, “kol”, “baş”, “boyun”, “beyin”, “kuyruk sokumu”, “paldum kemik”, “tarak kemikleri” gibi Türkçe anatomik terimlerin yanı sıra, “periton”, “temporal”, “sinovya”, “mesarika”, “diyafragma”, “plevra”, “safen”, “kolon”, “avort”, “parotid” gibi Avrupa dillerinde kullanılan terimlere de yer vermiştir (1,33,35,42). Büyük devlet adamı , hukukçu ve tarihçi Ahmed Cevdet Paşa “modern tıpta olup, eski tıpta olmayan terimlerin karşılıklarını ilk defa toplu şekilde ortaya koyan Şanizade’dir” ifadesini kullanmıştır (35). Bu kitabın basımından tam 19 yıl sonra 1839’da Osmanlı padişahı II. Mahmut (1808-1839) devletin yenileşmesi ve Avrupa ile arasındaki farkı bir an önce kapatabilmesi arzusu ile “Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane”yi (Askeri Tıbbiye) kurmuştur. O dönem Avrupa’sında ileri düzeyde olan ve siyasi alanda ilişkilerimizin de iyi seyrettiği Fransa’nın dili okulun eğitim dili olarak seçilmiştir (2). Fransızca bilen hocalar tayin edilmiş ve ders kitapları Fransa’dan getirtilmiştir (3,30,35,36,43). Sultan II. Mahmut okulun açılışında “sağlık bilimlerini tümüyle dilimize alıp, gerekli yapıtları Türkçe olarak ortaya koymaya çalışıp, çaba göstermeliyiz” diyerek hedefini açıklamıştır (36,44). Amacın bu olmasına karşın, yurt dışından getirilen veya Avrupa’da tıp eğitimi gören Osmanlı tebası gayrimüslim hekimlerin (Frenk doktorların) tıp eğitiminin Fransızca dışında bir dilde yapılamayacağı yönündeki propagandası, Türk hekimlerinin birleşmesini ve eğitimin Türkçe olarak yapılması arzusunu tetiklemiştir. Eğitimin Türkçe olarak yapılmasını isteyen Tıbbiye hocalarından Hafız (cerrah) Mehmet Efendi’nin 1871 tarihli Fransızca’dan Türkçe’ye çevirdiği “Talim-üt-teşrih” isimli kitabında, “karaciğer”, “salya bezleri”, “gözyaşı bezi”, “çene altı bezi”, “dil altı bezi” gibi Türkçe ifadelerle yer verilmiştir (1,26,35). Eğitimin 31 yıl kadar Fransızca devam ettiği Askeri Tıbbiye’den yetişmiş olan Bulgar asıllı Dr. Hristo Stambolski 1867’de yeni açılan Mülki Tıbbiye’de anatomi derslerini Türkçe olarak anlatan ilk hocadır. Fransızca’dan tercüme ettiği “Miffah-ı teşrih” (1874) isimli anatomi atlasının sonuna ilave ettiği “Lügat-ı Teşrihiye”de, halkın kullandığı “sağ”, “sol”, “ak”, “kırmızı”, “boş” gibi Türkçe sıfatlara ve “iğne”, “sünger”, “parmak” gibi isimlere yer vermiştir (1,35,45). Fransa’da ihtisas yapıp 1874 yılında yurda dönen Mazhar Paşa (1845-1920) Türk anatomi ekolünün kurucusudur. Çok sayıda değerli hekimin yetişmesine katkısı olmuştur. 1886 yılında “İlmi Teşrihi Tavsifi” adıyla 2 ciltlik resimsiz bir çeviri eser ve daha sonra da renkli anatomi atlası bastırmıştır. 1908’de de yurdumuzda ilk defa topografik anatomiyle ilgili bir kitap olan “İlmi Teşrihi Topografi” eserini yayınlamıştır. Fransızca’nın tıp terimlerimize hakim olduğu bir dönemde, çok sayıda Osmanlıca terimler üretmiş, bunu da genellikle Arapça olarak

yazılmış elyazması kaynaklardan almış, halkın konuştuğu Türkçe'ye yer vermemiştir (1,26). Mazhar Paşa tüm bu çalışmaları yaparken tıp dilimizi Fransızca'nın egemenliğinden kurtarmayı amaçlamıştır. Osmanlı Devleti'nin ikinci tıp mektebi Şam'da açıldığında (1903), Mazhar Paşa'nın kitaplarında sunduğu tıp terimleri buradaki eğitime temel teşkil etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'den ayrılan Arap ülkelerinin tek tıp okulu olan Şam Tıbbiyesi ve sonradan açılan tıp okulları bu hazır terminoloji sayesinde, Batı dillerindeki terminolojiye bağımlı kalmaktan kurtulmuşlardır (1).

3. Cumhuriyet Dönemi

Altı yüzyılı aşkın varlığını devam ettiren Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkılması üzerine Türk ulusu, Atatürk'ün önderliğinde giriştiği bağımsızlık mücadelesinden başarıyla çıkmıştır. Temeli ulusal egemenlik ilkesine dayanan yeni bir devlet yani Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur (4). Bu mücadele aslında Türk halkının kendi öz değerleri, dili ve geçmişiyle birlikte kimliğine yeniden kavuşma süreciydi. Bir ulusu bir arada tutan temel direklerden birinin dil birliği olduğunu çok iyi bilen Atatürk, 1928'de "Harf Devrimi"ni gerçekleştirmiştir (1). 12 Temmuz 1932'de ise Türk Dil Kurumu'nu kurarak "Dil Devrimi"ni başlatmıştır. Halkın konuştuğu ve anlayabildiği öz Türkçe'ye dönülmesini, yabancı kökenli sözcüklerden arınmasını hedef göstermiştir. Bizzat kendisi bu yönde yeni sözcükler de türeterek katkıda bulunmuştur. Bu noktadan sonra da Türkçe'de büyük bir değişim yaşanmıştır. Arapça-Farsça kelimelere karşılık olarak sözlükler yayınlanmış, kitap ve gazetelerde Türkçe sözcükler yer almaya başlamıştır (12,30,45).

Türk Dil Kurumu 1932'de "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" adıyla kurulmuştur. Cemiyetin ilk kurucuları milletvekilleri ve dönemin tanınmış edebiyatçılarından oluşuyordu. Cemiyetin amacı ise, Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak ve onu yeryüzü dilleri arasında değerine yakışır bir konuma getirmektir. Cemiyet Atatürk'ün sağlığında (1932, 1934, 1936) üç tane kurultay gerçekleştirmiştir (46,47). İlk kurultay 26 Eylül-5 Ekim 1932 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda yapılmıştır. Bu kurultayda Cemiyet içerisinde "Lügat-İstilah, Gramer-Sentaks, Derleme, Lenguistik-Filoloji, Etimoloji, Yayın" isimli 6 tane kol oluşturulmuştur. Sonraki kurultaylarda bu kollardan bazıları ayrılmış, bazıları tekrar birleştirilmiştir.

1934'teki kurultayda Cemiyetin adı "Türk Dili Araştırma Kurulu"; 1936'daki kurultayda ise bu günkü adı olan "Türk Dil Kurumu" olarak değiştirilmiştir (46).

Cumhuriyet dönemi terim çalışmalarının programlı bir biçimde yürütüldüğü dönemdir. TDK'nın kurulmasından sonra, Türkçe kök sözcüklerden Türkçe terim üretme çabaları büyük bir hız kazanmıştır. 2. Türk Dil Kurultayı'nda bilim terimleri orta öğretimde ve yüksek okullarda kullanılacak terimler olmak üzere iki grupta ele alınmıştır. Öncelik ise orta öğretim terimlerine verilmiştir (2). Kurumun çıkardığı kaynak başvuru eserlerinin başında, ilkini 1941'de "Türkçe Sözlük", sonuncusunu da 2005'de "Güncel Türkçe Sözlük" adıyla yayınladığı sözlükler oluşturmaktadır. Bunun dışında yazım yanlışlıklarının önüne geçmek için 1929'da "İmlâ Lûgati"ni, 1941'de "İmlâ Kılavuzu"nu, 1965'de de "Yeni İmlâ Kılavuzu"nu yayınlamıştır (1,3,47). Daha sonra bu kılavuzun, gerekli ilave ve düzeltmeleriyle çok sayıda yeni baskıları yapılmıştır. TDK terim çalışmalarıyla ilgili çok sayıda eser ortaya koymuştur. Bunların en başında Atatürk'ün bizzat kendisinin yazmış olduğu "Geometri" kitabı gelmektedir. Bu kitapta Atatürk konuların işlenişi sırasında ürettiği Türkçe terimlerin açıklamalarına da yer vermiştir (48). 1945-1949 yılları, TDK bünyesindeki terim ve sözlük kollarının en aktif çalıştığı ve çok sayıda terim kitapçıları yayınladığı tarihlere rastlar. TDK günümüze kadar sayıları yüzlerle ifade edilen terim sözlükleri yayınlamıştır (2,47).

TDK bünyesinde Atatürk zamanında hekimlik terimlerimizin Türkçeleştirilmesine hizmet etmesi için, o zamanki adıyla "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" bünyesinde "Bilimler Bölüğü" ve buna bağlı "Tıp Terimleri Kolu" oluşturulmuştur. Bu kol 1934 yılının Eylül ayından başlayarak hekimlere derleme listeleri gönderip, Türkçe terim önerileri istemeye başlamıştır (4,36,44). Bu gönüllü göreve talip olanların başında Bursa Devlet Hastanesi hekimi Dr. Şefik İbrahim İşçil ve Bursa Halkevi'nde edebiyat öğretmeni olarak çalışan, "Onuncu Yıl Marşı"nın söz yazarı Ali Ulvi Elöve gelir. Bu iki değerli şahsiyet, 4 yıllık uzun bir çalışma sürecinin sonunda (13 Kasım 1938'de), sayısı 13.000'i aşan bir terim birikimi ortaya koydular. Fakat bu çalışma "Türkçe Hekimlik Terimleri Üzerine Bir Deneme" adıyla, 1944-1948 tarihleri arasında TDK yayını olarak kısım kısım basılabilmıştır (1,4,36,44,49). TDK bünyesinde hekimlik terimlerinin Türkçeleştirilmesiyle ilgili ikinci çalışma ise, "Hekimlik Dili Terimleri" ismiyle 1945'te yayınlanan Prof. Dr. Saim Ali Dilemre'ye aittir (1,4,36,44). Bu iki sözlük genel tıp terimlerini kapsasa da, anatomi terimlerini içermesi kaçınılmaz bir sonuçtur. 1964 yılından sonra TDK içerisinde "Hekimlik Terimlerini Türkçeleştirme Yarkurulu" adıyla bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu yarkurul uzun

uğraşlar sonucu iki değerli eser meydana getirmiştir. İki 1978'de 1500 terimden oluşan "Hekimlik Terimleri Kılavuzu I", ikincisi de bunun genişletilmiş baskısı olan (3000 terimlik) ve 1980'de yayınlanan "Hekimlik Terimleri Kılavuzu"dur (36).

Dil devrimi'nin üniversitelere girmesi ise 1933'te gerçekleştirilen Üniversite Reformu'yla başlamıştır. Bu amaçla İstanbul Üniversitesi Anatomi Enstitüsü bünyesinde, Prof. Dr. Nurettin Ali Berkol'un başkan, Prof. Dr. Aimé Mouchet, Doç. Dr. Hamza Vahit Göğen ve Dr. Zeki Zeren'in üyesi oldukları bir yarkurul oluşturulmuştur (1,36,49). Bu yarkurul ilke olarak Fransızca terimlerin yerine Latince terimlerini, Osmanlıca terimlerin yerine de Türkçelerini koymayı benimsemiştir. Fransız asıllı Prof. Dr. Aimé Mouchet'nin Latince gramer bilgisinin iyi olması, Fransızca anatomi terimlerine Latince karşılıklarının koyulması sırasında çok faydalı olmuştur (1,26,36,45). Prof. Dr. Nurettin Ali Berkol ve Doç. Dr. Hamza Vahit Göğen'in 1927 yılında Müderris İsmail Hakkı Bey ile birlikte "Teşrih-i Tavsif-i Beşer" isimli yayınladıkları kitap, Berkol-Mouchet - Göğen imzasıyla Türkçeleştirilerek 1935-1936'da tekrar basılmıştır. Bu eserde terimlerin Latince terimleri Türkçeleri ile birlikte verilmiştir (36).

Bu genel tıp terimleri sözlükleri dışında yalnızca anatomiyle ilgili terimleri içeren ilk kapsamlı çalışma, Dr. Zeki Zeren'in 1946 yılında yayınladığı "Latince-Türkçe-Osmanlıca Anatomi Sözlüğü ve Türk Anatomi Terimleri" isimli eseridir. Bu eser Prof. Dr. Nurettin Ali Berkol'ün başkanı olduğu yarkurul'un çalışmalarının genel bir sonucu olsa da, Dr. Zeki Zeren'in katkıları çok büyüktür (1,4,30,31,44,49,50). Sözlükte 1935 yılında ilan edilen JNA'ya uygun ve Hermann Triepel'in etimolojik sözlüğü takip edilerek, 1229 adet Latince terime yer verilmiştir. Bu terimlere hem Türkçe karşılıklar önerilmiş, hem de Osmanlıca'ları koyulmuştur. Birçoğunun Yunanca kökeni, Fransızca ve Almanca şekilleri de belirtilmiştir (1,50).

Zeren'in ölümünden sonra hekimlik dilini Türkçeleştirme çabaları yeni kurulmuş olan Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ne kaymış olup, bunların başında Prof. Dr. Muzaffer Altıncık gelir. Altıncık "Işın Bilimleri Kılavuzu" adıyla, TDK'nın denetiminden geçmiş, 3000 İngilizce terime önerdiği Türkçe karşılıkları içeren eserini Cerrahpaşa Tıp Fakültesine yayınlattır. Yine Cerrahpaşa bünyesinde görevli Prof. Dr. Dinçer Uçak "Kalp Yetersizliği" isimli 1979 tarihli eserinde Türkçe terimlere yer vermiştir. Mikrobiyoloji hocalarından Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat "Mikrobiyoloji Terimleri Kılavuzu" (1998) yapıtında 2000'den fazla İngilizce terimin karşılıklarını vermiş olup, bunun yaklaşık %30'u Türkçe terimlerden oluşmaktadır. İzmir 9 Eylül Tıp Fakültesi patoloji hocalarından Prof. Dr. M. Şerefettin Canda'nın hazırladığı "Tıp Dili

Türkçe Kılavuzu” 1983’te ilk, 1993’te de “Tıp Dili Özleştirme Kılavuzu” adıyla ikinci baskısını yapmış olup, bu son kılavuzda 1500 Türkçe terim sunulmuştur. Yine aynı fakültenin hocalarından olan Prof. Dr. Ali Tahsin Güneş ve Prof Dr. Lütfü Tat’ın öncülüğünde kurulan “Türkdili Konuşan Deribilimciler Derneği”nin yayınladığı “Deribilim Terimleri Eşanlamlılar Sözlüğü”nde 208 adet Türkçe terime rastlanılmaktadır. Tıp dilinin Türkçeleştirilmesi için uğraş veren kişilerden biri de Prof. Dr. Süreyya Ülker’dir. Birincisi 1986’da, ikincisi ise 1991’de basılan “Ülker Tıp Terimleri Sözlüğü”nde Latince-Türkçe ve Türkçe-Latince olarak sunulmuş 93000 tıp terimine yer verilmiştir. Kendisi hekim olmadığı halde “Türk Hekimlik Dili” adıyla 1993’te Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan esere imzasını atmış, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi öğretim üyesi Cemal Mihçioğlu’nu da unutmamak gerekir (36,44,49).

Türkiye’de tıp terimleri konusunda TDK ve Üniversiteler dışında çalışan çeşitli dernek ve akademiler de vardır. Dil Derneği, Türkiye Bilimler Akademisi ve Anatomi Derneği bunların başında gelir.

1. Dil Derneği: Türk dilinin özleşmesi ve gelişmesini sağlamak, bu konuda çalışanlara destek olmak, bilimsel, yazınsal ve sanatsal etkinliklere öncülük etmek amacıyla, 22 Nisan 1987’de kurulmuştur. Bu amaç için çok çeşitli etkinlikler (kurultay ve toplantılar) gerçekleştirmişlerdir. Çalışmalarının bir ürünü olan çok sayıda kitap, dergi ve sözlükler yayınlamışlardır. Bunların arasında: Yazım Kılavuzu, Türkçe Sözlük, Söylev (Nutuk), Anlatım Terimleri Sözlüğü, Yazım Terimleri Sözlüğü, Çağdaş Türk Dili Dergisi gibi çalışmalar yer almaktadır (47).

2. Anatomi Derneği: 26-30 Haziran 1991’de Bursa’da düzenlenen I. Ulusal Anatomi Kongresi’nde Anatomi Derneği’nin kurucu üyeleri tespit edilmiştir. Daha sonra bu üyeler bir araya gelip, ilk yönetim kurulunu oluşturmuşlardır. Yönetim kurulu Ankara Valiliğine gerekli başvuruyu yapmış ve 28.10.1991’de de derneğin tüzüğü Valilikçe kabul edilip, Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Dernek anatomi, histoloji ve embriyoloji alanında ilerlemeye yardımcı olmak; bilimsel işbirliği ve diğer bilim dallarıyla olan ilişkileri geliştirmek; üyeler arasındaki dayanışmayı sağlamak ve haklarını korumak amacıyla kurulmuştur. Dernek bu amaca hizmet etmek için Kongre ve kurslar gerçekleştirmiştir. 1 Eylül 2000 tarihinde Trabzon’da yapılan Mezuniyet Sonrası Eğitim toplantısında Anatomi Derneği bünyesinde Eğitim

Çalışma Grubu ve Terminoloji Çalışma Grubu (TÇG) olmak üzere iki komisyon kurulmuştur. Bu komisyonlardan TÇG 3-4 Mart 2003 tarihlerinde Denizli’de “Terminoloji Eğitim Kursu” adıyla bir kurs düzenlemiştir. Bu kursla katılımcıların anatomi terminolojisinin temel dil bilgisi özellikleri ile ilgili bilgileri ve eğitim becerileri pekiştirilmiştir (51).

3. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA): TÜBA, araştırmaları ve araştırmacılığı özendirmek, bu alanda emeği geçenleri onurlandırmak, araştırmacıların toplumsal statülerini korumak ve yükseltmek, bilim ve araştırma standartlarının uluslararası düzeye çıkartılmasına yardım etmek amacıyla 1993 tarihinde kanunla kurulmuş ve 1994 yılında da çalışmalarına başlamıştır. Amaçlarına hizmet doğrultusunda da çok sayıda toplantı ve konferanslar düzenlemiş, ödül ve burslar dağıtmış, kitap ve dergiler yayınlamış, çok sayıda projeye imza atmıştır. TÜBA’nın en önemli çalışmalarından birisi de “Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Projesi”dir. Bilimsel araştırmaların ve iletişimin sağlanmasında kullanılan dil ve terimler büyük önem arz eder. Kullanılan bu terimlerin anadilde olması, bilimsel düşünme gücünün daha açık ve üretimin de o denli verimli olmasını sağlar. Bu düşünceden yola çıkan TÜBA, Türkçe bilim terimleri sözlüğünü hazırlamak için bu projeyi yürürlüğe sokmuştur. Devlet Planlama Teşkilatı’nın da desteğini alarak, Aralık 2001’de Proje Çalışma Grubu oluşturarak, 27 Aralık 2001’de de ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda, gerekli düzenlemeler yapılarak yürütme kurulu oluşturulmuştur. Bu proje kapsamında Doğa Bilimleri, Tıp Bilimleri, Sosyal Bilimler ve Mühendislik olmak üzere dört ana dalda Terim Sözlükleri oluşturulması kararlaştırılmıştır. Mühendislik Terimleri dışındaki dallarda çalışmalar devam etmektedir. 26-27 Aralık 2003’de Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi’nde Tıp Terimleri Çalıştayı gerçekleştirilmiş, 7 çalışma birimi ve 5 kişilik Tıp Yürütme Grubu oluşturulmuştur. TÜBA bu projeyi 3-4 yıl içinde tamamlamayı planlamaktadır (52,53).

Türk Dil Kurumu, Türkiye Bilimler Akademisi, Anatomi Derneği ve Dil Derneği dışında da **bireysel olarak** ortaya konmuş çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarını iki grupta toplamak mümkündür. İlki, anatomistler tarafından tıp fakültelerinde ve sağlık okullarında, anatomi terminolojisinin rahatça öğrenilebilmesi, anatomiyle ilgili dokümanların daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olması için hazırlanmış olan Türkçe Anatomi Terimleri Sözlükleridir. Latince-Türkçe-Osmanlıca Anatomi Sözlüğü ve Türk Anatomi Terimleri (Zeki Zeren, 1946, 1. Baskı), Anatomi Terimleri Kılavuzu (Kaplan

Arıncı, Alâattin Elhan. 1975, 3. Baskı), Anatomi-Histoloji ve Embriyoloji Sözlüğü (Tahir Hatipoğlu. 1981), Açıklamalı Anatomi Sözlüğü (Cevdet Erimoğlu, 1982), Tıp Terimlerinin Oluşmasıyla İlgili Genel Bilgiler ve Fonksiyonel Anatomi Terimleri Sözlüğü (Yaşar Kuyucu, 1988), Genel Anatomi Terminolojisi ve Kullanım Özellikleri (Metin Toprak, Salih Murat Akkın, 1993), Uluslararası Terimlerle Sistematik Resimli Anatomi Sözlüğü (Feneis'den çeviri: Mehmet Yıldırım, Recep Mesut, Feridun Vural, Doğan Akşit, Salih Murat Akkın, 1997, 2. Baskı), Türkçe ve İngilizce Karşılıkları İle Anatomi Terimleri Sözlüğü (Nedim Şimşek Cankur, 2002) ilk grupta yer alan eserlerdir. İkincisi ise, tüm tıp'la ilgili terimleri kapsayan Türkçe Tıp Terimleri Sözlükleridir. Tıp Sözlüğü (Pars Tuğlacı, 1973, 2. Basım), Işınbilim (Radyoloji) Terimleri Kılavuzu (Türkçe-İngilizce; İngilizce-Türkçe), (Muzaffer Altınkök, 1977), Hekimlik Terimleri Kılavuzu (TDK Yayınları Genişletilmiş ve Geliştirilmiş 2. Baskı 1980), Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü (Utkan Kocatürk, 1981, 1. Basım), Tıp Dili Türkçe Kılavuzu (M. Şerefettin Canda, 1983, 1. Baskı), Ülker Tıp Terimleri Sözlüğü (Süreyya Ülker, 1986, 1. Baskı), Stedman Tıp Sözlüğü (Hazırlayan: Öner Süzer, 1992), Türk Hekimlik Dili (Cemal Mıhçıoğlu, 1993), Sindrim Hastalıklarında Türkçe Terimler Sözlüğü (Nidai Sulhi Atmaca, 2002), Büyük Tıp Sözlüğü (İsmet Dökmeci, 2003), Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü (TDK yayınları, Hazırlayanlar: Ekrem Kadri Unat, Ekmeleddin İhsanoğlu, Suat Vural, 2004, 1. Baskı) ikinci grupta yer alan eserlerdir.

Bu sözlükler dışında, tıp dilinin daha iyi anlaşılması için hazırlanmış, Tıbbi Latince'nin gramer bilgisine ve terim örneklerine yer verilen eserlere de rastlanılmaktadır. Tıbbi Terminolojiye Giriş (K. Ali Güneç, 1990), Tıbbi Terminoloji (M. Tahir Hatiboğlu, Meryem Çam, 1997), Medikal Terminoloji (Canan Saylam, 1999) bu gruba örnek teşkil eden kitaplardır.

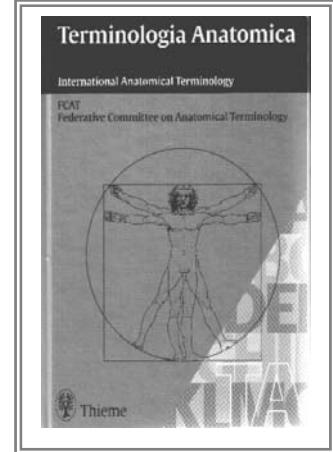
GEREÇ VE YÖNTEMLER

Tez çalışmamızın tamamını Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Anatomi Anabilim Dalı'nda gerçekleştirdik. Yaptığımız literatür incelemelerinde tez konumuzla ilgili ülkemizde benzer bir çalışmanın daha önce yapılmadığını gördük. Ortaya koymayı düşündüğümüz araştırma, anatomi camiasında Türkçe terminoloji ile ilgili bir ilk olma niteliğini taşıyacaktı. Anatomi Kongrelerinde bu konuyla ilgili birkaç bildiri sunulmuşsa da, bunlar küçük bir bakış açısı sunan oldukça dar kapsamlı çalışmalardı (50,54). Ayrıca anatomi derneği tarafından düzenlenmiş sertifikalı terminoloji eğitim kursunun çalışmamıza yön vermede çok büyük katkısı olmuştur (Ek 1).

Araştırmamıza ilk olarak bir metodoloji oluşturmakla başladık. Çalışmamızın ana konusu olan Türkçe anatomi terimlerini inceleyebilmemiz için, öncelikle Dünya çapında kullanılan ve anatomi kavramlarının temelini oluşturan sözcüklerin bir listesini ortaya koymamız gerekiyordu. Anatomiyle ilgili Türkiye'de yayınlanmış kitap, makale, kılavuz, atlas ve sözlüklere baktığımızda kullanılan terimlerin çokluğu ve çeşitliliği, bu listeleri oluşturmamızda sıkıntı yaşayacağımızı gösteriyordu. Bu noktada, uluslararası katılımlı kurultaylarda ve uzun süren çalışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmış, barındırdığı sözcüklerinin çoğunluğunun Latince'ye dayandığı, günümüzde de evrensel anlamda kabul görmüş terim listeleri bulunuyordu. Bunlara 1895-1998 arası "Nomina Anatomica" denmişti.

Ortaya çıkan bu listeler belli tarihlerde kitaplar halinde basılmıştı. Ülkemizde de Kaplan Arıncı ve Alaittin Elhan tarafından hazırlanmış ve 1983 yılında yayınlanmış, PNA'nın 4. ve 5. versiyonlarını içine alan Türkiye baskısı mevcuttu (32).

Ancak anatomik terim listelerinin en sonuncusu ve en kapsamlısı ise, 1998'de yayınlanan ve içerisinde 8738 terimi ihtiva eden "Terminologia Anatomica" idi (Resim 1) ,(23). Bu sebeplerden dolayı TA'yı taramayı yapacağımız Latince dizini oluşturmada temel belirleyici kılavuz olarak aldık.

Resim 1. 1998'de yayınlanmış TA'nın kapak sayfası (23).

A. Kapsam ve Sınıflama

İlk olarak TA'daki Latince indeks'ten listeye alınacak terim sözcüklerini belirledik. Bunu yaptıktan sonra, daha önce listede ayrı ayrı verilmiş, fakat birleşik terim örneği olanları listeden çıkardık. Ancak birleşik terimlerdeki sözcüklerden biri listede yoksa o zaman incelemeye dahil ettik. Tespit ettiğimiz anatomik terimleri dilbilgisi bakımından "isim" ve "sıfat" yapısındaydılar. Bunun için kılavuz listemizdeki Latince sözcükleri isim ve sıfatlar olarak iki başlıkta topladık. İsim durumundaki sözcükler tamlanan ya da tamlayan durumundaydılar. Bu yüzden de isimleri kendi içinde "tamlanan isim" ve "tamlayan isim" olarak iki alt gruba ayırdık. Sıfatları ise, nitelik ve nicelik belirtenleri (renk, biçim, boyut, kıvam, yön, sayı, sıra, vb.) "birincil sıfatlar", iyelik belirtenleri (ilişki, aitlik, benzerlik) de "türetilmiş sıfatlar" alt başlığında inceledik.

Belirlediğimiz Latince terimleri alfabetik sıraya rahatlıkla dizebileceğimiz bir bilgisayar programı olan Microsoft Excel'de girdik. Bunu yaparken tamlanan isimleri siyah, tamlayanları kırmızı, birincil sıfatları yeşil, türetilmiş sıfatları da mavi renkle yazdık. Böylelikle dört gruptaki terimlerin, her harf için ayrı ayrı, hem de tüm harflerin toplam net sayımını gerçekleştirirmede kolaylık sağladık. Bunun sonucunda Türkçe karşılıklarını arayacağımız, bize kılavuz oluşturacak bir Latince terim listesini ve sözcüklerin net sayısını elde etmiş olduk.

B. Tarama

Çalışmamızın ikinci aşamasında elimizde mevcut olan, Cumhuriyetin kurulmasından günümüze kadar olan dönem içinde yayınlanmış, tıpla ilgili 19 eseri “Türkçe anatomi terimleri sözlükleri” ve “Türkçe genel tıp sözlükleri” olarak iki grupta topladık. Bu kaynaklarda önerilmiş Türkçe olarak nitelenen sözcükleri tarama yöntemi kullanılarak inceledik ve bilgisayara girdiğimiz Latince terimlerin karşılıklarına yerleştirdik (Ek 2). Taradığımız kaynaklar, kronolojik sıraya göre şunlardı:

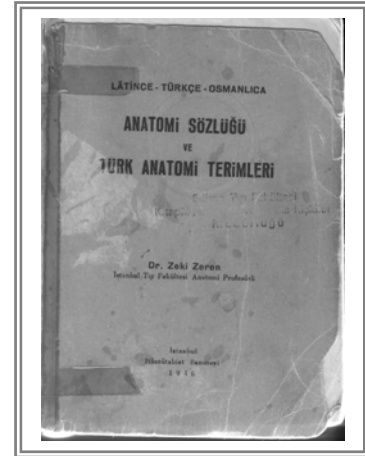
I. Türkçe Anatomi Terimleri Sözlükleri: Bu grupta 1946-2002 yılları arasında Türkiye’de basılmış 8 eser bulunmaktadır. Bunların 7 tanesi telif eser, 1 tanesi de çeviri niteliğindedir.

1) Latince-Türkçe-Osmanlıca Anatomi Sözlüğü ve Türk Anatomi Terimleri (Resim 2): Sözlük Dr. Zeki Zeren tarafından yazılmış ve 1946 yılında yayınlanmıştır. Kitap cep tipi, küçük boyutlu (16,5x12,5 cm) ve 288 sayfadır. Eserin başlangıcında anatomi terimlerinin tarihçesinin ve o dönemdeki durum değerlendirilmesinin yapıldığı giriş kısmı yer almaktadır. Ayrıca kısa bir Latince dil bilgisine de yer verilmiştir. Daha sonra karşımıza üç ana bölüm çıkmaktadır. Bunlar sırasıyla;

- Latince Anatomi Sözlüğü: Bu bölümde, 1935 yılında yayınlanan Jena Nomina Anatomica’sına uygun ve Hermann Triepel’in etimolojik sözlüğü takip edilerek, 1229 adet Latince terim alfabetik sıraya göre verilmiş olup, hem Türkçe, hem de Osmanlıca karşılıkları önerilmiş, bir çoğunun Yunanca kökeni, Fransızca ve Almanca şekilleri de belirtilmiştir.

- Türkçe Anatomi Sözlüğü: Bu bölümde, Latince terimlere karşılık olarak önerilen 1262 adet Türkçe terim yer almaktadır.

- Osmanlıca Anatomi Sözlüğü: Bu kısımda, 939 adet Osmanlıca terimin Türkçe ve Latince karşılıkları sütunlar halinde sunulmuştur. Osmanlıca terimler yeni Türk harfleriyle yazılmıştır.

Resim 2. Zeren ‘in1946 basımı sözlüğünün kapak sayfası (45).

Kitabın sonunda ise Türk Anatomi Terimleri (Genel ve Sistematik anatomi terimlerine önerilen Türkçe karşılıklar), Topografik Anatomi Terimleri (çizgiler ve anatomik bölgelere önerilen Türkçe karşılıklar) sıralanmıştır. En sonunda anatomide geçen eponimik isimler ve kişilerin kısa biyografi bölümü yer almaktadır (45).

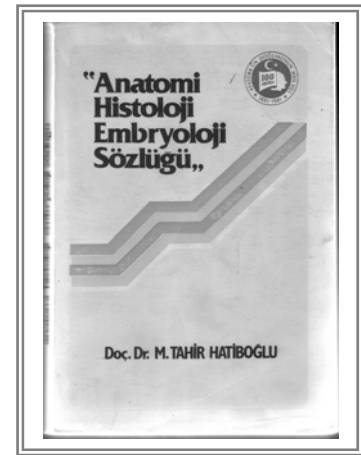
2) Anatomi Terimleri Kılavuzu (3. Baskı)
(Resim 3): Dr. Kaplan Arıncı ve Dr. Alâittin Elhan tarafından kaleme alınmış olan eserin ilk baskısı 1973'te yapılmış olup, elimizdeki 1975 yılına aittir. Cep tipi kitap niteliğindeki eser 16,5x12 cm ebatlarında ve 149 sayfadır. Kılavuzda; ön takılar, yer ve durum tarifinde kullanılan terimler, Latince sıra sayı sıfatlarını içeren bölüm ile kelimelerin yer aldığı iki bölüm bulunmaktadır.

Resim 3. Arıncı ve Elhan'a ait 1973 basımı kılavuzun kapak sayfası (55).

Kelimeler başlığı altında Latince terimler, anatomi terminolojisine uygun olarak alfabetik sırayla verilmiş ve bunların karşılarında önerilen Türkçe sözcüklere ya da açıklamalarına yer verilmiştir. Ayrıca kılavuzda Latince terimlerin kökeni ve çekim eklerinin verilmesine de özen gösterilmiştir (55).

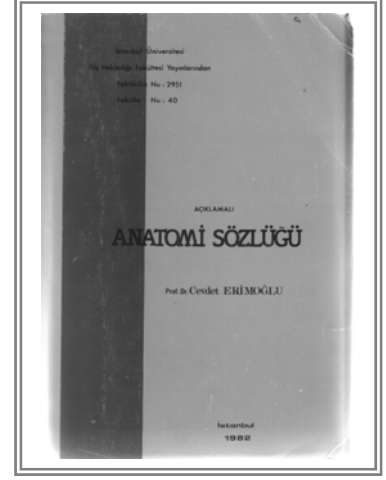
3) Anatomi-Histoloji ve Embriyoloji Sözlüğü (Resim 4): Dr. M. Tahir Hatiboğlu'nun yazmış olduğu eser 1981 yılında yayınlanmıştır. Cep tipi sözlük niteliğinde ve 20x13,5 cm ebatlarındadır. Eser, sözlük ve yazım kılavuzu olmak üzere iki bölüm ve 221 sayfadan oluşmaktadır. Sözlük kısmında 4400 adet sözcüğe yer verilmiş olup, anatomi terimlerinin dışında Histoloji-Embriyoloji terimlerine de yer verilmiştir. Ayrıca Nomina Anatomica'ya uygun olarak alfabetik sırayla yazılmış terimlerin kökenleri de belirtilmiştir (56).

Resim 4. Hatiboğlu'nun 1981 basımı sözlüğünün kapak sayfası (56).

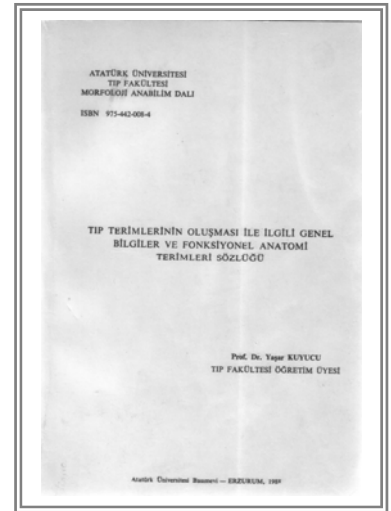
4) Açıklamalı Anatomi Sözlüğü (resim 5):

Dr. Cevdet Erimoğlu tarafından yazılmış ve 1982 yılında basılmıştır. Cep tipi sözlük biçiminde ve 19,5x13,5 cm boyutlarındadır. Sözlük 640 sayfadan oluşmakta olup, ilk 40 sayfasında Latince dil bilgisinin yer aldığı bölüm bulunmaktadır. Terimleri içeren sonraki kısımda alfabetik sıraya uygun olarak, isim olan sözcüklerin “tekil yalın hali” yanında takıları da gösterilmiştir. Ayrıca hangi cinse ait oldukları ve sıfat olanlar da dahil olmak üzere, tüm terimlerin köken incelemesi de sunulmuştur. Sözcüklerin isim ve sıfat biçimlerinin verilmesi dışında, anatomide kullanıldıkları yerler ayrıntılı olarak verilmiştir (20).

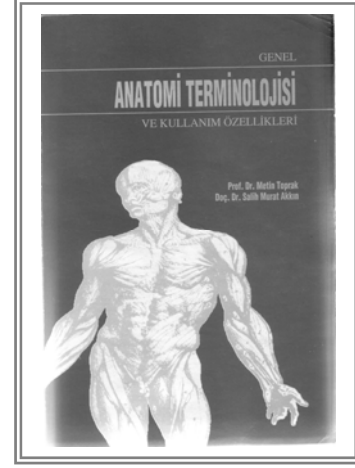
Resim 5. Erimoğlu'nun 1982 basımı sözlüğünün kapak sayfası (20).

5) Tıp Terimlerinin Oluşmasıyla İlgili Genel Bilgiler ve Fonksiyonel Anatomi Terimleri Sözlüğü (Resim 6): Eser Dr. Yaşar Kuyucu tarafından kaleme alınmış ve 1988'de yayınlanmıştır. Sözlük 523 sayfadan oluşmakta olup, 23,5x17 cm ebatlarındadır. Nomina Anatomica'ya uygun olarak sunulmuş terimlerin, kökenleri, cinsleri ve çekim eklerine yer verilmiştir. Eserde oldukça ayrıntılı bir Latince dil bilgisi ile eponimik terimler ve açıklamalarının olduğu kısımlar mevcuttur. Sözlükte yer alan “açıklamalı sözlük” bölümündeki terimler hem anatomi, hem de genel tıp ile ilgilidir (21).

Resim 6. Kuyucu'nun 1988 basımı sözlüğünün kapak sayfası (21).

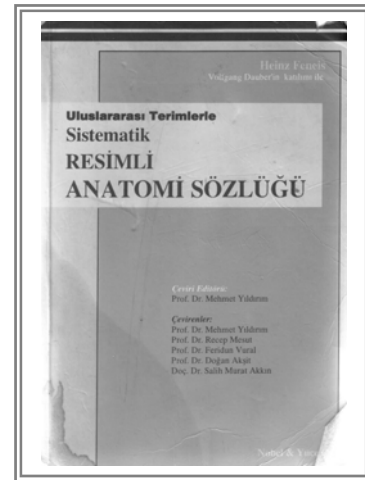
6) Genel Anatomi Terminolojisi ve Kullanım Özellikleri (Resim 7): Dr. Metin Toprak ve Dr. Salih Murat Akkın tarafından oluşturulmuş eser, 1993 yılında basılmıştır. 24x16,5 cm boyutlarındaki kitap 310 sayfa olup, kavramlar ve tarihsel gelişim, Latince'nin grameri ile ilgili temel bilgiler ve anatomi terimlerindeki kullanımı, terim sözlüğü, genel ve sistematik anatomi terimleri listesi olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Resim 7. Toprak ve Akkın'a ait sözlüğün kapak sayfası (12).

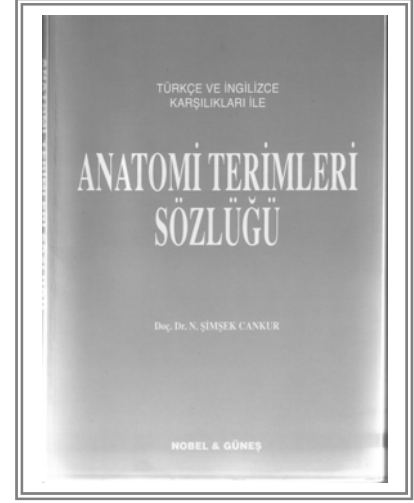
Birinci bölümde anatomi terminolojisi ile ilgili kavramlara ve tarihsel gelişimine yer verilmiş. İkinci bölümde ise Latince dil bilgisine kısa ve öz olarak değinilmiştir. Üçüncü bölümde Nomina Anatomica'ya uygun olarak alfabetik sırayla dizilmiş terimlerin, kök, cins, çekim ekleri ve sıfat-isim ayrımı ayrıntılı olarak sunulmuştur. Ayrıca anatomideki kullanım yerleri örneklerle belirtilmiştir. Son bölümde de genel ve sistematik anatomi sözcüklerinin tam listesi verilerek, bir yazım kılavuzu oluşturulmuştur (12).

7) Uluslararası Terimlerle Sistematik Resimli Anatomi Sözlüğü (Feneis'den çeviri, 2. Baskı), (Resim 8): İlk baskısı 1990 yılında yapılan sözlüğün elimizdeki 2. baskısı olup, 1997 yılında Dr. Mehmet Yıldırım, Dr. Recep Mesut, Dr. Feridun Vural, Dr. Doğan Akşit, Dr. S. Murat Akkın ekibi tarafından dilimize çevrilmiştir. Eser 451 sayfa ve 19x13,5 cm boyutlarında cep tipi sözlük vasfındadır. Yapıtta anatomi konularında yer alan terimler sistem sistem verilmiştir. Çevirmenlerce önerilmiş Türkçe karşılıkların yanı sıra, terimlerin ifade ettiği oluşumlar hem açıklayıcı bilgilerle, hem de şekillerle çok güzel bir biçimde desteklenmiştir (57).

Resim 8. Yıldırım ve arkadaşlarının çevirisini yaptığı 1997 basımı sözlüğün kapak sayfası (57).

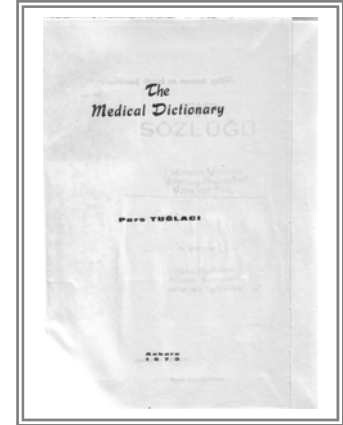
8) Türkçe ve İngilizce Karşılıkları ile Anatomi Terimleri Sözlüğü (Resim 9): Dr N. Şimşek Cankur'un kaleme aldığı eser 23x16,5 cm ebatlarında ve 185 sayfa olup, 2002 yılında basılmıştır. Sözlük iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Latince-Grekçe terimler, Türkçe açıklamaları ve İngilizce karşılıkları”, ikinci bölümde “İngilizce terimler, Türkçe açıklamaları ve Latince-Grekçe karşılıkları” yer almaktadır. Yazar sunu bölümünde sözlüğün bu işleniş yönüyle, hem tıp öğrencilerine, hem de Türkçe’den İngilizce’ye, veya İngilizce’den Türkçe’ye çeviri yapacaklara yardımcı olmasını amaçladığını dile getirmektedir (58).

Resim 9. Cankur'un 2002 basımı sözlüğünün kapak sayfası (58).

II. Türkçe Genel Tıp Terimleri Sözlükleri: Bu grupta ise 11 adet genel tıp sözlüğü yer almakta olup, bunların bir kısmı anatomi dışı bazı uzmanlık dalları (radyoloji, gastroenteroloji) ile ilgilidir, sadece 1 tanesi çeviri niteliğindedir.

1) Tıp Sözlüğü (2. Baskı), (Resim 10): 1. baskısı 1964'te yapılan eserin elimizde var olan 2. baskısı 1973 yılında yayınlanmıştır. Pars Tuğlacı'nın yazdığı eser 607 sayfa ve 23x16,5 cm boyutlarındadır. Sözlükte başlıca dört bölüm mevcuttur. Bu bölümler sırası ile; “Tıp Lûgati”, “Kimya Sözlüğü”, “Botanik Sözlüğü”, ve “Zooloji Sözlüğü”dür. Tıp lûgati bölümünde İngilizce terimlerin Türkçe açıklamalarına veya sözcük karşılıklarına yer verilmiştir.

Resim 10. Tuğlacı'nın 1973 basımı sözlüğünün kapak sayfası (59).

Ayrıca söz konusu terimlerin Türkçe’de aynen kullanılan Fransızca karşılıklarının yanı sıra Latinceleri de italik yazımla gösterilmiştir (59).

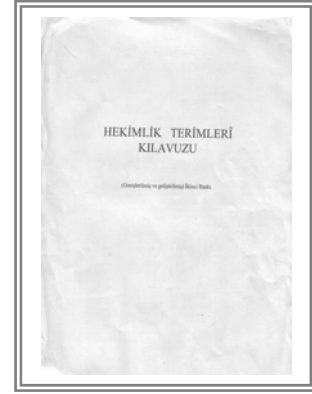
2) Işınbilim (Radyoloji) Terimleri Kılavuzu (Türkçe-İngilizce; İngilizce-Türkçe)

(Resim 11): 1977 yılında yayınlanmış ve 234 sayfalık eser 24x17,5 cm ebatlarındadır. Dr. Muzaffer Altıncök tarafından kaleme alınmıştır. Kılavuz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkçe ışınbilim terimlerinin İngilizce karşılıkları, ikinci bölümde ise İngilizce terimlerin Türkçe karşılıkları sunulmuştur (60).

Resim 11. Altıncök'ün 1977 basımı kılavuzunun kapak sayfası (60).

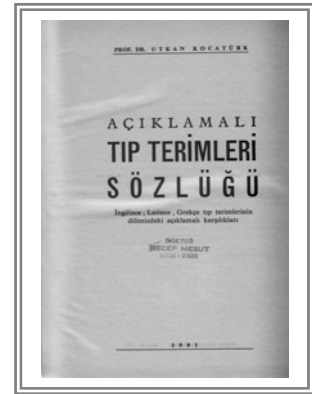
3) Hekimlik Terimleri Kılavuzu (Resim 12): İlk baskısını 1978 yılında yapmış kılavuzun elimizde var olanı ise, Türk Dil Kurumu yayınlarından çıkmış, geliştirilmiş ve genişletilmiş ikinci baskısı olup, 1980 yılında yayınlanmıştır. Kılavuz 153 sayfadan ve iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Almanca, Yunanca, Latince, Fransızca ve İngilizce'de geçen bazı tıp terimlerinin Türkçe karşılıkları verilmiştir. İkinci bölümde ise Türkçe terimlerin yabancı karşılıkları yer almıştır (61).

Resim 12. TDK yayınlarından 1980 basımı kılavuzun kapak sayfası (61).

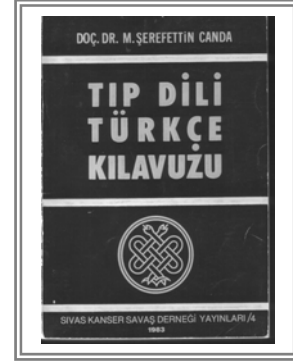
4) Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü

(Resim 13): Dr. Utkan Kocatürk'ün yazdığı sözlük 765 sayfa olup, 1989'de basılmıştır. Sözlük 24,5x17 cm boyutlarındadır. Eser oldukça kapsamlı bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Tıp alanında kullanılan İngilizce, Latince, Grekçe kökenli terimlerin çoğunlukla Türkçe açıklamalarına yer verilmiştir (62).

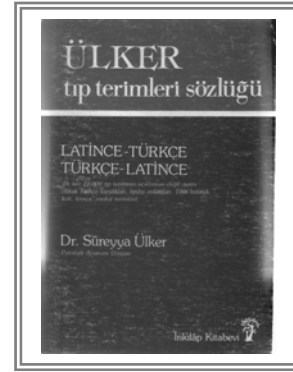
Resim 13. Kocatürk'ün 1989 basımı sözlüğünün kapak sayfası (62).

5) Tıp Dili Türkçe Kılavuzu (Resim 14): Dr. M. Şerefettin Canda tarafından yazılmış ve 1983 yılında yayınlanmış eser, 70 sayfadan oluşmaktadır. Kılavuz 19,5x14 cm'lik boyutuyla bir cep tipi kılavuz niteliğindedir. Bu kılavuzda tıp alanı anlatım dilinde sıkça kullanılan sözcüklerin, Türkçe karşılıkları verilmeye çalışılmıştır. Eserde Türkçe kılavuzu ve yabancı karşılıklar dizini olmak üzere iki bölüm yer almaktadır (63).

Resim 14. Canda'nın 1983 basımı kılavuzunun kapak sayfası (63).

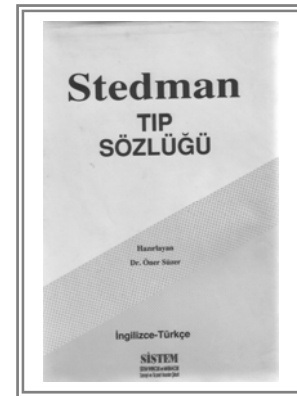
6) Ülker Tıp Terimleri Sözlüğü (Resim 15): Dr. Süreyya Ülker'in meydana getirdiği sözlük, 1986 yılında basılmış ve 558 sayfadan ibarettir. 19,5x13,5 cm ebatlarında cep tipi sözlük vasfındadır. Eserde; "Latince-Türkçe tıp sözlüğü", "Türkçe-Latince tıp sözlüğü", "Tıp terimlerinin tıpdışı anlamları", "Latince-Türkçe tıp sözlüğüne ek" ve "Tıp terimlerinin tıpdışı anlamlarına ek" olmak üzere beş bölüm bulunmaktadır.

Resim 15. Ülker'in 1986 basımı sözlüğünün kapak sayfası (64).

Latince-Türkçe tıp sözlüğü yapının ana kısmı olup, burada 12.000'in üzerinde tıp terimine, 20.000'den fazla Türkçe karşılık verilmiştir (64).

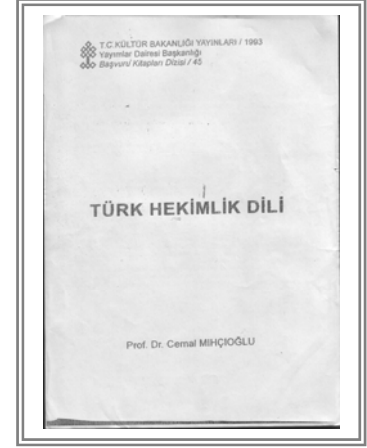
7) Stedman Tıp Sözlüğü (Resim 16): Eser Stedman'ın Büyük Tıp Sözlüğü'nün 24. baskısının daha kısaltılmış bir şeklidir. Dr. Öner Süzer tarafından hazırlanmıştır. 1992 yılında yayınlanan sözlük 722 sayfadan meydana gelmekte olup, 23,5x17 cm boyutlarındadır.

Resim 16. Çevirisini Öner'in yaptığı 1992 basımı sözlüğün kapak sayfası (65).

İngilizcede yer alan tıp terimleri alfabetik sırayla verilmiş ve etimolojik incelemeleri de sunulmuştur. Yapıt genel yapısından dolayı İngilizce-Türkçe tıp sözlüğü niteliğindedir (65).

8) Türk Hekimlik Dili (Resim 17).: Dr. Cemal Mihçioğlu tarafından yazımlı eser, 1993 yılında basılmıştır. Kitap 249 sayfadan ve iki ana bölümden meydana gelmektedir. Türkiye'deki hekimlik dilinin dünü ve günümüzdeki tarihsel sürecini ayrıntılı bir biçimde ele alan açıklayıcı bilgiler ilk bölümde okuyucuya sunulmuştur. İkinci bölümde ise yazar yabancı kökenli hekimlik terimlerine önerdiği Türkçe karşılıkları verdiği örneklerle pekiştirmektedir. Eserin sonunda da, hekimlik alanı ile ilgili yabancı-Türkçe, Türkçe-yabancı kökenli sözcük kılavuzları yer almaktadır (66).

Resim 17. Mihçioğlu'nun 1993 basımı eserinin kapak sayfası (66).

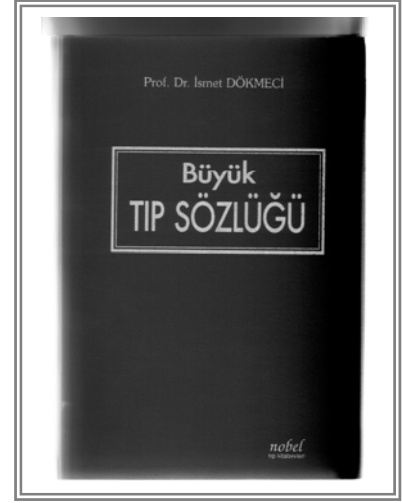
9) Sindirim Hastalıklarında Türkçe Terimler Sözlüğü (Resim 18): Dr. Nidai Sulhi Atmaca'nın meydana getirdiği eser, 2002 yılında yayınlanmış ve 106 sayfadan oluşmaktadır. Sözlükte iki bölüm mevcuttur. Birinci bölüm Türk tıp dilinin dünü, bugünü ve yarınının ele alındığı, ikinci bölüm ise sindirim hastalıklarında kullanılan 9242 adet Latince terimin Türkçe karşılıklarının yer aldığı kısımdır (67).

Resim 18. Atmaca'nın 2002 basımı sözlüğünün kapak sayfası (67).

10) Büyük Tıp Sözlüğü (Resim 19):

Dr. İsmet Dökmeci tarafından yazılmış ve 2003 yılında yayınlanmıştır. Eser 975 sayfa ve 28x20,5 cm ebatlarına sahiptir. Sözlükte iki ana bölüm vardır. İlk bölümde yabancı terimlerin Türkçe karşılık ve açıklamaları yer almaktadır. İkinci bölümde ise sözlükteki tüm deyim ve terimleri içeren İngilizce–Türkçe dizine yer verilmiştir. Eserin ilk kısmında yabancı terimlerin orijinal yazım şekilleri gösterilmek koşulu ile, Türk alfabesine uygun okunuş biçimlerine de verilmiştir (68).

Resim 19. Dökmeci'nin 2003 basımı sözlüğünün kapak sayfası (68).

11) Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü (Resim 20): Sözlük E. Kadri Unat, Ekmeleddin İhsanoğlu ve Suat Vural tarafından hazırlanmış ve 560 sayfadır. 23,5x15,5 cm boyutlarına sahip eser 2004 yılında basılmıştır. Yapıtın başında Osmanlı Devleti döneminde tıp dilinin Türkçeleşmesi konusunda yapılan çabaları gözler önüne seren tarihsel bilgilere yer verilmiştir.

Sözlükte; “Osmanlıca-Türkçe-Fransızca tıp sözlüğü”, (Osmanlıca terimler eski harflerle yazılmıştır). “Osmanlıca-Türkçe-Fransızca tıp sözlüğü (telâffuzuna göre)”, “Türkçe-Osmanlıca-Fransızca tıp sözlüğü” ve “Fransızca-Türkçe-Osmanlıca tıp sözlüğü” olmak üzere dört bölüm mevcuttur. Osmanlı Devleti döneminde tıp terimlerimizin etkileşim içinde olduğu dillerden dolayı, yazarlar üç dilin karşılaştırmalı sözlüğünü verme yoluna gitmişlerdir. Bu yönüyle önemli bir başvuru kaynağıdır (69).

Resim 20. Unat ve arkadaşlarına ait 2004 basımı sözlüğünün kapak sayfası (69).

C. Türkçe Karşılıkların Sınıflandırılması

Taramayı tamamladıktan ve önerilen Türkçe sözcükleri Türk Dil Kurumunun resmi internet sayfasında (<http://tdk.org.tr/tdksozluk/sozara.htm>) yer alan “**Güncel Türkçe Sözlüğü**”nden yararlanarak inceledik. Gördük ki, kaynaklarda Türkçe diye önerilen sözcüklerin içinde, Türkçe’ye mal olmuş çok sayıda yabancı kökenli sözcük vardı. Daha önceden Latince terimlerin karşılıklarına her eserde yer alan Türkçe’lerini sütunlar halinde yerleştirmiştik. TDK internet sitesinden tespit ettiğimiz, önerilen sözcüklerdeki yabancı kökenli olanları farklı renklerdeki harflerle belirgin hale getirdik. Böylelikle mevcut tablonun daha da belirginleşmesini, etimolojik ve semantik taramamızı daha rahat yapmamızı sağlamış olduk.

Bu işlemler sonucu ortaya çıkan tabloyu ve önerilen terimleri şu başlıklar altında topladık:

1) **Öz Türkçe Karşılık Önerilmemiş Latince Terimler:** Öncesinde Latince terimleri dört kısımda toplayıp, her gruptaki sözcükleri farklı renklerle ifade etmiştik. Böylelikle hiç Türkçe karşılık önerilmemiş Latince terimlerin her sözcük bölümü için ayrı ayrı sayımını yaparak en net rakamlara ulaştık.

2) **Öz Türkçe Sözcükler:** Önerilen öz Türkçe terimleri, TDK’nın sözlüğü ışığında etimolojik ve semantik açıdan analizini gerçekleştirdik. Buna göre, önerilen sözcükleri üç alt başlıkta inceledik:

- a. Latince’nin tam çevirisi olanlar: Biz bunları, “tercüme” yoluyla üretilenler olarak ifade ettik.
- b. Anlam bakımından (şekil, konum ve fonksiyon), yeni Türkçe sözcük üretilmiş olanlar: Bu tip sözcükleri “benzetme” yoluyla üretilenler diye nitelendirdik.
- c. Diğerleri (Latince çevirisi sayılmayan ve Türkçe’ye özgü günlük konuşma dilinde yer alan sözcükler): Bunları ise, ilk iki terim üretme yoluna dahil olmadıkları için, “diğer” olarak ele aldık.

Ayrıca tek bir sözcükle ifade edilmemiş Türkçe karşılıkları; Latince’deki isimlere ve sıfatlara önerilen sözcük biçimleri olarak ele aldık.

Yukarıdaki üç başlıkta incelenen öz Türkçe karşılıkları, kullanılan türetme soneklerine göre de;

- d. İsim ekleri,
- e. Sıfat ekleri,

f. Yalın halde (eksiz) kullanılan sıfatlar; diye sınıflandırdık ve kullanılma sıklıklarını belirledik. Bunun yanında Latince terimlerdeki kadar sık olmasa da, Türkçe sözcüklerde de var olan türetme örneklerini de araştırdık.

3) Güncel Türkçe'ye Girmiş Yabancı kökenli terimler: Bu bölümdeki terimleri köken aldıkları dillere göre tasnif edip, hangi yabancı dilden kaç tane sözcüğün var olduğunu ortaya koyduk.

4) Yabancı Kökenli Karşılıkların Baskın Olduğu Terimler: Bazı Latince terimlere hem öz Türkçe, hem de yabancı kökenli terim karşılığı önerilmişti. Bu durumdakilerin bir kısmında da, yabancı kökenlilerin önerilme sıklığı Türkçe karşılıklardan bariz bir farkla öne çıkıyordu. Bununla ilgili sözcükleri tek tek tespit ettik.

5) Sadece Yabancı Kökenli Karşılığı Olan Terimler: Güncel Türkçe sözlükten yaptığımız etimolojik tarama sonrası, ortaya çıkan başka bir grup terim ise, Türkçe'si olmayıp yalnızca yabancı kökenli karşılığı olan sözcüklerdi. Bunları da bir çatı altında toplayıp, kaç tane ve hangileri olduklarını saptadık.

Burada belirtmemiz gereken başka bir nokta ise, Türkçe ve yabancı kökenli terimleri incelerken, 19 eserde en çok önerilmiş sözcükleri dikkate almamızdır.

6) Çok Kavramlı Terimler: Önerilen Türkçe sözcüklerde kavram kargaşasının mevcut olduğunu ve bunun da iki noktada toplandığını tespit ettik.

a. Farklı Latince terimlerin, aynı Türkçe sözcükle karşılanması.

b. Aynı Latince terimin, farklı Türkçe sözcüklerle karşılanması,

7) Türkçe Terimlerdeki İmlâ Sorunları: 1929'da basılan ilk İmlâ Lûgati'ni sonraki yıllarda farklı isimlerle yeni baskıları takip etmiştir. Bu Lûgatlara bakıldığında, dil politikamızda yaşanan dalgalanmalar nedeniyle, imlâ kurallarımızda da değişmelerin olduğu göze çarpmaktadır (70). Bu bağlamda incelediğimiz kaynaklardaki mevcut imlâ sorunlarını tespit edip, ortaya koymayı planladık.

BULGULAR

A. Kapsam ve Sınıflama

Öncelikle Terminologia Anatomica'daki Latince dizinde yer alan terimlerden, tarama için kullanacağımız kılavuz liste elde edildi. "Index of Latin Terms" (ss. 167-226) alfabetik sıraya göre dizilmiş 60 sayfalık sözcük diziniydi ve TA'daki terimlerin ilk sözcüğüne göre oluşturulmuştu. Toplam 695 adet olan bu "ilk sözcük"lerin büyük çoğunluğu (649) Latince dilbilgisi kurallarına göre "isim" sayılırlardı. Anatomik terimlerde ya tek sözcüklü basit terim oluşturuyorlardı, ya da çok sözcüklü terimlerde tamlanan isim olarak yer alıyorlardı. Genellikle bunlar Latince'nin Nominativus (yalın hal) durumunda, tekil veya çoğul biçiminde bulunuyorlardı. Bunları tek bir alt-grup "**tamlanan isimler**" başlığı altında sınıfladık (Tablo 1).

Fakat alfabetik sıraya giren "ilk sözcük"lerin 46 adedi Latince dilbilgisine göre "sıfat" niteliğindedi. Bunların burada bulunmasının nedeni TA'nın 1. sayfasında "Nomina generalia" bölümünde, en sık kullanılan yön ve tarif belirten sözcükler listesinde ayrıca gösterilmiş olmasından kaynaklanıyordu. Bunları ayırdık ve sıfatlar kategorisine dahil ettik.

Ancak "Index of Latin Terms"teki ikinci ve daha sonraki sözcükleri tek tek taradığımızda karşımıza 48 adet daha "isim" niteliğinde sözcük çıktı. Bunlar terimlere "**tamlayan isim**" şeklinde girmişler ve Latince'nin Genitivus (iyelik hali) durumunda, tekil / çoğul biçiminde bulunuyorlardı. Bunları da kendi içinde alfabetik sıraya dizdik ve ayrı bir sütunda gösterdik. Böylelikle, Latince'nin dilbilgisi kurallarına göre isim kategorisindeki sözcük sayısının toplamını 697 olarak belirledik (Tablo 1).

Tablo 1. Terminologia Anatomica'dan seçilen Latince terimlerin sınıflaması.

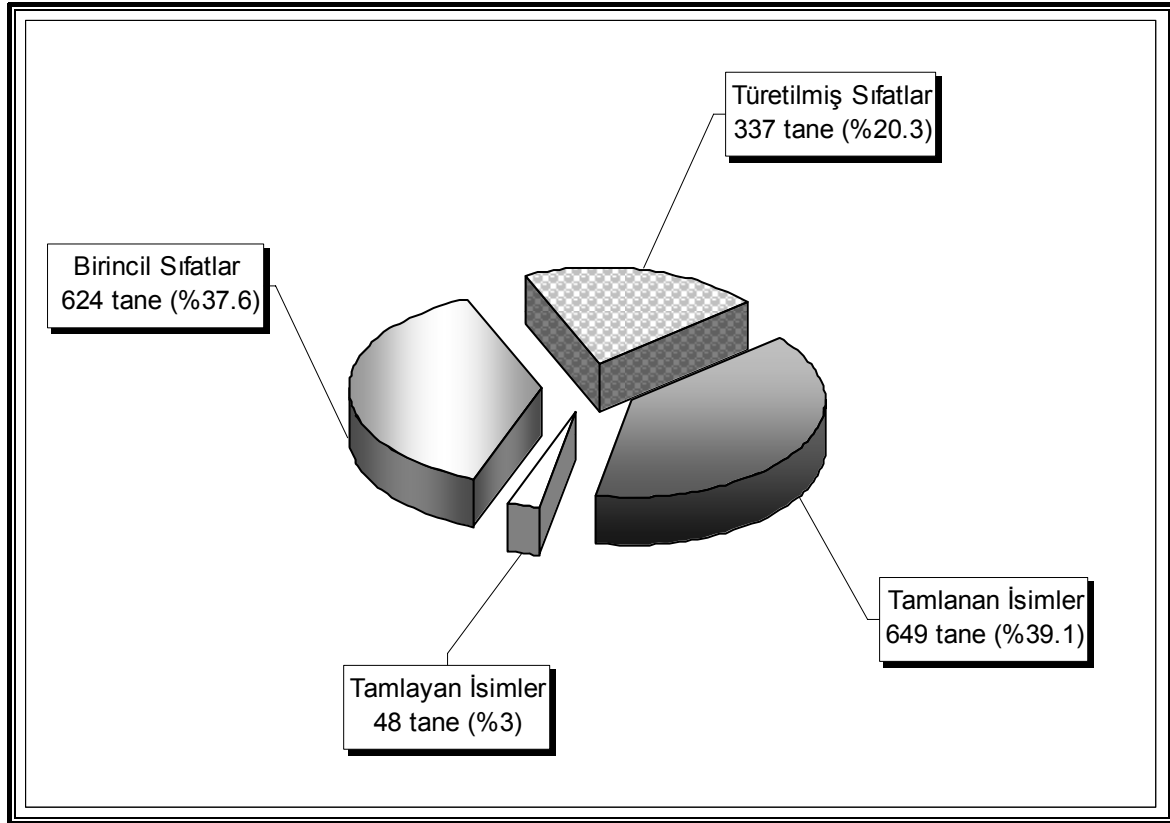
Harfler	İSİMLER			SIFATLAR			Genel Toplam
	Tamlanan	Tamlayan	Toplam	Birincil	Türetilmiş	Toplam	
A	52	8	60	30	32	62	122
B	12	3	15	7	7	14	29
C	84	8	92	43	52	95	187
D	25	3	28	15	10	25	53
E	31	1	32	27	7	34	66
F	34	0	34	12	15	27	61
G	18	2	20	17	10	27	47
H	23	0	23	6	12	18	41
I	21	0	21	94	8	102	123
J	4	0	4	5	1	6	10
K	1	0	1	1	0	1	2
L	30	2	32	17	19	36	68
M	41	3	44	28	22	50	94
N	17	1	18	8	4	12	30
O	20	4	24	13	13	26	50
P	87	4	91	109	41	150	241
Q	0	1	1	5	0	5	6
R	20	1	21	35	7	42	63
S	53	2	55	119	28	147	202
T	38	4	42	19	24	43	85
U	10	0	10	3	8	11	21
V	27	1	28	8	16	24	52
X	0	0	0	1	0	1	1
Y	0	0	0	0	0	0	0
Z	1	0	1	2	1	3	4
Toplam	649	48	697	624	337	961	1658

TA'da yer alan sıfatların sayısı, alfabetik sıralaması ve sınıflandırılması çok daha meşakatli oldu. Yukarıda belirttiğimiz 46 sıfatın dışında, çok daha fazla sayıda sıfat bulunduğu belliydi. Fakat bunlar dizindeki alfabetik sıraya girmemişlerdi. Genellikle ikinci ve daha sonraki sözcük olarak geçiyorlardı. Bazıları tek bir terimde bir defa zikrediliyor, bazıları ise tekrar tekrar terimlere giriyorlardı. Bu nedenle "Index of Latin Terms" sayfa sayfa ve satır satır incelendi. Karşımıza çıkan sıfatlar (Latince'nin kurallarına göre sıfat sayılan sözcükler) bilgisayar programında alfabetik listelere aktarıldı. Tekrar tekrar kullanılan sıfatlar tek bir sözcük haline geldi. Bu süreçte sıfatları iki alt-gruba sınıfladık. "**Birincil sıfatlar**" köken itibariyle sıfat olup

nitelik ve nicelik belirtiyorlardı (longus, brevis, magnus, albus, vb.). Doğal olarak bunların Türkçe karşılıkları da ayrı olmalıydı. Toplam 624 adet birincil sıfat saydık (Tablo 1).

Diğer bir alt-grupta ise 337 adet sıfat yer aldı. Bunlar isimden türetilmiş, aitlik (iyelik) ilişkisi belirten sıfatlardı (costalis, vertebralis, maxillaris, thyroideus, vb.). Bunlar için Türkçe’de ayrıca yeni bir sözcük türetilmesine gerek olabilir, veya olmayabilirdi. Türkçe dilbilgisi bazı sözcüklerin rahatlıkla hem isim, hem sıfat olarak kullanılmasına müsaittir. Dolayısıyla Türkçe anatomi terimlerine bunlar “yalın halde” (hiçbir ek katmadan), yani isim şeklinde girebilirlerdi. Latince’de ve diğer Avrupa dillerinde bu mümkün değildir – kaburğa kırırdağı (cartilago *costalis*); omur deliği (foramen *vertebrale*); üstçene oyuğu (sinus *maxillaris*); kalkan bezi (glandula *thyroidea*). Bunları “türetilmiş sıfatlar” sütununa yerleştirdik. Toplam sıfat sayısı 961 adet idi ve isimlerin toplam sayısını aşıyordu (Tablo 1).

Tamlanan isimler 649 (%39.1), tamlayan isimler 48 (%3), birincil sıfatlar 624 (%37.6) ve türetilmiş sıfatlar 337 (%20.3) olmak üzere, toplamı 1658 sözcükten oluşan terim listesi ortaya çıkmıştır (Grafik 1, Ek 3).

Grafik 1. Terminologia Anatomica’da seçilen Latince terimlerin dağılımı.

Bu listeler oluşturulurken, daha önce listede ayrı ayrı verilen, fakat birleşik terim örneği olanlar liste dışı bırakılmıştır. Örneğin “calcaneus” ve “fibularis” sözcükleri ayrı olarak verildikleri için “calcaneofibularis” terimi listeye alınmamıştır. Ancak birleşik terimlerden biri listede yoksa o zaman dikkate alınmıştır. Örneğin “glossopharyngeus” birleşik sözcüğünde durum böyledir. Burada “glossa” terimi listede ayrı olarak yer almamış, “pharyngeus” ise ayrıca yer almıştır. Bir de TA’da çok sık geçen, önekle oluşturulmuş sözcükler listeye yerleştirilmiştir. Örneğin “semicanalis” teriminde olduğu gibi. Bu sözcükte “semi” yarım anlamında kullanılan bir önek olup, ark ifadesinin karşılığı olan “canalis”in önüne yazılarak, “yarımkanal” manasına gelen birleşik bir terim ortaya çıkmıştır.

Tarama listesindeki 25 Latin harfiyle başlayan sözcüklerin kullanılma sıklığına bakıldığında 241 (%14.5) ile “P” en üst, 1 (%0.06) tane ile “X” harfi en alt sırada yer alıyordu. “Y” harfiyle başlayan Latince terim ise yoktu. Sonuç itibarıyla tamlanan isimler tamlayanlardan, birincil sıfatlar da türetilmişlerden daha baskın durumdaydı. Latince terim listesiyle ilgili sınıflamayı içeren tüm veriler tablo 1’de gösterilmiş ve ayrıca ek 3’de tamamı verilmiştir.

B. Tarama

Ortaya çıkan Latince terim sözcüklerini alfabetik sıraya rahatlıkla dizebileceğimiz bir bilgisayar programı olan Microsoft Excel’de girdik. Sıra, bunlara karşılık olarak önerilmiş Türkçe sözcüklerin tespit edilmesine geldi. Bu amaçla 1946 ilâ 2005 yılları arasındaki 60 yıllık zaman diliminde ülkemizde basılmış olan ve elimizde bulunan 19 adet sözlük (lûgat), iki grup halinde ve kronolojik sıraya göre tarandı. Yaklaşık 6 ay süren bu çalışma esnasında önce 8 adet “Anatomi Sözlüğü”, ardından 11 adet “Genel Tıp Sözlüğü” elden geçirildi. “Gereç ve Yöntem” bölümünde ayrıntılı olarak açıklanan bu basılı materyallerde, Latince “kılavuz liste”mizdeki sözcüklerin karşılıkları bulundu ve bilgisayar ortamında 19 ayrı sütun halinde yerleştirildi. Çok geniş hacimli olan bu işlemde küçük bir örnekleme ek 2’de gösterilmiştir. Ancak bilgisayar hafızamızda tüm 1658 Latince terimin 19 sütun karşılığı muhafaza edilmektedir.

Doğal olarak her bir sözlükte, aradığımız her bir anatomi teriminin Türkçe karşılığını bulamadık. 1998 yılında yayınlanan Terminologia Anatomica’ya yeni giren sözcükler zaten hiçbirinde yer almıyordu. Eskiden beri kullanılagelen terimlerin büyük

çoğunluğu Latince'den aynen aktarılmış veya Fransızca telâffuza göre transkripsiyona tabi tutulmuştu. Bazı sözlüklerde ise Türkçe terim yerine “tanımlama” şeklinde, bir çok sözcükten ibaret cümlelerle açıklamalar verilmişti. Bu tür açıklamaları, transkripsiyon ve transliterasyonları terim karşılığı olarak kabul etmedik ve bigisayara girmedik. Dolayısıyla bu sütunlar boş bırakıldı.

Bazı durumlarda ise Türkçe karşılık olarak birden fazla seçenek gösterilmişti. Birbirine yakın olan, fakat terim niteliği taşıyan bu sözcükleri ayrı ayrı tarama listemizin aynı kutucuğuna kaydettik. “Terim niteliği taşıyan sözcük” olarak şu unsurları kabul ettik: a) tek bir sözcükten oluşan karşılık; b) tamlama şeklinde (sıfat tamlaması veya isim tamlaması) olan iki (nadiren üç veya dört) sözcüklü karşılık; c) bitişik yazılan birleşik sözcük. Önek veya sonek içeren karşılıkları birleşik sözcüklerden ayırıp ayrı bir incelemeye aldık.

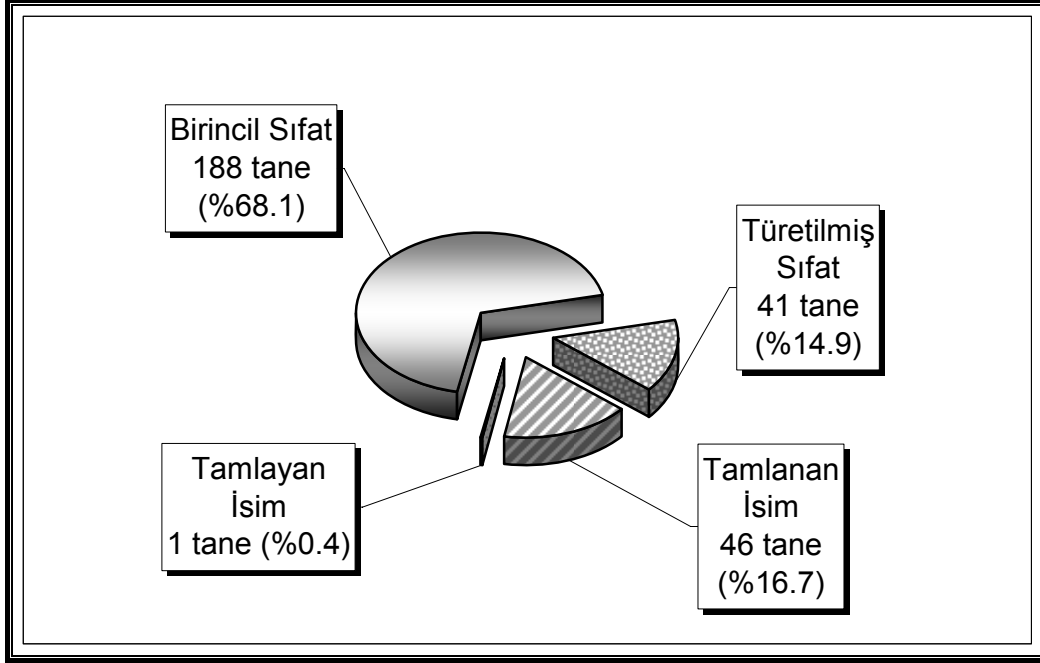
Son 60 yıl içerisinde Türkçe'nin imlâ kurallarının birkaç kez değiştirilmiş olmasından dolayı, önekli-sonekli terimlerde ve birleşik sözcüklerde, taradığımız sözlüklerin yayım tarihine göre farklı yazımlar gördük (önkol – ön kol). Bunları bulduğumuz gibi kaydettik, fakat sonuç itibariyle bitişik yazım biçimlerini tercih ettik. Çünkü bu yazım uluslararası terminoloji ilkeleri ile uyumlu görünüyordu.

C. Türkçe Karşılıkların Sınıflandırılması

Önerilmiş Türkçe karşılıkları Türk Dil Kurumu'nun internet sitesindeki sözlükte, semantik ve etimolojik açıdan incelemeye tabi tuttuk. Ortaya çıkan manzaraya göre, bulgularımızı 7 başlıkta topladık:

1) Öz Türkçe Karşılık Önerilmemiş Latince Terimler: Bu taramalar neticesinde öz Türkçe karşılık üretilmemiş Latince terimleri, tamlanan ve tamlayan isimler ile birincil ve türetilmiş sıfatlar olarak 4 grupta irdeledik. Bazılarında güncel Türkçe'ye girmiş, fakat yabancı kökenli olan (Arapça, Farsça, Yunanca, vb.) sözcükler tercih edilmişti. Bunların yabancı kökenli olduklarını TDK'nın internet tarama sözlüğüne göre belirledik. Öz Türkçe karşılık saymadığımız için bunları da bu gruba dahil ettik. Böylelikle Türkçe Anatomik sözcük üretme veya önerme çabasındaki araştırmacıların nereye yönelmesi gerektiği noktasında yol gösterici olacağımızı düşündük. Yaptığımız sayımlar neticesinde 1658 adet olan Latince anatomi teriminden 276'sına (%16,7) gerçek öz Türkçe sözcük türetilmediği, bunun

46'sının (%16.7) tamlanan, 1 tanesinin (%0.4) tamlayan, 188'inin (%68) birincil, 41'inin (%14.9) de türetilmiş sıfatlar grubunda yer aldığını tespit ettik. 188 ile birincil sıfatların başı çekmesi, Türkçe terim türetmede en büyük sıkıntının sıfatlarda yaşandığını göstermektedir (Grafik 2).

Grafik 2. Türkçe karşılığı olmayan Latince terimlerin dağılımı.

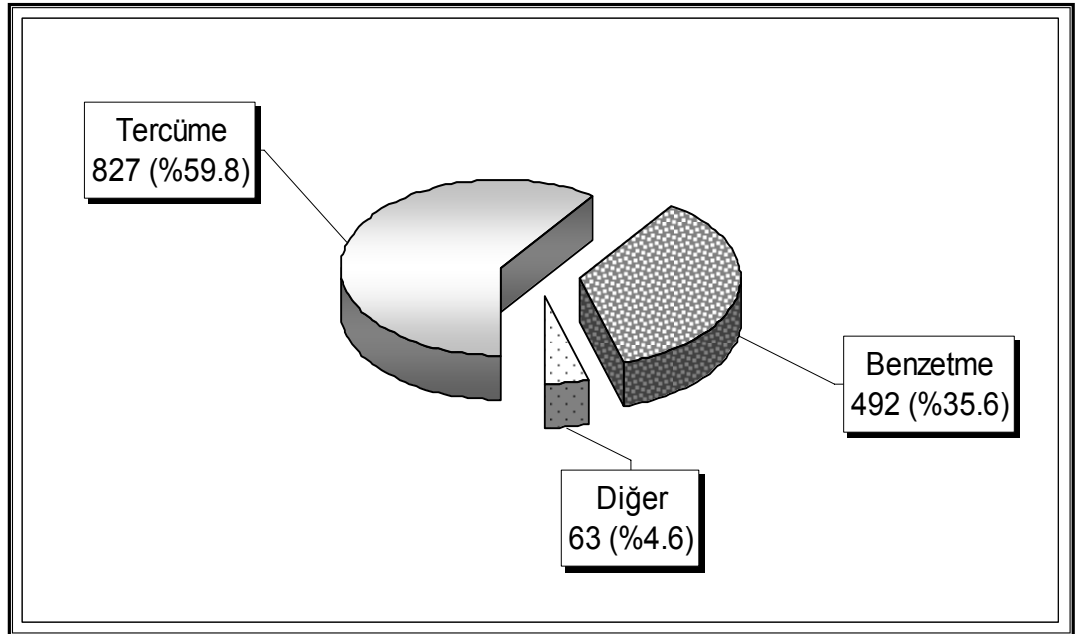
Türkçe karşılık önerilmemiş Latince terimler grubunda: “allocortex”, “cavea”, “desmocranium”, “prepositio”, “striola”, “viscerocranium” tamlanan isimler; “gallus” gibi tamlayan isimler; “accipiens”, “dopaminergicus”, “genioglossus”, “triquetrus”, “vagalis” gibi birincil sıfatlar; “acetabularis”, “cavalis”, “duralis”, “lacunaris” gibi türetilmiş sıfatlar örnek olarak verilebilir. Türkçe karşılık türetilmemiş Latince terim listesi ek 4’te ve analizi de grafik 2’de sunulmuştur.

2) Öz Türkçe Sözcükler: İnceleme sonucu tarama listemizin temelini oluşturan Latince 1658 adet terimin 1382 tanesine bazen tek, bazen de birden fazla seçenekli karşılıklar önerildiği için toplamda 1848 sözcük ile karşılaştık. Birden fazla seçeneklerde ise hem öz Türkçe , hem de yabancı kökenli sözcükler yer alabiliyordu. Söz konusu çok seçenekli karşılıklarda yabancı kökenli olanları ayırdık ve bir önceki grupta yer alan “sadece yabancı kökenli” sözcüklerle birlikte ayrı incelemeye tabi tuttuk.

Öz Türkçe kabul edilen karşılıkların farklı sözlüklerde birbirine yakın anlamda, farklı yazım kurallarıyla verildiklerini gördük. Daha sonraki etimolojik ve semantik analizler için bunları tek bir seçeneğe indirgedik. Bu nedenle her bir Latince terimin karşılığı olarak 19 kaynakta gösterilen öz Türkçe sözcüklerden en sık kullanılanları tercih ettik. Bu işlem sonucunda toplam 1382 Latince terime karşılık yine toplamda 1382 özgün Türkçe terim elde ettik. Dolayısıyla bunları, 60 yıllık süreç içerisinde 19 farklı yazar arasında en çok kabul gören terim karşılıkları şeklinde değerlendirdik.

Bu yöntem sonucunda ulaştığımız 1382 adet öz Türkçe kökenli terim üzerinde, çalışmamızın asli hedefi olan semantik ve etimolojik analizleri gerçekleştirdik.

Semantik analizde Türkçe sözcüklerin anlam içeriğini Latince sözcüklerdeki anlam içeriği ile karşılaştırdık. Bu karşılaştırma sonucunda üç farklı durum tespit ettik: En sık görülen durum Latince içeriğinin bire bir veya çok yakın anlam taşıyan sözcükle karşılanması idi – 827 olgu (%59.8). Bunları “**tercüme**” yoluyla üretilenler diye adlandırdık (Tablo 2, grafik 3). Örnek olarak “abdomen” – karın; “biceps” – ikibaşlı; “antebrachium” – önkol; “magnus” – büyük; “longus” – uzun; vb. verilebilir.

Grafik 3. Öz Türkçe terimlerin semantik analizi.

Ancak incelediğimiz kaynaklarda, her zaman harfiyen tercüme yoluna gidilmediğini gördük. Toplam 492 olguda (%35.6) anatomik oluşuma uygun, fakat Latince deyimle uymayan, tamamen farklı özgün Türkçe sözcük önerilmişti. Anatomik

yapının şekline, işlevine veya konumuna göre benzetme yapılmıştı. Bunları “benzetme” yoluyla üretilenler diye adlandırdık (Tablo 2, grafik 3). Örnek olarak “hilum” – göbek; “ostium” – ağız; “lamina” – yaprak; “labyrinthus” – dolambaç; vb. verilebilir.

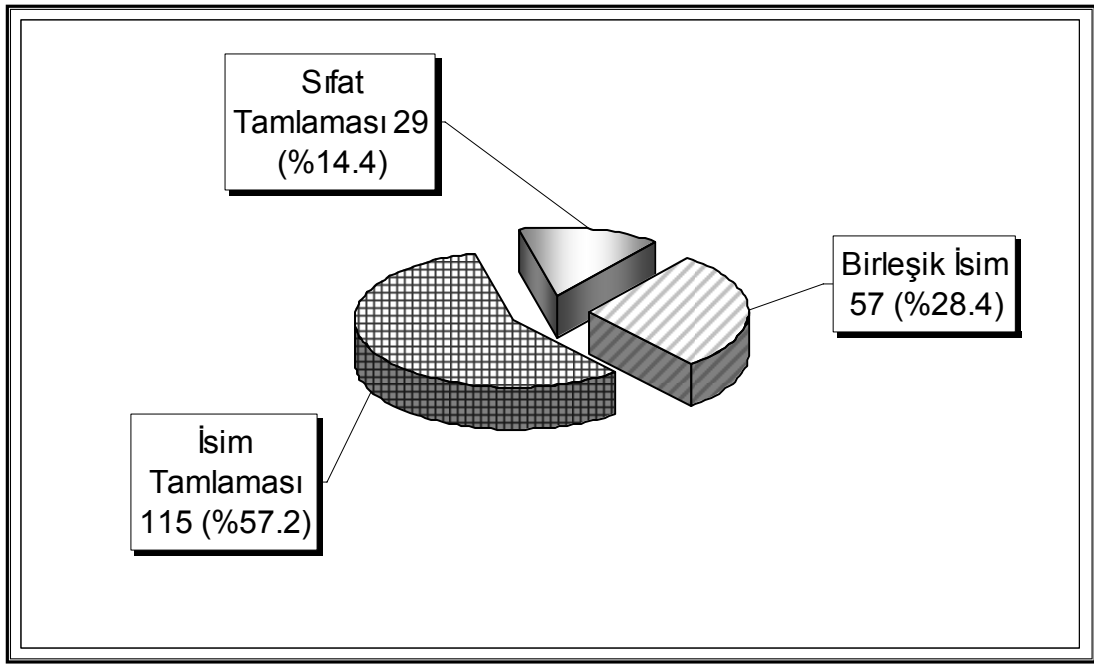
Az sayıda Türkçe karşılığı ise yukarıda bahsedilen gruplara dahil edemedik. Toplam sayıları 63 olan (%4.6) ve sınıflandıramadığımız bu sözcükleri “diğer” başlığı altında gösterdik. Bunlar genellikle bilimsel anatomi terimlerinden önce halk dilinde var olan veya yöresel ağızlardan aktarılmış sözcüklerdi (“clavicula” – köprücük; “pancreas” – uykuluk; “fonticulus” – bingıldak; vb.). (Tablo 2, grafik 3).

Sözcük biçimleri: Bu gruplara giren terimlerin tek bir sözcükten ibaret olmayanları, yani Latince’si tek, Türkçe karşılığı birden fazla sözcükle ifade edilenleri (“acromion” – omuz çıkıntısı; “coccyx” – kuyruk kemiği; “colon” – kalın bağırsak; “comitans” – eşlik eden; “hymen” – kızlık zarı, vb.) sözcük biçimleri bakımından inceledik. Latince isimlere önerilmiş Türkçe karşılıklarda isim tamlaması, sıfat tamlaması ve birleşik isim; Latince sıfatlara önerilmişlerde ise sıfat tamlaması, birleşik sıfat ve yalın halde kullanılan sıfat biçimleriyle karşılaştık. Buna göre isim karşılıklarını (isim tamlaması, sıfat tamlaması ve birleşik isim) ve sıfat karşılıklarını (sıfat tamlaması, birleşik sıfat ve yalın sıfat) kendi içinde 3 alt başlıkta topladık.

Tablo 2. Öz Türkçe sözcüklerin semantik analizi.

Harfler	GENEL			Toplam
	Tercüme	Benzetme	Diğer	
A	67	43	3	113
B	19	8		27
C	94	62	10	166
D	28	21		49
E	26	25	1	52
F	42	15	1	58
G	18	19	5	42
H	19	15	1	35
I	60	17	4	81
J	3	3		6
K	1			1
L	41	22		63
M	53	25	9	87
N	17	5		22
O	30	14	3	47
P	102	64	8	174
Q	6			6
R	35	13		48
S	90	57	5	152
T	46	32	5	83
U	9	7	3	19
V	20	23	4	47
X	1			1
Y				0
Z		2	1	3
Toplam	827	492	63	1382

Latince isimlere karşılık olarak genellikle tek sözcüklü Türkçe isim önerilmiştir (“cor” – yürek; “ren” – böbrek; “cerebrum” – beyin; “os” – kemik; “cartilago” – kıkırdak ; vb.). Ancak 201 olguda tamlama yapılmış veya birleşik isim tercih edilmiştir. İsim tamlaması olanların (“fibula” – kavis kemik; “ileum” – kıvrım bağırsak; “incus” – örs kemiği; “naris” – burun deliği; “oesophagus” – yemek borusu; vb.) sayısının 115 (%57.2); sıfat tamlamalarının (“paleocerebellum” – eski beyincik; “axilla” – koltuk altı; “diarthrosis” – oynar eklem; “gomphosis” – kakılmış eklem; “hypodermis” – deri altı; vb.) sayısının 29 (%14.4); birleşik isimlerin ise (“hepar” – karabağır; “pulmo” – akciğer; “pupilla” – göz bebeği; “sclera” – gözakı; “telencephalon” – uçbeyin; vb.) sayısının 57 tane (%28.4) olduğunu tespit ettik (Tablo 3, grafik 4).

Grafik 4. Latince isimlere önerilen Türkçe terimlerdeki sözcük biçimlerinin analizi.

Latince dilbilgisi kurallarına göre sıfat kategorisine giren terimlerin Türkçe karşılığında da genellikle tek sözcükten ibaret bir sıfat önerilmiştir (“longus” – uzun; “brevis” – kısa; “magnus” - büyük; vb.). Ancak burada da her zaman bire bir karşılık bulunamamış ve toplam 346 olguda farklı yöntem tercih edilmiştir. En sık karşılaştığımız durum “yalın” halde kullanımdır – 201 olgu (%58). Bu yöntem Latince’nin iyelik sıfatları için oldukça uygundur ve Türkçe’nin özellikleriyle uyumludur (“acusticus” – işitme; “caninus” – köpek; “dentalis” – diş; “cutaneus” – deri; vb.).

Bu durumlarda hem isim, hem sıfat sayılabilecek bir Türkçe sözcük, hiçbir ek getirilmeksizin, çok sözcüklü terimin başına tamlayan kelime olarak getirilmektedir (işitme alanı; köpek dişi; diş yuvası; deri siniri). Türkçe dilbilgisi kitaplarında bunlar “belirtisiz isim tamlaması” şeklinde yorumlanmışlardır (17). (Tablo 2, grafik 5).

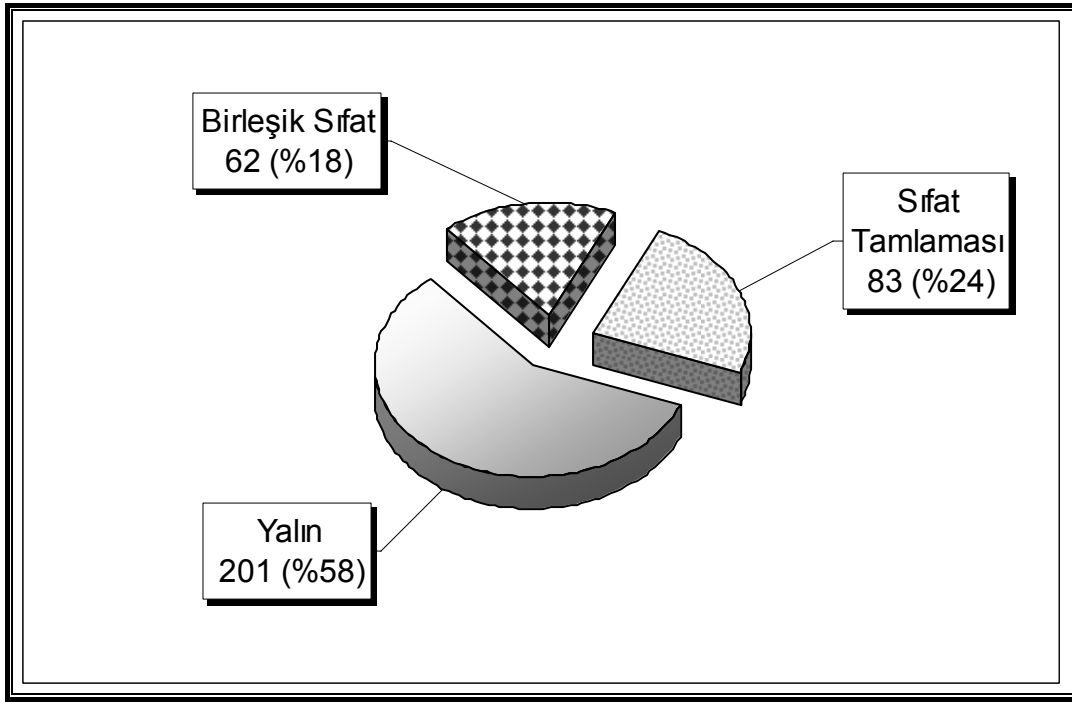
Diğer 83 olguda (%24) Latince sıfat karşılığı olarak iki sözcüklü Türkçe sıfat tamlaması önerildiğini gördük (“tricuspidalis” – üç kapaklı; “recurrens” – geri dönen; “inframammarius” – meme altı; “intercartilagineus” – kıkırdaklar arası; vb.). (Tablo 3, grafik 5).

Birleşik yazılan sıfatlar en az tercih edilmişti – 62 olguda (%18) (“cuneiformis” – kamabiçim; “fundiformis” – sapanbiçim; “intratendineus” – kirişiçi; “lactifer” – süttaşır; vb.). Ancak bu sınıflandırmanın 19 kaynakta en fazla tercih edilen yazım şekline göre yapıldığını unutmamalıyız.

Birleşik sıfatları ayrı yazanlar olduğu gibi, ayrı yazılan tamlamaları bitişik yazanlara da çok sık rastlanmaktadır (Tablo 3, grafik 5).

Tablo 3. Öz Türkçe terimlerin sözcük biçimleri.

Harfler	LATİNCE İSİMLER			LATİNCE SIFATLAR		
	İsim Tamlaması	Sıfat Tamlaması	Birleşik İsim	Yalın Kullanılanlar	Sıfat Tamlaması	Birleşik Sıfat
A	4	6	4	18		1
B	3			6	1	
C	6	1	3	25	2	1
D	3	3	1	7		
E	11		8	6	5	2
F	3		1	7	1	2
G		2	4	7	1	2
H	5	6	3	1	1	2
I	3		1	6	25	18
J			1	1		
K						
L	2	3	1	9		2
M	14	2	6	18	3	2
N	4		1	4		
O	4		2	13		
P	24	3	12	21	17	10
Q		1				
R	4			6	5	6
S	12		3	16	20	12
T	7	2	2	16	2	1
U	3		1	7		
V	3		3	6		1
X						
Y						
Z				1		
Toplam	115	29	57	201	83	62

Grafik 5. Latince sıfatlara önerilen Türkçe terimlerdeki sözcük biçimlerinin analizi.

Etimolojik analizde önerilen Türkçe karşılıklar kök ve türetme ekleri bakımından incelendi. Türkçemizin tipik yapım ekleri **sonekler** olduğu için bunlar ayrıntılı analiz edildi. Türetme soneklerini, isim ve sıfat türetenler olarak 2 gruba ayırdık. Sonek ile üretilen isim ve sıfatlarda, bazı yapım eklerinin sadece bir defa kullanıldığını gördük. Nadir rastlanan bu ekleri göz ardı edip, anatomik terimlere özgü olanları belirlemeye çalıştık. Bunları da sıklık derecesine göre sıraladık. Sık kullanılan türetme ekleri ve az kullanılan türetme ekleri ayrı ayrı tablo 4’te gösterilmiştir.

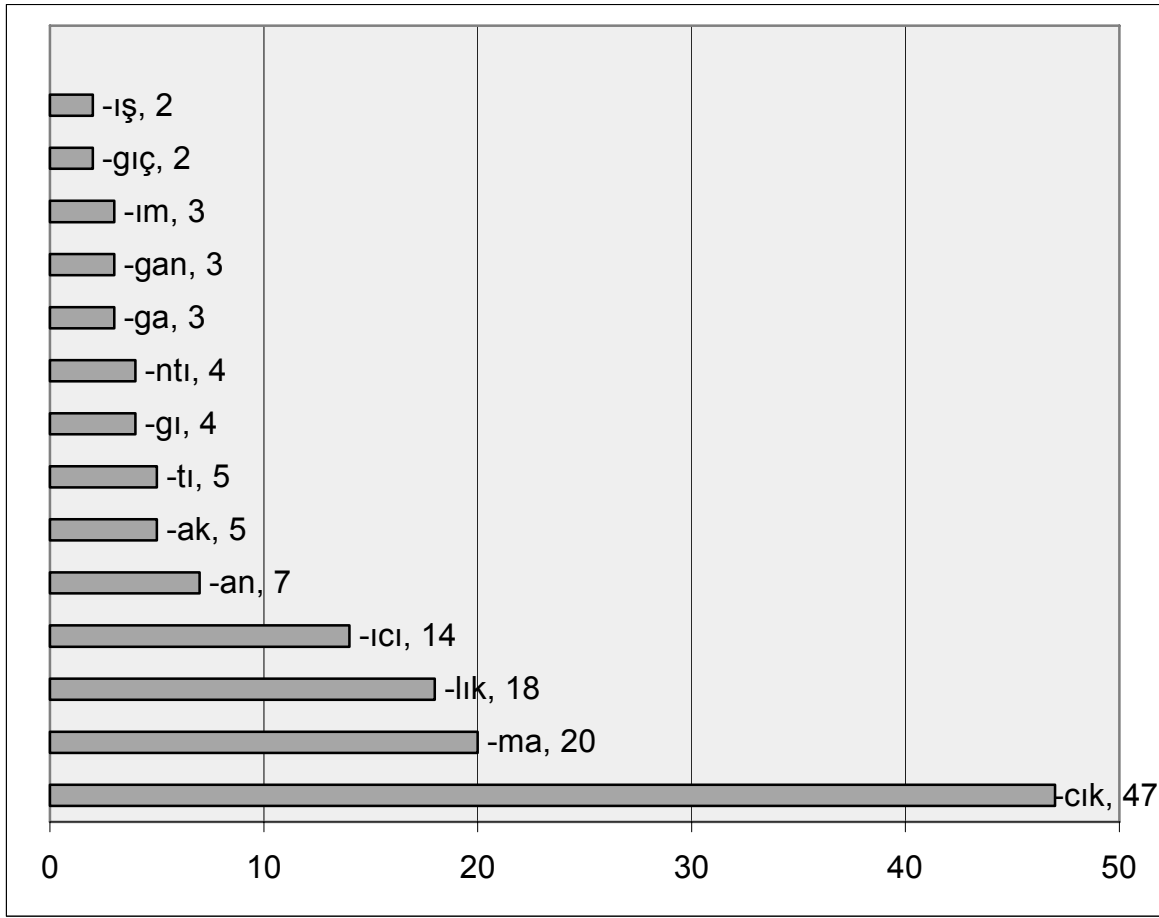
İsim türeten ekler arasında en sık karşılaşılan küçültme eki **-cık** (-cik, -cuk, -cük); **-çık** (-çik, -çuk, -çük) ekini 47 terimde tespit ettik (“papilla” – kabarcık; “funiculus” – ipçik; “foveola” – çukurcuk; “nodulus” – düğümçük; “ossiculum” – kemikçik; “valvula” – kapakçık). İkinci derecede yaygınlık gösteren **-ma** (-me) eki geliyordu. Genellikle eylem kökenli mastar isimlerde rastlanıyordu (“adhesio” – yapışma; “abductio” – uzaklaşma; “aggregatio” – kümeleşme; “ossificatio” – kemikleşme; vb.). Sırasıyla **-lık** (-lik, -luk, -lük) eki (“diastema” – aralık; “curvatura” – eğrilik; “cavitas” – boşluk; “uterus” – döllük); **-ıcı** (-ici, -ucu, -ücü) eki (“abductor” – uzaklaştırıcı; “masseter” - çiğneyici; “constrictor” – büzücü; “cremaster” – asıcı) geliyordu.

Tablo 4. İsim ve sıfat türetmekte kullanılmış soneklerin analizi.

İSİM TÜRETME EKLERİ				SIFAT TÜRETME EKLERİ			
SIK KULLANILAN	Toplam	AZ KULLANILAN	Toplam	SIK KULLANILAN	Toplam	AZ KULLANILAN	Toplam
-cık (-cik, -cuk, -cük; -çık, -çik, -çuk, çük)	47	-an (-en)	7	-sal (-sel)	88	-ici (-ici, -ucu, -ücü)	17
-ma (-me)	20	-ak (-ek)	5	-il (-il, -il, -ul, -ül)	59	-an (-en)	14
-lık (-lik, -luk, -lük)	18	-tı (-ti, -tu, -tü)	5	-lı (-li, -lu, lü)	49	-msı (-msi, -msu, -msü; -ımsı, -ımsi, -ımsu, -ümsü)	13
-ici (-ici, -ucu, -ücü)	14	-gı (-gi, -gu, -gü; -kı, -ki, -ku, -kü)	4	-sı (-si, -su, -sü)	40	-sıl (-sil, -sul, -sül)	11
		-ntı (-ıntı, -inti, untu, -üntü)	4			-al (-el)	9
		-ga (-ge; -ka, -ke)	3			-ncı (-nci, -ncu, -ncü; -ıncı, -ınci, -ıncu, -üncü)	5
		-gan (-gen; -kan, -ken)	3			-gan (-gen; -kan, -ken)	4
		-ım (-ım, -im, -um, -üm)	3			-miş (-miş, -muş, -müŝ)	4
		-gıç (-giç, -guç, -güç; -kıç, -kiç, -kuç, -küç)	2			-ık (-ik, -ik, uk, -ük)	4
		-iş (-iş, -uŝ, -üş)	2			-ca (-ce, -ça, -çe)	3
						-gın (-gin, -gun, -gün; -kın, -kin, -kun, -kün)	3
						-sız (-siz, -suz, -süz)	2

Az kullanılan isim türetme ekleri: **-an** (“communicans” – birleŝtiren; “deciduus” – düşen; “deferens” – ileten; vb.), **-ak** (“adminiculum” – dayanak; “commissura” –

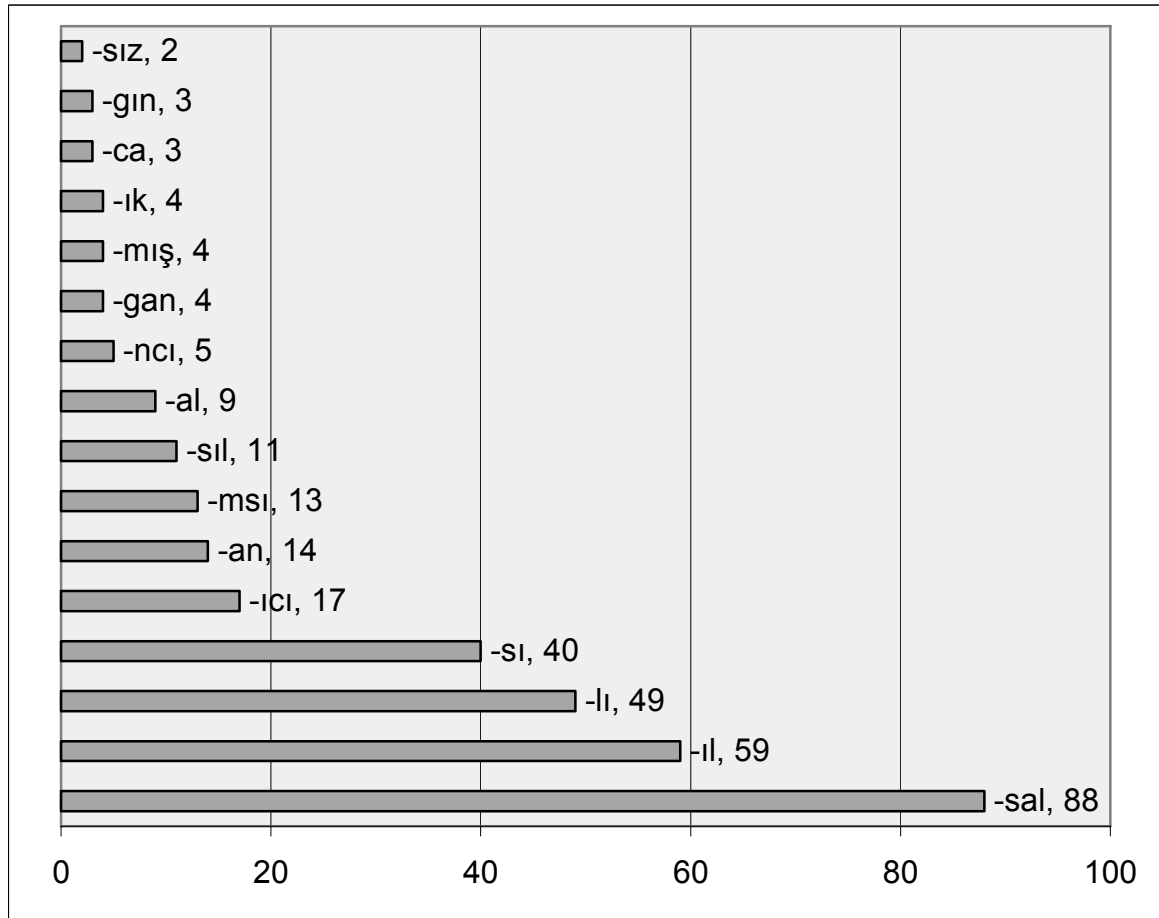
birleşek; “confluens” – toplak; vb.), **-tı** (“eminentia” – kabartı; vb.), **-gı** (“circulus” – döngü; “norma” – düzgü; “stria” – çizgi; vb.), **-ntı** (“recessus” – girinti; “agger” – çıkıntı; “helix” – kıvrıntı; vb.), **-ga** (“campus” – yerleşke; “index” – gösterge; “ischium” – oturma; vb.), **-gan** (“sphincter” – büzgen; “trigonum” – üçgen), **-ım** (“formatio” – oluşum; “radiatio” – ışınım), **-gıç** (“origo” – başlangıç; “calcar” – tepgiç), **-ış** (“aditus” – giriş; “declive” – iniş) biçimindeydi (Tablo 4, grafik 6).

Grafik 6. İsim türeten soneklerin dağılımı.

Sıfat türeten ekler: Sık kullanılan sıfat türetme ekleri: **-sal**, **-sel** (“centralis” – özeysel; “costalis” – eğesel; “distalis” – uzaksal; “iliacus” – böğürsel; “labyrinthicus” – dolambaçsal; vb.), **-il** (“paramedianus” – ortayanıl; “pararectalis” – gödenyanıl; “condylaris” – yumruıl; “singularis” – tekil; “supratragicus” – kulakaçısı üstül; vb.), **-lı** (“adiposus” – yağlı; “ambiguus” – kuşkulı; “asper” – pürtüklü; “carneus” – etli; “caudatus” – kuyruklu; vb.), **-sı** (“albicans” – aksı; “cotylicus” – çanakı; “anularis” – yüzüksü; “ganglionaris” – boğumsu; “filiformis” – iplikli; vb.) idi (Tablo 4, grafik 7).

Az kullanılan sıfat türetme ekleri: **-ıcı** (“connectivus” – bağlayıcı; “evacuans” – boşaltıcı; “incisivus” – kesici; vb.), **-an** (“afferens” – getiren; “abducens” – uzaklaştıran; “conducens” – ileten; vb.), **-msı** (“coracoideus” – kargamsı; “deltoideus” – üçgenimsi; “cochleariformis” – kavkımsı; vb.), **-sil** (“arachnoidealis” – örümceksil; “ethmoidalis” – eleksil; “sesamoideus” – çörekotsul; “lymphoideus” – akkansıl; vb.), **-al** (“vestibularis” – dalızal; “helicinus” – sarmal; “pelvicus” – teknel; vb.), **-nci** (“quartus” – dördüncü; “quintus” – beşinci; “primus” – birinci; vb.), **-gan** (“diagonalis” – açığan; “efferens” – götürgen; “quadratus” – dörtgen), **-miş** (“affixus” – bağlanmış; “aggregatus” – kümelenmiş; “segmentalis” – bölünmüş; vb.), **-ik** (“circumflexus” – dönük; “compositus” – birleşik), **-ca** (“albigineus” – akca; “oblongus” – uzunca; vb.), **-gın** (“tensus” – gergin; “aberans” – sapkın), **-sız** (“irregularis” – düzensiz; “innominatus” – isimsiz) biçimindeydi (Tablo 4, grafik 7).

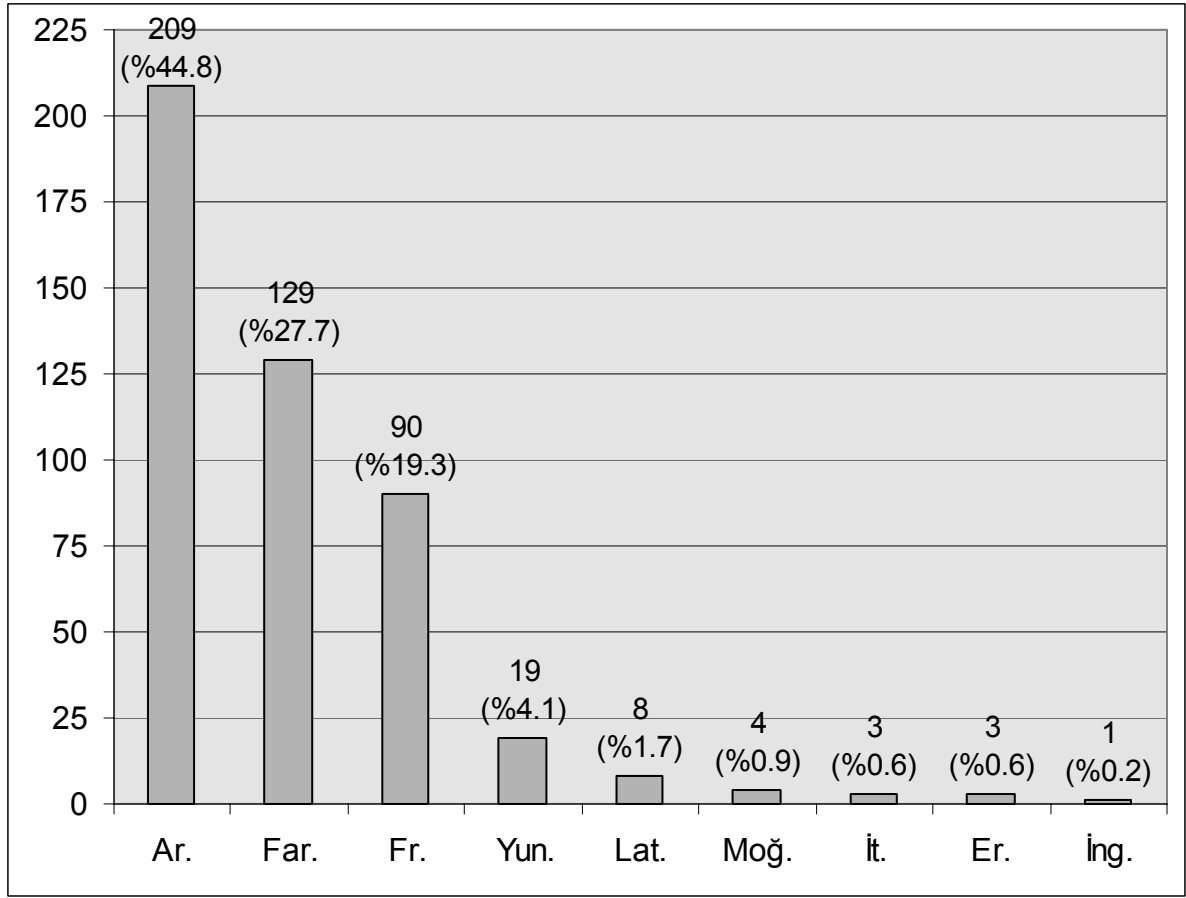
Grafik 7. Sıfat türeten soneklerin dağılımı.

Önekli Türkçe terimler: Türkçe’de çoğunlukla türetme ekleri kökten sonra gelir, fakat az da olsa Latince anatomi terimlerine karşılık olarak sunulmuş Türkçe önekler de vardır. Latince’de ise önekler çok yaygındır (“parametrium”, “suprapinealis”, “infraorbitalis”, “paraaorticus”, “mesocortex”, vb.). Latince “antebrachium” terimine önerilen “önkol” sözcüğü bu duruma iyi bir örnektir. Bununla ilgili diğer örnekler tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Önekli Latince terimlere, önekle türetilmiş Türkçe karşılıkların listesi.

Önekli Latince Terim	Önekle Türetilmiş Türkçe Karşılığı	Önekli Latince Terim	Önekle Türetilmiş Türkçe Karşılığı
Antebrachium	Önkol	Intersectio	Arakesit
Antebrachialis	Önkol -	Interstitialis	Aradokusal
Bipennatus	İkiztelekli	Metaphysis	Arakemik
Diploe	İkiyaprak	Metencephalon	Ötebeyin
Diploicus	İkiyapraksal	Perilympha	Dışsıvı
Endolympha	içsıvı	Perilymphaticus	Dışsıvısal
Endolymphathicus	İçsıvısal	Prosencephalon	Önbeyin
Epigastrium	Üstkarın	Semicanalis	Yarımark
Epigastricus	Üstkarınsal	Semicircularis	Yarımteğrel
Epidermis	Üstderi	Semilunaris	Yarımaysı
Interpositus	Araduruş-	Semimembranosus	Yarızarsı

3) Güncel Türkçe’ye Girmiş Yabancı Kökenli Terimler: Önerilmiş Türkçe karşılıkların taranması sonrası ortaya çıkan yabancı kökenli sözcüklerin de, genel bir analizin yapılmasının uygun olacağını düşündük. Çünkü günlük konuşma ve özellikle de tıp alanında farkında olmadan kullandığımız, Türkçe olduğunu tahmin ettiğimiz bir çok terimin, köken incelemesi sonrası öyle olmadığını gördük. Bu noktada, Latince terimlere karşılık olarak önerilmiş Türkçe sözcüklerin incelemesinde olduğu gibi, sözlük yazarlarının çoğunluğunun hemfikir olduğu terimleri dikkate aldık. Yabancı kökenli terimlerin rakamsal irdelemesi grafik 8’de verilmiştir.

Grafik 8. Türkçe karşılıklardaki yabancı kökenli terimlerin analizi.

Bunun neticesinde, yazarlarca önerilmiş sözcüklerin yabancı kökenlerinin geniş bir dil yelpazesine sahip olduğunu gördük. Bu diller sıklık sırasına göre, Arapça (“abdomen” – batin; “albus” – beyaz; “antrum” – mağara; “anus” – makat; “anulus” – halka; vb.) 209 (%44.8); Farsça (“adminiculum” – destek; “angulus” – köşe; “arcus” – kemer; “caecus” – kör; “margo” – kenar; vb.) 129 (%27.7); Fransızca (“canalis” – kanal; “autonomicus” – otonom; “capsula” – kapsül; “chorda” – kordon; “collumna” – kolon; vb.) 90 (%19.3); Yunanca (“ansa” – kangal; “cuneus” – takoz; “limen” – sınır; “basis” – temel; “glans” – palamut; vb.) 19 (%4.1); Latince (“cornea” – kornea; “orchis” – testis; “penis” – penis; vb.) 8 (%1.7); Moğolca (“costa” – kaburga; vb.) 4 (%0.9); İtalyanca (“cementum” – çimento; “camera” – kamara; vb.) 3 (%0.6); Ermenice (“cruce” – haç; vb.) 3 (%0.6) ve İngilizce (“lenticularis” – lens-) 1 terim (%0.2) olarak sıralanıyordu ve toplam 466 adet yabancı kökenli terim Türkçe karşılık olarak önerilmişti.

4) Yabancı Kökenli Karşılıkların Baskın Olduğu Terimler: Latince terimlere karşılık olarak sunulmuş kelimelerin köken taramasını yaparken, birçok Latince terime hem Türkçe, hem de yabancı kökenli sözcük önerildiğini fark ettik. Bunların bir kısmında da yabancı kökenlilerin Türkçe olanlara ezici bir üstünlük sağladığını tespit ettik. Örneğin Latince “calcar” terimine kaynaklarda “tepgiç” ve “mahmuz” karşılığı veriliyordu. Bir yazarca verilen “tepgiç” sözcüğü Türkçe kökenli olmasına rağmen, 10 kaynakta önerilen “mahmuz” terimi Arapça kökenliydi. Bu durumda olan terimlerin listesi tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Yabancı kökenli karşılıkların baskın olduğu terimler listesi.

Latince terim	Türkçe karşılığı	Önerilme sıklığı	Yabancı kökenli karşılığı	Önerilme sıklığı
Acetabulum	çanakcık	1	hokka çukur (Ar+Tr)	7
Amygdala	çağla	2	bademcik (Far+Tr)	11
Ansa	ilmik	3	kangal (Yun)	12
Biliaris	ötsel	2	safra (Ar)	8
Caecum	sokur	3	kör bağırsak (Far+Tr)	15
Caecus	sokur	1	kör (Far)	6
Calcar	tepgiç	1	mahmuz (Ar)	10
Calcarinus	tepgişsel	1	mahmuz şeklinde (Ar)	6
Canalis	ark	3	kanal (Fr)	12
Canaliculus	arkçık	2	kanalcık (Fr)	8
Capsula	korunma zarı	2	kapsül (Fr)	7
Cardia	yürek	3	kalb (Ar)	10
Cardia	kursak ağzı	2	mide ağzı (Ar)	7
Carotis	baş damar	3	şah damarı (Ar+Tr)	12
Centrum	orta	4	merkez (Ar)	13
Choana	kovan	2	huni (Ar)	7
Chirurgicus	işleysel	1	cerrahi (Ar)	7
Circulus	döngü	2	daire (Ar)	8
Condylus	oynak yumrusu	1	lokma (Ar)	7
Conus	topaçsı	1	koni (Fr)	7
Corona	çelenk	1	taç (Ar)	11
Costa	eğe	4	kaburga (Moğ)	13
Costalis	eğesel	1	kaburga - (Moğ)	10

Decussatio	aykırı	1	çapraz (Far)	8
Durus	katı	3	sert (Far)	9
Epicondylus	yumru üstü	1	lokma üstü (Ar+Tr)	8
Epicranius	sağraküstü	1	kafaüstü (Ar+Tr)	5
Fasciculus	bağlam	2	demet (Yun)	7
Felleus	öd -	1	safra - (Ar)	4
Fenestra	açıt	1	pencere (Far)	13
Fibrosus	ipliksel	1	lifli (Ar)	6
Fixus	durağan	1	sabit (Ar)	4
Funiculus	ipçik	1	kordon (Fr)	8
Gaster	kursak ağzı	3	mide (Ar)	18
Gastricus	kursak -	1	mide - (Ar)	11
Globus	top	4	küre (Ar)	10
Granularis	birimcikli	1	tanecikli (Far)	10
Granulosus	birimciksiz	1	tanecikli (Far)	4
Hemispherium	yarım yuvar	1	yarım küre (Tr+Ar)	7
Hepar	karabağır	2	karaciğer (Tr+Far)	14
Hepaticus	karabağırsal	2	karaciğer - (Tr+Far)	11
Infundibulum	ağızlık	1	huni (Yun)	10
Intramuralis	çeper içi	1	duvar içi (Far+Tr)	5
Lemniscus	ilmek	3	şerit (Ar)	9
Liber	özgür	1	serbest (Far)	9
Limitans	ayıran	2	sınırlayan (Yun)	6
Mandibula	altbükeç	1	altçene kemiği (Tr+Far+Tr)	15
Mandibularis	altbükeçsel	1	altçene - (Tr+Far)	6
Margo	kıyı	1	kenar (Far)	13
Marginalis	kıyı -	1	kenar - (Far)	8
Massa	yığın	3	kitle (Ar)	8
Maxilla	üstbükeç	1	üstçene kemiği (Tr+Far+Tr)	13
Mentum	eyek	1	çene (Far)	7
Mentalis	eyeksel	1	çene - (Far)	7
Mobilis	oynar	4	hareketli (Ar)	9
Occiput	başardı	1	artkafa (Tr+Ar)	9
Occipitalis	başardı -	1	artkafa - (Tr+Ar)	5
Oliva	iğde	1	zeytin (Ar)	10
Ora	çizgi	4	kenar (Far)	10
Paries	çeper içi	4	duvar (Far)	11
Pelvis	tekne	1	leğen (Far)	17
Piriformis	ayvamsı	1	armut şeklinde (Far+Ar)	6
Pisiformis	boncuksu	1	bezelye şeklinde (Far+Ar)	6
Preputium	kapçık	1	sünnet derisi (Ar)	12

Preputialis	kapçıklısal	1	sünnet derisi - (Ar)	4
Pulmo	akbağır	2	akciğer (Tr+Ar)	14
Pulmonalis	akbağırsal	2	akciğer - (Tr+Ar)	8
Punctum	imcik	1	nokta (Ar)	11
Pyramis	öyük	1	piramit (Fr)	6
Ruber	al	1	kırmızı (Ar)	9
Sacculus	torbacık	1	kesecik (Far)	11
Saccus	torbacık	5	kese (Far)	12
Semicanalis	yarımark	1	yarımkanal (Tr+Fr)	6
Semicircularis	yarımteğrel	1	yarımdaire (Tr+Ar)	4
Sesamoideus	çörekotsul	1	susamsı (Ar)	9
Simplex	yalın	2	basit (Ar)	10
Skeleton	kemikçatı	2	iskelet (Fr)	12
Spongiosus	içi boşluklu	1	süngersi (Yun)	8
Substantia	yapı	2	madde (Ar)	12
Taenia	çizgi	1	şerit (Ar)	9
Tonsilla	çağlacık	1	bademcik (Far)	15
Tonsillaris	çağlacıklısal	1	bademcik - (Far)	4
Trochlea	bükre	1	makara (Ar)	12
Trochlearis	bükresel	1	makara - (Ar)	4
Truncus	kütük	6	gövde (Ar)	16
Uncus	tırnak	2	çengel (Far)	11
Urinarius	sidik -	3	idrar - (Ar)	9
Vinculum	bağcık	2	band (Fr)	6
Vitreus	sırçamsı	1	camsı (Far)	10

5) Sadece Yabancı Kökenli Karşılığı Olan Terimler: Güncel Türkçe sözlükten yaptığımız etimolojik tarama sonrası, ortaya çıkan başka bir grup terim ise, Türkçe'si olmayıp yalnızca yabancı kökenli karşılığı olan sözcüklerdi. Örneğin Latince bir terim olan "chiasma"ya karşılık olarak tarama yapılan 19 kaynaktan 9'unda "çapraz" sözcüğü yer alıyordu. Fakat "çapraz" Farsça bir terimdi ve kaynaklarda başka hiçbir Türkçe kökenli sözcüğe yer verilmemişti. Türkçe'ye mâl olmuş, fakat yabancı kökenli sözcükleri içeren bunun gibi terimleri liste halinde sunmanın, hem bilgilenecek, hem de anatomi ile ilgili sözcüklerin türetilmesinde ortaya çıkabilecek yanlışlıkları giderebilmek adına yararlı olacağına inanmaktayız. Bu durumla ilgili terimlerin listesi Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Yalnızca yabancı kökenli karşılığı olan terimlerin listesi.

Latince terim	Yabancı kökenli karşılığı	Önerilme sıklığı	Latince terim	Yabancı kökenli karşılığı	Önerilme sıklığı
Acetabularis	hokka çukursal (Ar+Tr)	1	Intertonsillaris	bademcik içi (Far+Tr)	1
Amiculum	pelerin (Ar)	2	Limbicus	kenar - (Far)	2
Bicondylaris	iki lokmalı (Tr+Ar)	1	Magnocellularis	büyük hücreli (Tr+Ar)	3
Cementum	çimento (İt)	3	Molecularis	molekül - (Fr)	1
Chiasma	çapraz (Far)	9	Neurocranium	beyin taşı (Tr+Ar)	2
Chiasmaticus	çapraz - (Far)	2	Neurofibra	sinir lifi (Tr+Ar)	3
Conoideus	konik (Fr)	2	Paravesicalis	kese yanı (Far+Tr)	1
Duralis	sertsel (Far)	1	Precentralis	merkez önü (Ar+Tr)	1
Enamelum	diş minesi (Tr+Ar)	5	Prechiasmaticus	çapraz önü (Far+Tr)	1
Funicularis	kordon - (Fr)	1	Preoccipitalis	art kafa (Tr+Ar)	1
Fungiformis	mantarbiçim (Yun+Tr)	5	Sphericus	küresel (Ar)	3
Gonion	çene ucu açısı (Far+Tr)	2	Subcaeruleus	mavi yer altı (Ar+Tr)	1
Gallus	horoz (Far)	9	Subduralis	sertzar altı (Far+Tr)	2
Gigantocellularis	devhücreli (Far+Ar)	1	Subhepaticus	karaciğer altı (Tr+Ar)	2
Hamulus	çengelcik (Far)	7	Submentalis	çenealtı (Far+Tr)	4
Hamatus	çengelli (Far)	8	Subparietalis	duvar altı (Far+Tr)	1
Infundibularis	huni şeklinde (Yun+Ar)	2	Subacetabularis	hokka üstü (Ar+Tr)	1
Interfascicularis	demetçikler arası (Yun+Tr)	1	Supracondylaris	lokmaüstü (Ar+Tr)	1
Intermaxillaris	çeneler arası (Far+Tr)	1	Supratonsillaris	bademcik üstü (Far+Tr)	2
Interpolaris	kutuplar arası (Ar+Tr)	1	Triquetrus	üçköşeli (Far+Tr)	6
Interparietalis	duvar içi (Far+Tr)	1	Uncinatus	çengelli (Far)	6
			Viscerocranium	yüz iskeleti (Tr+Fr)	1

6) Çok Kavramlı Terimler: Latince terimlere karşılık olarak önerilen Türkçe kökenli sözcükler konusunda ortaya çıkan başka bir çarpıcı bulgu da farklı Latince terimlerin aynı Türkçe sözcükle karşılanmasıydı. Örneğin “fovea” sığ çukur anlamında kullanılan bir terim olmasına karşın, “fossa” derin bir çukur için kullanılır. Fakat Türkçe’de bu anlam farklılığını verecek bir karşılık türetilmemiş ve her ikisine de “çukur” denilmiştir. Bu durumda olan terimler ile ilgili ayrıntılar tablo 8’de sunulmuştur.

Farklı Latince terimlerin aynı Türkçe sözcüklerle karşılanmasının tam tersinin yaşandığı durumlar da söz konusuydu. Yani tek bir Latince sözcüğün farklı oluşumları ifade eden Türkçe terimlerle karşılanmasıdır. Örneğin “cardia” hem “kursak ağzı”, hem de “yürek” anlamında kullanılan bir terimdir. Axis (eksen; ikinci boyun omuru); tarsus (göz kapağı pulu; ayak bileği) terimlerinde de durum böyledir.

Tablo 8. Farklı Latince terimlerin aynı Türkçe kavramla karşılandığı sözcük listesi.

Latince Terim	Türkçe Karşılık	Latince Terim	Türkçe Karşılık
plexus	ağ	crypta	çukurcuk
rete	ağ	fossula	çukurcuk
os/oris	ağız	foveola	çukurcuk
ostium	ağız	vallecula	çukurcuk
diastema	aralık	anus	delik
spatium	aralık	apertura	delik
limitans	ayıran	foramen	delik
separans	ayıran	porus	delik
cardinalis	baş	corium	deri
cranium	baş	dermis	deri
princeps	başlıca	cubitus	dirsek
principalis	başlıca	flexura	dirsek
antrum	boşluk	denticulatus	dişli
cavitas	boşluk	serratus	dişli
cavum	boşluk	tela	doku
lacuna	boşluk	textus	doku
sinus	boşluk	quadrangularis	dörtgen
cervix	boyun	quadratus	dörtgen
collum	boyun	labium	dudak
jugularis	boyun	labrum	dudak
septulum	bölmecik	ganglion	düğüm
trabecula	bölmecik	nodus	düğüm
compartimentum	bölüm	rectus	düz
pars	bölüm	planus	düz

portio	bölüm	obliquus	eğik
segmentum	bölüm	scalenus	eğik
acetabulum	çanakçık	articulatio	eklem
caliculus	çanakçık	junctura	eklem
conjugata	çap	latus	geniş
diameter	çap	vastus	geniş
crena	çentik	occultus	gizli
incisura	çentik	saphenus	gizli
agger	çıkıntı	hilum	göbek
processus	çıkıntı	umbilicus	göbek
promontorium	çıkıntı	umbo	göbek
linea	çizgi	chylus	öz
ora	çizgi	pulpa	öz
stria	çizgi	conducens	ileten
taenia	çizgi	deferens	ileten
pectus	göğüs	fibra	iplik
thorax	göğüs	filum	iplik
fossa	çukur	clunes	kaba et
fovea	çukur	gluteus	kaba et
ampulla	kabarcık	nates	kaba et
bulla	kabarcık	hyaloideus	saydam
papilla	kabarcık	pellucidus	saydam
eminentia	kabartı	humor	sıvı
haustum	kabartı	liquor	sıvı
jugum	kabartı	apophysis	sivrim
prominentia	kabartı	cuspis	sivrim
splenium	kabartı	fastigium	tavan
torus	kabartı	tectum	tavan
cortex	kabuk	tegmen	tavan
putamen	kabuk	apex	tepe
operculum	kapak	culmen	tepe
valva	kapak	vertex	tepe
cymba	kayık	uncus	tırnak
scapha	kayık	unguis	tırnak
incisivus	kesici	bursa	torba
incisalis	kesici	cysticus	torba
limbus	kıyı	saccus	torba
margo	kıyı	vesica	torba
atrium	kulakçık	sacculus	torbacık
auricula	kulakçık	vesicula	torbacık
ambiguus	kuşkulu	protuberantia	tümsek
incertus	kuşkulu	tuber	tümsek
diarthrosis	oynar eklem	vallum	tümsek
mobilis	oynar eklem	adiposus	yağlı
ependyma	örtü	sebaceus	yağlı
indusium	örtü	structura	yapı
integumentum	örtü	substantia	yapı
stroma	örtü	folium	yaprak

tegumentum	örtü	lamina	yaprak
manubrium	sap	hiatus	yarık
pediculus	sap	rima	yarık
pedunculus	sap	rotundus	yuvarlak
petiolus	sap	teres	yuvarlak

7) Türkçe Terimlerdeki İmlâ Sorunları: Önerilen Türkçe terimlere baktığımızda, aynı sözcüğün farklı yazım şekilleriyle karşılaştık. Örneğin Latince “intestinum” terimine karşılık olarak verilen Türkçe söze kaynakların bir kısmında “barsak”, diğer bir kısmında ise “bağırsak” şeklinde gösteriliyordu. Diğer iki şekilli yazım örnekleri şunlardı: “öt” – “öd”; “tat” – “tad”; “tükürük” – “tükrük”; “eğe” – “eye” ve “eğer” – “eyer”. Bunun dışında karşılaşılan başka bir imla sorunu ise, Latince terimin tek bir Türkçe sözcükle karşılanamadığı durumlardaki yazım şekli ile ilgiliydi. Önerilen aynı anlamdaki Türkçe sözcükler bazı yazarlarca birleşik yazılarak, bazılarında ise ayrı yazılarak verilmişti. Örneğin Latince “carpus” terimine karşılık olarak önerilen “el bileği” sözcüğü ayrı olan biçimiyle verildiği gibi, “elbileği” şeklindeki bitişik yazımıyla da yer alıyordu. Bununla ilgili başka örnekler şunlardı: “duodenum” – on iki parmak bağırsağı / oniki parmak bağırsağı / onikiparmak bağırsağı; “amphiarthrosis” – yarı oynar eklem / yarıoynar eklem; “axilla” – koltuk altı / koltukaltı; “diarthrosis” – oynar eklem / oynareklem; “diencephalon” – ara beyin / arabeyin; vb.

TARTIŞMA

Bilim terimlerinin ulusal dillerdeki karşılıklarını oluşturmak, her ülkenin ilgili bilim alanında çalışmakta olan uzmanların asli görevleri arasında yer alır. Hem bilime hizmet, hem kendi ulusuna hizmet sayılır. Çünkü kendi ülkelerindeki genç araştırmacıların kolayca anlayabilecekleri ve evrensel bilime entegre olabilecekleri yol açılmış olmaktadır.

Bilimler arasında olağanüstü zenginliği ile dikkat çeken tıp terimleri içerisinde ise anatomi terimlerinin ayrı bir müstesna yeri vardır. Bilim olarak tıbbın temeli sayılan “anatomi”, terim bakımından da aynı önemi taşımaktadır. Çok eski geçmişe sahip ve binlerce yıllık birikimin sonucudur (8,12,13). Bu tarihsel süreç içerisinde Grekçe’den Latince’ye, Latince’den Arapça’ya, Arapça’dan tekrar Latince’ye ve oradan da Avrupa’nın ulusal dillerine sürekli aktarmalar olmuştur. Bu çeviriler esnasında yüzlerce bilim adamı her terime en uygun karşılık üretmek için çaba sarfetmiş ve katkıda bulunmuştur. Bu nedenle 1895 yılında ilk uluslararası anatomik terimler listesi kabul edilirken, hem artık güncel halk dili olmaktan çıkan Latince’ye kimse itiraz etmemiş, hem de Hıristiyan Avrupa’nın “kutsal” dilindeki hazır terim birikimi kendilerine kolaylık sağlamıştır (3). Daha o zaman her ülkenin kendi ulusal dilinde eşdeğer karşılıkları oluşturma hakkı tanınmıştır. Bunu da en erken ve en büyük titizlikle bizzat Alman anatomistler yapmışlardır. Onları takiben Avrupa’nın en küçük ülkeleri bile kendi terim listelerini oluşturabilmekten onur duymuşlardır (1,24).

Türk anatomi terimleri de çok eski geçmişe sahiptir, fakat çok daha karmaşık bir yol izlemek mecburiyetinde kalmışlardır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin Türk hekimleri, Farsça’nın ve Arapça’nın tesiri altında olmakla beraber, özgün bir tıp

terminolojisi geliştirebilmişlerdir. Tıp eğitiminin Batılılaşmasıyla da Fransızca'nın tesirine karşı koyabilmişlerdir. Mazhar Paşa'nın anatomi terminolojisi orijinal bir Doğu-Batı sentezinin ürünüdür (1,30,36).

Cumhuriyet'in Dil Devrimi anatomi terimlerinin Türkçeleştirilmesine ivme kazandırmıştır. Halkın konuştuğu ve anlayabileceği kökenlere dönülmüş, orta öğretimin ve yüksek öğretimin ihtiyaç duyduğu öz Türkçe deyimler çok kısa bir sürede kolaylıkla benimsenmiştir (göz, kulak, el, ayak, dil, diş, kemik, kıkırdak, damar, sinir, beyin, böbrek, vb.). Heyecanlı atılımlar sonucunda, Zeki Zeren'in 1946 tarihli sözlüğu ile Türkçe anatomi terimlerinin önemli bir bölümü işlerlik kazanmıştır (2,30). Ulusal anatomi terimlerimizi oluşturma mücadelesinde kilometre taşı sayılmaktadır.

Zeki Zeren sonrası geöen 60 yıllık dönemde gerek kurumların (Türk Dil Kurumu, Dil Derneği, Türkiye Bilimler Akademisi, Üniversiteler), gerekse bireysel gönüllülerin öabalaları devam etmiştir. Birçok yeni terim önerilmiş ve bazıları benimsenmiştir.

Ancak söz konusu yıllar içerisinde Anatomi bilimi gelişmesini sürdürmüş ve çok sayıda yeni terim ortaya çıkmıştır. En son 1998 yılında yayınlanan Terminologia Anatomica toplam 8738 terim kapsamında 1658 Latince sözcük içermektedir. Bu sözcüklerin 697'si isim ve 961'i sıfat niteliğindedir.

1946-2005 yılları arasında, ölkemizde yayınlanmış olan 19 sözlüğün taranması sonucunda, araştırdığımız Latince sözcüklerin %16.7'sine öz Türkçe karşılık üretilememişti. Bunların bir kısmı söz konusu sözlüklerin hiçbirinde yer almıyordu. Bunlar Terminologia Anatomica'ya en son eklenen ve daha önceki Nomina Anatomica'larda yer almayan yeni terimlerdi. Bir kısmı ise, eskiden bilinen terimler olmalarına rağmen, uygun Türkçe karşılık bulunamadığından ya Fransızca okunuşa göre yazılmış, ya da Osmanlı döneminden kalmış Arapça-Farsça kökenli terimlerdi.

Dünyanın her yerinde uluslararası terimlere ulusal dilde "ekvivalent" (uygun karşılık) üretmek çok ciddi ve sorunlu bir uğraştır (2). Bazı terimler öylesine evrensel nitelik kazanmışlardı ki (örneğin: anatomi, arter, ven, pankreas, talamus), ulusal dillerde aynen bırakılmışlar veya sadece fonetik uyarlamalarla yetinmişlerdir. Ancak burada kastedilen Avrupa dilleridir ve bunlar ortak bir dil ailesine, Hint-Avrupa diller ailesine aittirler. Gramer kuralları ve kök sözcükleri birbirine yakındır (3). Tarihi geömişlerinde Greko-Romen költürü ve Hıristiyan dini etkili olmuştur. Çağdaş

İngilizce'nin ve Fransızca'nın güncel kelime hazinesinin büyük bölümü zaten Greko-Romen kökenlidir. Diğer Avrupa dilleri de değişik oranda aynı etki altında kalmışlardır.

Türkçe tamamen farklı özelliklere sahip Ural-Altay dillerine mensuptur. Ses uyumu ve söz dizimi Hint-Avrupa dillerine benzememektedir (71). Dolayısıyla Greko-Romen sözcükler Türkçe'nin özgün yapısına yabancıdır ve aynen kabul edilmeleri uygun bir çözüm değildir.

Diğer taraftan, Osmanlı döneminden bu yana varlıklarını sürdüren ve hala Türkçeleştirilememiş olan sözcükler de aynı oranda Türkçe'nin ses ve söz yapısına uzaktır. Sadece uzun yılların getirdiği bir aşinalık söz konusudur. Çünkü Arapça Sami diller ailesine, Farsça ise Hint-Avrupa dillerinin Asya koluna aittir (71). Arapça-Farsça kökenli terimlerde ısrar etmek, sonradan giren ve hala girmeye devam eden Batı kökenli terimleri kabul etmekle eşdeğer bir teslimiyetçiliktir. Bilimsel bir ilke olarak her iki durum da aynı sakıncaları taşımaktadır. Köken ve yapı itibarıyla Türkçe'ye akraba dillerde ise bilimsel terminoloji bizden daha gelişmiş değildir. Orta Asya'daki Türkçe konuşan ülkelerde Rusça'nın ve Çince'nin etkileri belirgindir. Söz konusu ülkelerde ulusal bağımsızlık henüz dil ve kültür alanlarına yerleşmemiştir (72). Çevresinde kendi dil ailesinden örnek alabileceği, daha gelişmiş bilimsel terminolojiye sahip, yakın bir dil olmadığından Türkçe bilim terimleri, bu bağlamda anatomi terimleri de öz kökenlere dayandırılmalıdır.

Anatomi terimlerinin 110 yıldır uluslararası bir standartizasyonu vardır. Yapılacak iş hacmi bellidir: diğer ülkelerin başardıkları "ulusal liste" Türkiye'de oluşturulmalıdır. 1935 tarihli Jena Nomina'sına göre ilk düzenli ve programlı çalışma 1933'te başlatılmış ve 1946'da kısmi sonuçlarını vermiştir. Paris Nomina'sının sadece Latince Listesi 1983 yılında tıpkı baskı şeklinde ülkemizde yayınlanmıştır (32). 1998 tarihli Terminologia Anatomica ise yurtdışından getirilerek ülkemizde satışa sunulmuştur.

Bütün anatomi terimleri Türkçeleştirilmelidir? Bu konuda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Z. Zeren 1942 yılında IV. Dil Kurultayında anatomi terimlerini 3 gruba ayırmıştır (33):

1) Mutlak Türkçe karşılık bulunması gerekenler: Bunlar orta öğrenimde de gereksinim duyulan ve geniş halk kitlelerine de duyurulabilecek önemli organlar ve yapılar. Milli Eğitim Bakanlığı'nın da onaylaması ve ders kitaplarına alınması gereken terimlerdir.

2) Sağlık ve Tıp alanında yüksek öğrenimin gereksinimi biraz daha geniştir. Buraya damar ve sinirler, kemik ve eklemler, topografik bölgeler, organların alt birimleri dahildir. Burada Türkçe karşılık tercih nedenidir. Fakat hekimler arasında yaygınlık kazanmış ve kabul görmüş Doğu ve Batı kökenli bazı kelimeler kalabilir.

3) Sadece anatomistlerin ihtiyaç duydukları, kendi bilimsel yayınlarında kullandıkları çoksözcüklü ve ince ayrıntılı Latince terimlerin aynen bırakılması mümkündür.

Yukarıdaki görüşleri doğrultusunda Z. Zeren 1946 tarihli Türkçe Anatomi Sözlüğü'nü mutlak Türkçeleştirmeye götürmemiş ve birçok terimi ya Fransızca transkripsiyonda , ya da Arapça-Farsça olan eski şekilde bırakmıştır.

Fakat takip eden yıllarda TDK'nın yayınları, İşçi-Elöve, NS. Atmaca, C. Mihçioğlu, M. Altinkök, MŞ. Canda, S. Ülker gibi sözlük yazarları terimleri mümkün olduğunca Türkçeleştirme yoluna gitmişlerdir. Özellikle Ş. Canda ve S. Ülker mutlak Türkçeleştirme yanlısı olarak sivrilmişlerdir, fakat önerdikleri öz Türkçe karşılıklar hekimlerimiz tarafından kabul görmemişlerdir. Zaten daha Z. Zeren tarafından önerilmiş olan Türkçe karşılıkların bir kısmı da sonraki nesiller tarafından benimsenmemiştir.

Ülkemizde dağınık ve bireysel uğraşlar sonucu mevcut Latince terimlerin %83.3'üne en az bir Türkçe karşılık önerilmiştir. Biz bunların sayısını her bir Latince terim karşılığına bir Türkçe terim gelecek şekilde 1382 olarak belirledik.

Ancak önemle belirtmek istediğimiz bir husus gözden kaçırılmamalıdır. Sayı ve oran olarak yüksek görünen bu Türkçeleştirme oranı sadece 19 sözlüğün toplamında yer alanları ifade etmektedir. Bunların büyük bir kısmı söz konusu sözlüklerin herhangi birinde kalmıştır ve güncel tıp kitaplarına veya dergilerine girememiştir. Yani bunlar gerçekten işlerlik kazanmış ve anatomistler tarafından benimsenmiş değillerdir. Benimsenme oranlarının düşük olmasının nedenleri farklıdır. Bazı öneriler tutarsız ve kullanışsız oldukları için kabul görmemişlerdir. Fakat birçoğunda kitap veya makale yazan anatomistlerin kayıtsızlığı ve isteksizliği esas engelleyici etkindir. Büyük oranda Batı dillerinden tercümeyle dayanan bu kitap ve makalelerde işin kolaylığına kaçılmış ve terimler oldukları gibi bırakılmıştır. Telif eserler de aynı alışkanlıktan kurtulamamışlardır.

Birkaç nesil boyunca süregiden bu zahmetsiz uygulama artık yadırganmaz ve tartışılmaz hala gelmiştir. Yüzyıllar öncesinde Osmanlı tıbbi metinleri nasıl Arapça-Farsça terimlerin arasına serpiştirilmiş tek tük Türkçe kelimelerle dolu idiyse,

bugünkü anatomi metinlerimizin her cümlesinde Batı kökenli terimlere rastlamak mümkündür.

Türkçe karşılık olarak önerilen sözcüklerin yaklaşık %60'ında (%59.8) Latince'nin (esasen Fransızca, Almanca ve İngilizce'nin) anlam bakımından tercümesi yapılmış, %35.6'sında ise benzetme yoluyla daha orijinal bir sözcük tercih edilmiştir. Sadece %4.6 olguda ise güncel konuşma dilinden hazır bir sözcük alınmıştır. Diğer ülkelerin de benzer süreçlerden geçtikleri bilinmektedir. Özellikle Almanlar benzetme yöntemine çok sık başvurmuşlardır. Harfiyen tercüme kolay yöntemdir, özgün anlamdaş bir kelime yaratmak çok daha fazla emek ve bilgi istemektedir. Ancak kavramlara derinlemesine vakıf olanlar bu tür terimleri isabetli oluşturabilirler.

Yabancı terimlerin Türkçeleştirilmesinde, her kavramın tek bir kelimeyle karşılanması arzu edilen bir husustur. Fakat bunun mümkün olmadığı zamanlarda kelime gruplarına başvurulması kaçınılmazdır (71,73). İncelediğimiz 19 kaynakta da bu durumla karşılaştık. Latince isim niteliğindeki terimlere önerilen 650 adet öz Türkçe karşılıktaki, sözcük biçimi yönünden 201 (%30.9) olguda tamlama veya birleşik isim tercih edilmişken, 449'u (%69.1) tek bir terimden ibaretti. Sıfatlarda ise 732 adet önerilmiş öz Türkçe karşılıktan 386'sında (%52.7) tek bir sözcük, 145'inde (%19.8) tamlama veya birleşik sıfat, 201'inde (%27.5) yalın hali tercih edilmişti.

Latince'deki isim ve sıfatların Türkçe'de kelime gruplarıyla karşılanmasının tam tersinin yaşandığı olgular da mevcuttu. Yani Latince bir tamlamanın Türkçe'de tek bir sözcükle karşılanması. Örneğin Latince "collumna vertebralis"e önerilen "omurga" terimi buna iyi bir örnektir. Bu örnek ve yukarıda isimlerdeki %69.1'lik, sıfatlarda %52.7'lik Latince kavramın tek sözcükle karşılanması anlamına gelen oranlar, bize Latince anatomi terimlerinin Türkçe'mizde tek bir terimle karşılanabileceğini göstermesi ve arzulanan hususu desteklemesi yönünden sevindiricidir.

Latince dilbilgisi kurallarına göre sıfat kategorisine giren terimlere Türkçe karşılık önermede en sık rastladığımız durum, kavramın "yalın" halde bırakılmasıydı. Bu yöntem Latince'deki iyelik sıfatları için oldukça uygundur ve Türkçe'nin özellikleriyle de uyumluluk içindedir ("caninus" – köpek ile ilgili). Bu durumlarda hem isim, hem de sıfat sayılabilecek Türkçe bir sözcük, hiçbir ek getirilmeksizin, çoksözcüklü terimin başına tamlayan kelime olarak getirilmektedir (köpek dişi).

Türkçe dilbilgisi kitaplarında bunlar “belirtisiz isim tamlaması” şeklinde ifade edilmektedir (17).

Ayrıca Latince’deki isim özelliği taşıyan terimlere önerilmiş öz Türkçe karşılıklarda dikkatimizi çeken başka bir nokta da, sıfat tamlamalarıydı. İncelediğimiz dilbilgisi kaynaklarında bu duruma açıklık getirilmişti. Yabancı kavramların karşılanması, kelime sınıflarında değişiklik yapmak başvurulacak yöntemlerden birisidir şeklinde ifade ediliyordu. İsim olan bir kelime gerektiğinde sıfat, sıfat olan da isim biçiminde kullanılabilir. Bu ise Türkçe’nin esnek ve kıvrak yapısıyla ilgili bir durumdur. Bu özellik Türkçe’mizin kelime türetme sınırlarını daha da genişletmesine imkan tanımaktadır (2).

Türkçe yapı itibarıyla, sondan eklemeli bir dildir. Bu vasfı sayesinde kelime türetilmesine çok büyük kolaylıklar sağlar. Terim üretmede kullanılan ekler, yapım ekleri olarak adlandırılır ki bunlar getirildikleri kök ve gövdede , anlam ve görev açısından değişmelere yol açar. Türk dili yapım ekleri bakımından çok zengindir. Bugün Türkiye Türkçe’sinde 180 civarında yapım eki mevcuttur. Bu yönüyle de yabancı terimlere Türkçe karşılıkların bulunması için oldukça elverişlidir (74,75,76). 19 sözlükte, Latince isimlere ve sıfatlara önerilen Türkçe karşılıklarda kullanılan yapım eklerini ayrı ayrı ele aldık. Sıfatlardaki eklerin çeşitliliği ve kullanılma sıklığı isimlerden fazlaydı. Bu durum Latince kılavuz listemizdeki sıfat sayısının isimlerden daha çok olmasından kaynaklanıyordu. Ayrıca Türkçe dilbilgisinde bazı yapım ekleri hem isim, hem sıfat türetmede kullanılabilirdi. Bu nedenle bulgularımızda “-ıcı”, “-an” ve “-gan” ekleri isim ve sıfatlarda kullanılan ortak yapım ekleri olarak karşımıza çıkması, dilimizin gramer yapısından kaynaklanan doğal bir sonuçtu. “-ıcı” daha çok fiillerden iş ve meslek isimleri türeten bir ek olup, Arapça kurallara göre kurulmuş birçok sıfatın ve Batı kökenli kelimelerin Türkçeleştirilmesinde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra eylem kök ve gövdelerin sonuna gelerek “yapmaya, kılmaya, yarayan; iş edinen, huy edinen; vb.” gibi anlamlar veren sıfatlar türetilmesine yardım eder (2,17). “-an” eki isim ve sıfat türetmede kullanılan bir yapım eki olup, türettiği isimlere sınırlılık ve belirli olma, sıfatlara ise işi yapan nesne veya kimse kavramını katar (2,74). “-gan” eki de isim ve sıfat türetmede kullanılan oldukça işlek bir ektir ve genellikle birden fazla heceli fiil köklerine gelir. Az da olsa tek heceli köklere geldiği durumlar da vardır (2,17,71). Bizim ele aldığımız Türkçe anatomi terimlerinde bu ekle yapılmış terimlerin sayısı nispeten düüktü (“döngü” ve “çizgi” gibi).

Ortak olanların dışında sıklık sırasına göre kullanılan diğer isim türetme ekleri şunlardı:

“-cık” : Türkçe anatomi terimleri içerisinde en sık kullanılan türetme ekiydi. Var olan bir nesnenin daha küçük bir benzerini veya onu anımsatanı isimlendirmede tercih edilir (2).

“-ma” : Fiilden iş, hareket adları yapan işlek bir ektir. Buna mastar eki de denir. Cumhuriyet döneminde yabancı kökenli kelimeleri karşılamak için sık kullanılmış bir yapım ekidir (2,17).

“-lık” : Eskiden beri kullanılan isimden isim yapma ekidir (2,76).

“-ak” : İsimden isim yapmada kullanılan fakat çok işlek olmayan bir ektir (2,76).

“-tı” : Fiilden isim türetmede kullanılan bir ektir (76).

“-gı” : En işlek eklerden biri olup, tek heceli fiil köklerine gelir (2,71).

“-ntı” : Fiilden isim yapan “-n-“ dönüşlü çatı ekiyle fiilden isim yapan “-tı” ekinin birleşmesiyle oluşmuş işlek bir ektir (2,76).

“-ga” : Fiil kök ve gövdelerinden isim yapan bir ektir (2).

“-ım” : Fiilden isim yapan bir ektir. Genellikle birden çok heceli fiil köklerine gelir (2,76). Cumhuriyetten sonra hız kazanan Türkçeleştirme çabalarında sıkça kullanılmıştır.

“-gıç” : Fiilden isim yapmada kullanılan, pek işlek olmayan bir ektir. Anatomide kullanılma sıklığı oldukça azdır (2,71).

“-ış” : Fiilden isim yapmada kullanılan bir ektir. Hareket adları yapmada tercih edilir. Bununla yapılan terimlere daha çok hareketin tarzını anlatma kavramı katar. Cumhuriyet döneminde, Batıdan girmiş bir çok terimin karşılanmasında bu ekten faydalanılmıştır (2,71,76).

Sıklık sırasına göre kullanılan sıfat türetme ekleri şunlardı:

“-sal” : İsimlerden sıfat yapan bir ektir. Yapısı ve kullanılışı tartışmalı olan bu ekten oldukça aşırı bir biçimde yararlanılmıştır (2,76).

“-ıl” : İsimden isim ve sıfat yapan bir yapım ekidir (2).

“-lı” : İsimden sıfat yapmada kullanılan işlek bir ektir. Türkçeleştirme çabaları sırasında kullanılmıştır (2,76).

“-sı” : İsimlere gelerek sıfat türeten bir ektir. Onlarla ilgili aitlik ve benzerlik anlamlarını verir (2,76,77).

“-msı” : İsimlere gelerek sıfat yapan bir ektir. Benzerlik ve yakınlık anlamlarını katar (2,71).

“-sıl” : İsimlerden sıfat türetmek için tercih edilen bir ektir (2).

“-al” : İsimden sıfat türeten bir ektir (2,76).

“-ncı” : Sayı adlarına gelerek sıra sayı sıfatları türeten işlek bir ektir (2,71).

“-mıŖ” : Fiillerden isim ve sıfat türeten bir ektir Önceden yapılmıŖ, bitmiŖ, ortaya çıkmıŖ anlamları verir (2).

“-ık” : Fiilden hem isim, hem de sıfat yapan işlek bir ektir (2,76).

“-ca” : Sıfat türetmede kullanılan bir ek olup, eşitlik, benzerlik ve yakınlık anlamları verir (2,76).

“-gın” : Fiilden isim ve sıfat türeten işlek bir ektir. Özellikle tek heceli köklere gelir (2).

“-sız” : Sıfat türetmek için kullanılan ve olumsuzluk anlamı veren bir ektir (71,76).

Latince isim ve sıfatlara önerilmiş Türkçe karşılıklarda tercih edilmiş yapım eklerinin genel toplamı 30 idi. Bunun da 3 tanesinin her ikisinde ortak olduğunu hesaba katarsak, çeşitlilik açısından kullanılan yapım eki sayısı 27'ye iniyordu. Günümüz Türkiye Türkçe'sinde daha önce de belirttiğimiz gibi mevcut yapım ekleri sayısının 180 dolayında olduğunu göz önüne alırsak, terim türetmede eklerin yeterince kullanılmadığı sonucuna varırız. Unutmamak gerekir ki kelime türetmede en büyük görev eklere düşmektedir. Bu kadar zengin yapım ekine sahip olan dilimize, yeterli işlerliği kazandırmak için elimizden geleni fazlasıyla yapmalıyız. Çünkü Türk dili yabancı terimlerdeki her türlü kavramı karşılayabilecek yapıya ve imkana sahiptir (2,75).

Araştırdığımız 19 kaynakta az da olsa Latince anatomi sözcüklerine önerilmiş önekli Türkçe karşılıklara rastladık. Özellikle Cumhuriyet sonrası dönemde önekle türetilmiş terimlerde bir artış göze çarpmaktadır. Bu vasıftaki sözcüklere bakılırsa, genellikle birebir tercüme yönteminin kullanıldığını, yapı ve anlam bakımından tutarlı önermeler olduğunu görmekteyiz (“önkol”, “önbeyin” gibi). Bu sebeplerden dolayı dilimiz her ne kadar sondan eklemeli bir yapıda olsa da, anatomi terimlerinde öneklerin terim türetmeye elverişli olduğu kanısındayız.

Diller yaşayan varlıklar gibidir. Doğar, büyür ve gelişir. Kendisine has kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişimini sürdüren diller, temellerinin ne zaman atıldığı belli değildir ve seslerin ahenkli bir örgüsüdür (71). Bu nedenle bir dili araştırırken onu konuşan toplumun tarihi geçmişine de bakmak gerekir. Bu bağlamda Türkçe anatomi terimlerimizi ele alırken, bunları Türkiye'nin geçmiş tarihi ile birlikte değerlendirdik. Gördük ki bu bilim dalına ait sözcüklerimiz çok eskilere dayanıyordu.

Ayrıca nasıl ki canlılar birbirleriyle sürekli etkileşim içindeyseler, diller için de aynı durum geçerlidir ve bu etkileşimde çeşitli faktörler rol oynar (din, ekonomik ve kültürel düzey, bilimsel gelişmişlik, vb.). Örneğin: ekonomik, kültürel ve bilimsel alanda ileri düzeyde olan ülkelerin dilleri, diğerlerini etkisi altına almaktadır. Türkçe anatomi terimlerimiz Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerinde Arapça-Farsça'nın, Tanzimat sonrası Fransızca'nın etkisinde kalmıştır. Günümüzde de İngilizce başta olmak üzere diğer Avrupa dillerinin etkisine maruz kalmaktadır. Bu etkileşimin bir sonucu olarak da önerilen Türkçe karşılıklarda 466 (%28.1) tane yabancı kökenli terime rastladık. Bunların arasında tarihi geçmişimizle doğru orantılı olarak Arapça (209 adet, %44.8), Farsça (129 adet, %27.7) ve Fransızca (90 adet, %19.3) kökenli terimler ön sıralarda yer alıyordu. Sözcüklerin birçoğu eskiden beri kullanılan ve dilimize yerleşmiş kavramlardı. Bunlara o kadar aşinalık kazanılmıştı ki, çoğumuzda Türkçe kökenli olabileceği hissini veriyordu. Bu sebeplerden dolayı güncel Türkçe'mize girmiş ve sık kullanılan yabancı terimleri sunmanın, Türkçe anatomi terimleri türetme çalışmaları gerçekleştirecek araştırmacıları, olabilecek hatalardan uzak tutmak adına yaralı olacağını düşündük. Fakat dilimize yerleşmiş ve kökleri eski tarihlere dayanan bu yabancı terimlerden kurtulma çabası son derece zorlu bir süreçtir. Zeki Zeren daha 1942 yılında IV. Türk Dili Kurultayı'nda yaptığı konuşmasında bu zorlukları çok güzel özetlemiştir (33):

1) Eski kelimelerin çoğunluğunu devam ettirmek fikri: Bu düşünceye sahip olanların bir kısmı eskiden beri kullanılan terimleri bırakıp yenilerine alışmanın güç olduğunu dile getirenler, diğer kısmı ise dile vakıf olmadıkları için Türkçe'nin terim türetmede yetersiz olduğunu söyleyenler.

2) Bir grup insanlar ise, dil ve yazıda uyum ve birliğin kolay ve çabuk olmayacağını düşünenlerdir. Bu düşünceye sahip kişiler yapılacak Türkçeleştirme çabalarının zaman kaybindan başka birşey olmayacağını söylüyorlardı. Bu nedenle bilim dilini olduğu gibi dışarıdan almanın gerektiğini savunuyorlardı. Buna verilecek en iyi cevabı Zeren şu sözleriyle ifade ediyordu: "Yabancı dil bir Türk için asıl olamaz, Türkün ilim, kültür varlığını temsil eden üniversite ve okullarımızda gençliğe ilim, önce Türk diliyle, Türk yazısıyla ve Türk terimleriyle öğretilir. Dil reformu üzerinde çalışırken geçen zaman kayıp değil, gelecek için kazançtır. Yabancı dil, Türk gencine ancak bilgisini başka milletlerinkiyle karşılaştırmak, meslek ve teknik bakımdan özellikler öğrenmek için faydalı olur; yoksa o dili benimsetmek için değil".

3) Eşanlamlı (sinonim) kelimeleri fazla ve gereksiz bulanlar: Bu düşüncedeki kişiler eşanlamlı sözcüklerin dili zenginleştirmede aksine, öğrenme ve öğretmede güçlükler yol açtığını savunuyorlardı. Bu noktada unutmamak gerekir ki tıp dilimizin iki yönü vardır. Birincisi halka hizmet etmek amacı olduğu için, onların anlayabileceği, ikincisi de bilimsel yönü olduğundan uluslararası platformdaki terminolojiyi içermelidir. Bunun için de sinonim kelimeler, bu açığı kapatmak adına dilimizi zenginleştiren unsurlardandır.

Aradan 64 yıllık bir süreç geçmesine rağmen, Zeren'in dile getirdiği olumsuz düşüncelere sahip insanlar günümüzde de mevcuttur.

Diğer yönden günümüz koşullarında bilimsel terimlerin tamamıyla Türkçe'nin kök ve eklerine dayandırılması şart olarak ileri sürülmesi, her zaman pek mümkün görülmemektedir. Fakat bu yapıdaki sözcüklerin sayısı ve yaygınlığı iyi hesaplanmalı, kullanımı bir yana, her kavramın Türkçe karşılığı titizlikle geliştirilmelidir (2).

Terimlerin en başta gelen özelliklerinden biri, her bilimsel kavrama tek karşılığın bulunmasıdır. Fakat çalışmamıza kaynak teşkil eden anatomi ve genel tıpla ilgili sözlüklerde, farklı Latince terimlerin aynı Türkçe sözcükle karşılandığı olgusuna çok sık rastladık. Türkçe anatomi terminolojisinde oluşabilecek kavram karışıklıklarını gidermek adına üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biridir. Eksiklik dilde değil kişilerdedir. Çünkü dil ve terimlerimiz doğru ve yerinde kullanıldıkça, kullanımı yaygınlaştıkça, sahip çıktıkça varlığını sürecektir (78).

Son 60 yıldır Türkçe'nin imlâ kurallarının birkaç kez değiştirilmiş olmasından dolayı, önekli-sonekli terimlerde ve birleşik sözcüklerde, önerildikleri tarihlere göre farklı yazım biçimleriyle karşılaştık ("dışsıvı- dış sıvı" gibi). Bu tip terimlerde bitişik yazım şeklinin tercih edilmesinin daha uygun olacağı kanısındayız. Çünkü bu yazım şekli uluslararası terminoloji ilkeleriyle de uyumluluk göstermektedir. Ayrıca tespit ettiğimiz diğer bir imlâ sorunu da aynı Türkçe terimin farklı yazım biçimleriyle verilmesiydi ("bağırsak" – "barsak", "tükürük" – "tükrük", vb.). Bunun da sebebi yukarıda belirttiğimiz gibi, yıllar içerisinde imlâ kurallarında yapılan değişikliklerdi. İmlâ kurallarımızı sabit temellere oturtmalı, sınırlarını ve çerçevesini iyi belirlemeli, mümkün olduğunca da değişikliğe gitmemeliyiz. Ayrıca Türk aydınları ve bilim adamlarının, medya ve yayın organlarının bu kurallara harfiyen riayet ederek, Türk halkına örnek olması gerekmektedir.

Bütün araştırmalarımıza rağmen, daha önce yapılmış benzer bir çalışma örneğine rastlayamadık. Bulgularımızı karşılaştırabilecek herhangi bir emsal

bulamadık. Dilbilimciler terim türetme yollarında genel bir çerçeve çizerek temel kavramları özetlemişlerdir (2,77). Hekimler ise genellikle amatör ruhla denemeler yaparak bazen isabetli, bazen isabetsiz sözcükler önermişlerdi (45,63,63,67). Her iki tarafında iyi niyetli çabalarını takdir ederek, varılan aşamayı değerlendirmek çalışmamızın özgün niteliğini oluşturmaktadır. Bu aşamadan sonra yapılacak çalışmalara yardımcı ve yol gösterici olmak ise bu araştırmanın asli hedefidir.

Anatomi terimlerimizi türetme sürecinde bazı noktaların göz önünde tutulması ve unutulmaması gerekir:

1) Canlı kök ve gövdeler seçilmelidir. Ölü kök veya gövdelerle yapılmış terimler ya zor tutunur ya da benimsenmeyip ortadan kalkar. Ayrıca seçilen kök veya gövdenin türetme eki eklenmesine elverişli olması gerekir.

2) İşlek ve uygun yapım eki kullanılmalıdır. Canlı kök veya gövde seçilmiş olsa da uygun ve işlek yapım eki seçilmediği takdirde terimin tutunması mümkün değildir.

3) Her bir Latince sözcük tek bir Türkçe terimle karşılanmalıdır. Ayrıca türetilen kavram kısa ve söylemi kolay olmalıdır.

4) Türetilen terim anlamlı olmalı, dilde yapı bakımından benzerleri olmalı ve karşılığı olduğu kavramı kapsamalıdır.

5) Tüm bunları yapmadan önce de, türetilmesi düşünülen kavramın dilimizde, eski metinlerde ve halk ağzında karşılığı var mı araştırılmalıdır (79). Özellikle halk ağzından seçilen terimlerin tutunma şansının daha yüksek olduğu da akıldan çıkartılmamalıdır.

Sonuç olarak geçmişte Arapça ve Farsça kelimelere gösterilen tepkiyi, günümüzde Batı kökenli terimlere göstermeli, dilimize yani ses bayrağımıza topyekün sahip çıkmalı, Türkçe'mizi koruma ve kollama bilincini yaygınlaştırmalıyız.

SONUÇ

Aynı bilim dalında çalışan insanların birbirleriyle iletişim kurabilmeleri için dil ve özellikle de mesleki dil çok önemlidir. Bu mesleki dile “bilim dili” ve burada kullanılan özel sözcüklere de “terim” adı verilmektedir. Bilimin anlaşılması uzun zaman alır. Her yeni kuşak, bilimi ileriye taşıyabilmek için kullanması gereken zamanın büyük bir kısmını, o bilimi ve dilini anlamaya çalışmakla geçirecektir. Dolayısıyla bilim terimleri kendi anadilinde olursa, kavramları doğru anlaması ve açık ifade edebilmesi mümkün olacaktır.

Bu düşünce çerçevesinden hareket ederek, uluslararası onaylanmış “Terminologia Anatomica”daki terimlere, elimizde mevcut olan, Cumhuriyet sonrası yayınlanmış anatomi ve tıp sözlüklerinde önerilmiş Türkçe karşılıkları saptadık. Tespit ettiğimiz bu terimleri Türk Dil Kurumu’nun “Güncel Türkçe Sözlüğü”nden taradık, etimolojik (köken) ve semantik (anlam) açıdan irdeledik. Sonuçta da Türkçe anatomi terimlerimizin içinde bulunduğu mevcut durumu ortaya koyarak, bu yolda çalışacak kişilere hem yardımcı, hem yol gösterici olmayı amaçladık.

Yaptığımız tarama neticesinde 1658 Latince terimin 276’sına (%16.7) öz Türkçe sözcük üretilmediğini tespit ettik.

Türkçe karşılık olarak önerilen sözcüklerin %59.8’inde Latince’nin anlam bakımından tercümesinin, %35.6’sında benzetme yoluyla daha orijinal bir sözcüğün tercih edildiğini, %4.6’sında ise güncel konuşma dilinde var olan sözcüklerin kullanıldığını belirledik.

Önerilen Türkçe karşılıklarda 1658 adet Latince terimin 835'ine (%50.4) tek bir sözcüklü karşılık önerilmişti. Genel olarak terminolojide her kavramın tek bir terimle karşılanması aranan özelliklerdendir.

Terim türetmede en büyük görev eklere düşmektedir. Bu yüzden önerilmiş öz Türkçe sözcüklerde kullanılmış yapım eklerini de araştırdık. İsimlerde “-cık”, “-ma”, “-lık” ve “-ıcı”; sıfatlarda ise “-sal”, “-ıl”, “-lı” ve “-sı”nın en sık kullanılan türetme ekleri olduğunu saptadık. Türkçe'miz yapı itibariyle sondan eklemeli bir dil olmasına rağmen, önerilmiş Türkçe karşılıklar içerisinde az da olsa önekle türetilmiş terimlere de rastladık.

Yaptığımız etimolojik tarama sonrası, Türkçe diye önerilmiş sözcüklerin içerisinde başta Arapça, Farsça ve Fransızca olmak üzere, toplamda 9 dile ait yabancı kökenli terimlerin olduğunu saptadık. Bulduğumuz yabancı kökenli terimleri liste halinde sunduk.

Karşılaştığımız diğer bir unsur da, farklı Latince terimlerin aynı Türkçe sözcükle karşılanmasıydı. Bu durum bilimsel terimlerde istenmeyen bir özellik olduğu için, bu bulgularımızı da listeler halinde sunduk.

Sonuç olarak Türkçe anatomi terimlerimiz geçmişte Arapça ve Farsça'nın Tanzimat'ın ilanından sonra Fransızca'nın tesirine maruz kalmış, günümüzde ise başta İngilizce olmak üzere diğer Avrupa dilleri etkisini hissettirmektedir. Cumhuriyet sonrası nasıl ki dil devrimiyle Doğu dillerinin etkileri terimlerimizden silinmeye çalışılmışsa, bugün de aynı duyarlılığı Batı dillerine karşı göstermemiz gerekir. Bu yolda dilimizin hem bilim dili olacağına, hem de yeterli zenginliği barındırdığına yürekten inanmalıyız.

ÖZET

TÜRKÇE ANATOMİ TERİMLERİNİN ETİMOLOJİK VE SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Biz bu çalışmamızda materyal olarak, Cumhuriyet sonrası yayınlanmış anatomi ve tıpla ilgili 19 sözlüğü seçtik. Bu eserlerde, Terminologia Anatomica'da verilmiş ve listelediğimiz 1658 Latince terime karşılık önerilmiş Türkçe sözcükleri belirledik. Ortaya çıkan Türkçe karşılıkları Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünden tarayıp, etimolojik ve semantik açıdan analizini yaptık.

Yaptığımız inceleme neticesinde 1658 adet Latince anatomi teriminin %16.7'sine öz Türkçe karşılık üretilmediğini, bunun da %82.9'la sıfat niteliğindeki sözcüklerde olduğunu tespit ettik. Öz Türkçe karşılık olarak önerilmiş sözcüklerde türetme yöntemi olarak: %59.8'inde tercüme, %35.6'sında benzetme, %4.6'sında ise halk dilinden bir kelimenin kullanıldığını gördük. Terim türetmede kullanılan yapım eklerinden isimlerde "-cık", "-ma", "-lık" ve "-ıcı"; sıfatlarda ise "-sal", "-ıl", "-lı" ve "-sı" en sık tercih edilmişti. Ayrıca önerilmiş karşılıklar içerisinde, farklı Latince terimlerin aynı Türkçe sözcükle karşılandığını fark ettik. Yaptığımız etimolojik tarama sonrası, Türkçe olarak önerilmiş bir çok sözcüğün aslında yabancı kökenli olduğunu belirledik. Tarihi geçmişimizle doğru orantılı olarak Arapça, Farsça ve Fransızca terimler en sık karşılaştıklarımızdı.

Sonuç olarak, son 60 yıllık dönemde yayınlanan sözlüklerdeki anatomi terimlerimizi etimolojik ve semantik yönden inceleyerek, mevcut durumun değerlendirmesini yaptık. Böylelikle Türkçe anatomi terimleri türetme konusunda çalışacaklara hem yardımcı, hem de yol gösterici olmayı amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Anatomi, etimoloji, semantik, Türkçe terim.

SUMMARY

ETYMOLOGICAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF TURKISH ANATOMICAL TERMS

We have chosen 19 dictionaries about anatomy and medicine which were published after the establishment of republic. In these Works, we have determined the Turkish words those suggested as an equivalent to the 1658 Latin terms which we have listed and were given in Terminologia Anatomica. We have analyzed the Turkish equivalents in etymological and semantic point of view by searching Türk Dil Kurum's dictionary.

As a result of our study we found that no Turkish equivalents were created for 16.7% of 1658 Latin anatomical terms and 82.9% of these terms were adjectives. We have seen that in 59.8% translation, in 35.6% simile and in 4.6% public words were used as a derivation method for Turkish equivalents. In nouns “-cik”, “-ma”, “-lik”, “-ici” and in adjectives “-sal”, “-il”, “-li”, “-si” were the mostly preferred derivational suffixes for creating terms. Besides, we have realized that different Latin terms were the equivalent for the same Turkish word, in these suggested equivalents. After the etymological search we have made, we determined that most of the words which suggested as Turkish were originally foreign. Arabic, Persian and French terms were the most seen as its considered with our historical past.

As a result, we have evaluated the present situation in etymological and semantic point of view by analyzing the anatomical terms in dictionaries that have published in recent 60 years. In this manner, we intended to help and guide to whom that would work on derivation of Turkish anatomical terms.

Keywords: Anatomy, etymology, semantic, Turkish term.

KAYNAKLAR

1. Mesut R. Uluslararası Anatomi Terimleri ve Türkçe Karşılıkların Geliştirilmesi. IX. Ulusal Anatomi Kongresi: 2005 Eylül 7-9; Kuşadası-İzmir, Türkiye; 24-25.
2. Zülfikar H. Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları. Ankara: TDK yayınları 569, 1991:1-14.
3. Mesut R, Çıkmaz S. Latince Kökenli Tıbbi Terimlerde İmlâ Sorunları. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı: 2004 Eylül 20-26: Ankara, Türkiye; 126-127.
4. Mihçioğlu C. "Türk Hekimlik Dilinin Dünü İle Bugünü" Türk Hekimlik Dili'nde. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Başvuru Kitapları Dizisi 45, 1993: 7-16.
5. Atmaca NS. Bilim Dili ve Türkçe. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 2. Ulusal Sempozyumu: 2004 Mayıs 28, Ankara: 175-196.
<http://www.ulakbim.gov.tr/dokumanlar/sempozyum2/natmaca1.pdf>
6. Gökler BK. Hekimlik ve Türkçe. Türkçe Tıp Terimleri Çalıştayı: 26-27 Aralık 2003, TÜBA yayınları; Bolu; 36-39.
7. Kabağaç S, Alova E. Latince / Türkçe Sözlük. Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995; 595.
8. Cankur NŞ. Tıp Eğitiminde Dil: I Önemi, Gelişmesi ve Geleceği. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2002; 28 (1): 29-32.
9. Hatiboğlu MT, Çam M. Tıbbi Terminoloji. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi, 1997: 7-11.
10. TDK. Türkçe Sözlük. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998; 2: 1413.
11. Develioğlu F. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. 4. Baskı. Ankara: Doğu Matbaası, 1980: 474.
12. Toprak M, Akkın SM. Genel Anatomi Terminolojisi ve Kullanım Özellikleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No 3719, 1993: 1-6.
13. Ülker S. Ülker Tıp Terimleri Sözlüğü. İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 1986: XVIII-XX.
14. Güngeç KA. Tıbbi Terminolojiye Giriş. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları No 53, 1990: III-13.
15. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Etimoloji> (internet üzerinden arama yapılabilen genel bir ansiklopedi).
16. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Semantik> (internet üzerinden arama yapılabilen genel bir ansiklopedi).
17. Gencan TN. Dilbilgisi. 4. Baskı. TDK Yayınları 418, 1979.

18. Saylam C. Medikal Terminoloji. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1999: 1-2.
19. [http://tr.wikipedia.org/wiki/Antonim_\(Edebiyat_Terimi\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Antonim_(Edebiyat_Terimi)) (internet üzerinden arama yapılabilen genel bir ansiklopedi).
20. Erimoğlu C. Açıklamalı Anatomi Sözlüğü. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Yayınlarından, 1982: 7-39.
21. Kuyucu Y. Tıp Terimlerinin Oluşmasıyla İlgili Genel Bilgiler ve Fonksiyonel Anatomi Terimleri Sözlüğü. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1998: 105-139.
22. Süzen LB. Sağlık Dili. İstanbul: Marmara, 2005: 1-19.
23. Terminologia Anatomica. International Anatomical Terminology. Thieme, Stuttgart-New York, 1998: 1.
24. Didio LJA. History of International Anatomical Terminology, pp.157-162. In: Terminologia Anatomica. International Anatomical Terminology. Thieme, Stuttgart-New York, 1998.
25. Yıldırım M. İnsan Anatomisi. 4. Baskı. İstanbul:Nobel Tıp Kitabevleri LTD. ŞTİ., 1999: 3.
26. Yıldırım M. Temel İnsan Anatomisi. 1. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 1990: 9-35.
27. <http://www.anlamak.com/bilmek/TIP-Tarihi.htm> (Tıp tarihinin anlatıldığı bir internet sitesi)
28. http://www.dermaneturk.com/yara_online/tarihsel.doc (Doç Dr. Adem KÖŞLÜ tarafından kaleme alınmış „Yara İyileşmesinde Tarihsel Gelişmeler“in anlatıldığı doc. dosyası)
29. Ülgen E. Leonardo da Vinci'nin gözünden anatomi. Asklepios Tıp Kültürü Dergisi 2005; Ocak-Şubat-Mart bileşik sayısı :73-82.
30. Cankur NŞ. Tıp Eğitiminde Dil: II Eğitim dilinde Türkçe'nin yeri ve geleceği. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2002; 28 (1): 33-35.
31. Hatiboğlu MT, Turgut HB. Anatomi ve Histoloji Terimleri Söyleyiş ve Yazım Kılavuzu. Ankara: SBAD Yayınları, 1996: 5-7.
32. Arıncı K, Elhan A. Anatomi Terimleri (Nomina Anatomica). Ankara Üniversitesi Basımevi, 1983: VII-XII.
33. Zeren Z. Tıp Terminolojimizdeki Reform. IV. Türk Dili Kurultayı: 1942 Ağustos 10-14; Ankara, Türkiye; 329-339. <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay04/K0406006.pdf>
34. Yalgın Ç. Türkçe ve Bilim. Aydınlanma 2004; 8 (51):43-48.

http://www.bilimfeneri.gen.tr/kitaplik/pdf/turkce_ve_bilim.pdf

35. İhsanoğlu E. “Tıp Dilinin Türkçeleşmesi Meselesi” Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü’nde. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004: XIII-XXVIII.
36. Atmaca NS. Türk Tıp Dilinin Tarihsel Gelişimi. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 2. Ulusal Sempozyumu: 2004 Mayıs 28; Ankara, Türkiye; 197-208. <http://www.ulakbim.gov.tr/cabim/vt/uvt/tip/sempozyum2/natmaca2.pdf>
37. Önler Z. XIV-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinin Dil ve Sözvarlığı. Kebikeç Dergisi 1998; (6): 157-168. <http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/onler.pdf>
38. Mesut R, Gökçe N, Uluçam E. Selçuklu Döneminde Tıp Eğitimi ve Anatomi. Morfoloji Dergisi 2003-2004; 11-12 (1-2): 61-64.
39. Ataberk EM. Ortaçağ Tababeti. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, 1977: 30.
40. Adıvar AA. Osmanlı Türklerinde İlim. 4. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982: 66.
41. Mesut R. Osmanlı Döneminde Türk Anatomi Bilimi ve Anatomi Öğretimi. Morfoloji Dergisi 1999; 7 (2): 11-14.
42. Yıldırım M, Toprak M. Hekim Şanizade Mehmet Ataullah Efendi’nin Yaşamından Kesitler ve Almamız Gereken Dersler. Morfoloji Dergisi 1995; 3 (1): 57-59.
43. Berkmen YM. Bilim Dilinin Türkçeleşmesi. Türk Tanısal ve Girişimsel Radyoloji Dergisi 2003; 9 (3): 275-278. (<http://tgr.dergisi.org/text.php3?id=397>)
44. Kars HZ. Dr. Şefik İbrahim İşçil ve Hekimlik Dilimiz. Ankara Tabip Odası Hekimden Hekime Dergisi 2000. http://www.ato.org.tr/dergi/2000_sonbahar/36.html
45. Zeren Z. Latince-Türkçe-Osmanlıca Anatomi Sözlüğü ve Türk Anatomi Terimleri. İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi, 1946: 3-7.
46. <http://tdk.org.tr/kur.html> (Türk Dil Kurumunun Resmi İnternet Sitesi).
47. <http://www.dildernegei.org.tr/> (Dil Derneği Sitesi).
48. Akalın ŞH. Türkçenin Teknik Terim Zenginliği. Türk Dili Dergisi 2003; (624): 767-778. <http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/akalin.pdf>
49. Ülker S. Bilim Dili ve Türkçe. Türk dili dergisi 2003; 16 (95). <http://www.turkdilidergisi.com/95/>
50. Çıkmaz S, Mesut R. Anatomi Terimlerinin Türkçeleştirilmesine Zeki Zeren’in Katkıları. IX. Ulusal Anatomi Kongresi: 2005 Eylül 7-9; Kuşadası-İzmir, Türkiye; 94-95.
51. <http://www.anatomidernegei.org/> (Anatomi Derneği Sitesi).

52. <http://www.tuba.gov.tr/> (Türkiye Bilimler Akademisi Sitesi).
53. Işık S. Bilim Dili Türkçe. Türk Tanısal ve Girişimsel Radyoloji Dergisi 2004; 10 (2): 93-95. <http://tgr.dergisi.org/text.php3?id=458>
54. Çıkmaz S, Mesut R. Türk Anatomi Terimlerinde Türetme Sonekleri. Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Anatomi Kongresi: 2003 Eylül 1-5, Diyarbakır: 148.
55. Arıncı K, Elhan A. Anatomi Terimleri Klavuzu. Ankara: Öğretmenler Matbaası, 1975.
56. Hatiboğlu MT. "Anatomi Histoloji Embryoloji Sözlüğü". Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu Basımevi, 1981.
57. Feneis H (Çeviri: Yıldırım M, Mesut R, Vural F, Akşit D, Akkın SM). Uluslararası Terimlerle Sistematik Resimli Anatomi Sözlüğü. 2. Baskı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti. & Yüce Yayıncılık Aş.; 1997.
58. Cankur NŞ. Anatomi Terimleri Sözlüğü. Bursa: Nobel & Güneş, 2002.
59. Tuğlacı P. Tıp Sözlüğü. 2. Basım. Ankara: Başnur Matbaası, 1973.
60. Altınkök M. Işınbilim (Radyoloji) Terimleri Kılavuzu (Türkçe-İngilizce, İngilizce-Türkçe). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınlarından, 1977.
61. Türk Dil Kurumu . Hekimlik Terimleri Kılavuzu. Ankara: TDK Yayınları 447, 1980.
62. Kocatürk U. Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1981.
63. Canda MŞ. Tıp Dili Türkçe Kılavuzu. İzmir: Bilgehan Basımevi, 1983.
64. Ülker S. Ülker Tıp Terimleri Sözlüğü. İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 1986.
65. Stedman TL (çeviri: Süzer Ö). Stedman Tıp Sözlüğü. İstanbul: Sistem Yayıncılık Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş., 1992.
66. Mıhçıoğlu C. Türk Hekimlik Dili'nde. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Başvuru Kitapları Dizisi 45, 1993.
67. Atmaca NS. Sindirim Hastalıklarında Türkçe Terimler Sözlüğü. Ankara: Türk Gastroenteroloji Vakfı, 2002.
68. Dökmeci İ. Büyük Tıp Sözlüğü. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2003.
69. Unat EK, İhsanoğlu E, Vural S. Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004.
70. Türk Dil Kurumu. İmlâ Kılavuzu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996: VII-XIV.

71. Ergin M. Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri için Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım, 1998.
72. Mesut R. Türk Dünyasında Tıbbi Terminolojinin Bütünleştirilmesi. Morfoloji Dergisi 1995; 3 (1): 55-56.
73. Zülfikar H. Sunuş. Türk Dili Dergisi 1996; II (540): 595-599.
74. Kara M. Terim Türetmeye Elverişli Bir Ek: –an / -en. Türk Dili Dergisi 1996; II (540): 631-643.
75. Levend AS. Türk Dilinde Her Kavramın Karşılığı Vardır. Türk Dili Dergisi 1971; XXIV (239): 326-327.
76. Çotuksöken Y. Üniversite Öğrencileri İçin Uygulamalı Türk Dili. 1. cilt. İstanbul: Atlan Matbaacılık, 2001.
77. Özdemir E. Terim Hazırlama Kılavuzu. Ankara: TDK yayınları, 1973.
78. Ergenç I. Bilim Dili ve Anadil (<http://www.turkischweb.com/Tuerkce/seite7.htm>).
79. Dinçer F. Hastalık Adlarının Halk Dilindeki Türkçe Karşılıkları. Türk Dili Dergisi 1969; XX (211): 60-61..

RESİMLEMELER LİSTESİ

Resim 1. 1998'de yayınlanmış TA'nın kapak sayfası	25
Resim 2. Zeren 'in1946 basımı sözlüğünün kapak sayfası	26
Resim 3. Arıncı ve Elhan'a ait 1973 basımı kılavuzun kapak sayfası	27
Resim 4. Hatiboğlu'nun 1981 basımı sözlüğünün kapak sayfası	27
Resim 5. Erimoğlu'nun 1982 basımı sözlüğünün kapak sayfası	28
Resim 6. Kuyucu'nun 1988 basımı sözlüğünün kapak sayfası	28
Resim 7. Toprak ve Akkın'a ait sözlüğün kapak sayfası	29
Resim 8. Yıldırım ve arkadaşlarının çevirisini yaptığı 1997 basımı sözlüğün kapak sayfası	29
Resim 9. Cankur'un 2002 basımı sözlüğünün kapak sayfası	30
Resim 10. Tuğlacı'nın 1973 basımı sözlüğünün kapak sayfası	30
Resim 11. Altıncök'ün 1977 basımı kılavuzunun kapak sayfası	31
Resim 12. TDK yayınlarından 1978 basımı kılavuzun kapak sayfası	31
Resim 13. Kocatürk'ün 1989 basımı sözlüğünün kapak sayfası	31
Resim 14. Canda'nın 1983 basımı kılavuzunun kapak sayfası	32
Resim 15. Ülker'in 1986 basımı sözlüğünün kapak sayfası	32
Resim 16. Çevirisini Öner'in yaptığı 1992 basımı sözlüğün kapak sayfası	32
Resim 17. Mihçioğlu'nun 1993 basımı eserinin kapak sayfası	33
Resim 18. Atmaca'nın 2002 basımı sözlüğünün kapak sayfası	33
Resim 19. Dökmeci'nin 2003 basımı sözlüğünün kapak sayfası	34
Resim 20. Unat ve arkadaşlarına ait 2004 basımı sözlüğünün kapak sayfası	34
Tablo 1. Terminologia Anatomica'dan seçilen Latince terimlerin sınıflaması	38
Tablo 2. Öz Türkçe sözcüklerin semantik analizi	44
Tablo 3. Öz Türkçe terimlerin sözcük biçimleri	46
Tablo 4. İsim ve sıfat türetmekte kullanılmış soneklerin analizi	48
Tablo 5. Önekli Latince terimlere, önekle türetilmiş Türkçe karşılıkların listesi	51
Tablo 6. Yabancı kökenli karşılıkların baskın olduğu terimler listesi	53 - 55
Tablo 7. Yalnızca yabancı kökenli karşılığı olan terimlerin listesi	56
Tablo 8. Farklı Latince terimlerin aynı Türkçe kavramla karşılandığı sözcük listesi	57 - 59

Grafik 1. Terminologia Anatomica'dan seçilen Latince terimlerin dağılımı	39
Grafik 2. Türkçe karşılığı olmayan Latince terimlerin dağılımı	42
Grafik 3. Öz Türkçe terimlerin semantik analizi	43
Grafik 4. Latince isimlere önerilen Türkçe terimlerdeki sözcük biçimlerinin analizi	45
Grafik 5. Latince sıfatlara önerilen Türkçe terimlerdeki sözcük biçimlerinin analizi	47
Grafik 6. İsim türeten soneklerin dağılımı	49
Grafik 7. Sıfat türeten soneklerin dağılımı	50
Grafik 8. Türkçe karşılıklardaki yabancı kökenli terimlerin analizi	52

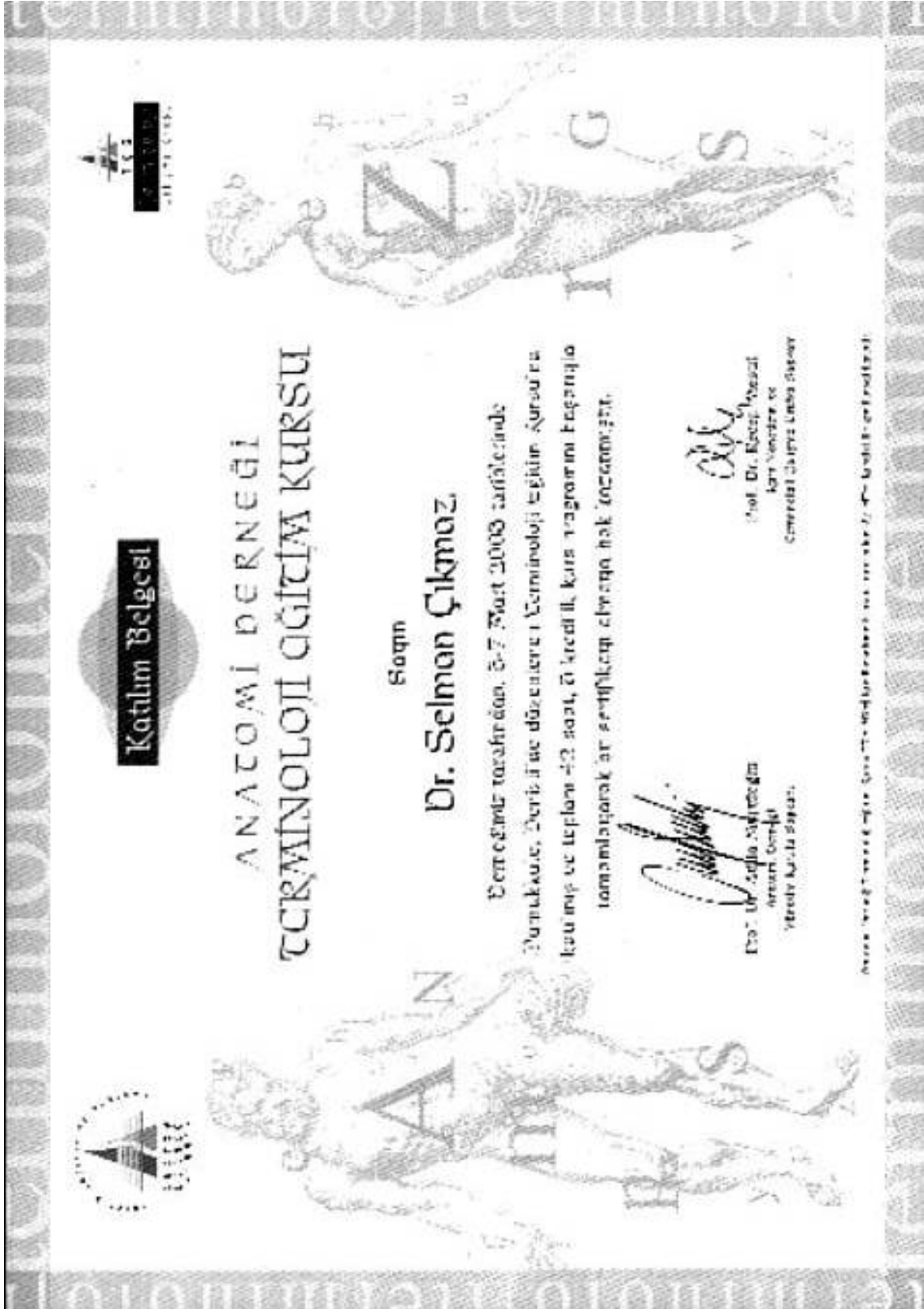
ÖZGEÇMİŞ

15.11.1971 tarihinde Manisa ilinin Saruhanlı ilçesinde doğdum. İlkokul ve ortaokul eğitimimi Saruhanlı'da, liseyi Saruhanlı ve Manisa'da tamamladım. 1989 yılında girdiğim Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1995 yılında mezun oldum. 1996 – 1998 yılları arasında Artvin'e bağlı Kemalpaşa Sağlık Ocağı'nda "Pratisyen Hekim" olarak görev yaptım. 1998 yılında Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Morfoloji Anabilim Dalı Anatomi Programı'nda kadrolu olarak Doktora eğitimime başladım. Halen Anatomi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktayım. Evliyim ve bir çocuk babasıyım.

EKLER

Ek 1. Anatomi Derneği Terminoloji Eğitim Kursu Katılım Belgesi	84
Ek 2. Etimolojik tarama rneklemleri	85
Ek 3. Terminologia Anatomica'dan seçilen Latince Terimlerin tam listesi	86-94
Ek 4. Türkçe karşılığı olmayan Latince terimlerin tam listesi	95-96

Ek 1. Anatomi Derneği Terminoloji Eğitim Kursu Katılım Belgesi.

Latince Terimler	Z. Zeren	K. Arıncı, A. Elhan	MT. Hatiboğlu
Barba	sakal	sakal	Sakal
Basilicus,-a,-um	karadamar	şahane (Far.), muazzam (Ar.)	Büyük
Basion			
Basis	taban	taban, kaide (Ar.), temel (Yun.)	asal kısım, taban
Basilaris,-e	taban - r		tabana ait
Basalis,-e	taban - r		Tabanda bulunan
Biceps,-ipitis	iki başlı	iki başlı	iki başlı
Bicipitalis,-e	iki başlı - r		
Bicondylaris,-e			
Bifurcatio	çatal	çatallanma, ayrılma	çatallaşma, ikiye ayrılma, çatallanım
Bifurcatus,-a,-um	çatallı	çatallı	
Biliaris,-e			
Bilifer,-a	öd taşıyıcı	safr (Ar.) taşıyıcı	öd taşıyan
Bipennatus,-a,-um			iki tane(Far.)
Biventer,-itis	iki karınlı	iki karınlı	
Brachium	kol	kol	Kol
Brachialis,-e	kol - r		kola ait
Bregma			
Brevis,-e	kısa	kısa	Kısa
Bronchiolus/i		küçük bronş (Fr.)	
Bronchialis,-e	Bronş (Fr.) - r, bronşik (Fr.)		akciğer borusuna ait
Bronchus/i	Bronş (Fr.), akciğer borusu		
Bucca	yanak	yanak	Yanak
Buccalis,-e	yanak - r		Yanakla ilgili
Buccinator,-oris (m)	üfütücü		üfüren, borazan(Far.) çalan
Buccinatorius,-a,-um			Üfürenle ilgili
Bulbus	soğan	soğan	Soğan
Bulla	kabarcık	su dolu kabarcık	Kabarcık
Bursa/e	kese (Far.), torba	kese (Far.), torba	Torba

Not: Latince terimler sütunundaki sözcükler dört grupta ve farklı renklerle ifade edilmiştir. Siyah renkli terimler tamlanan isimleri, kırmızılar tamlayanları, yeşiller birincil sıfatları, mavilerde türetilmişleri belirtmektedir. Ayrıca önerilen Türkçe karşılıklar TDK'nın sözlüğünden tarandıktan sonra farklı renklerle gösterilmiş ve yanlarına da hangi yabancı dilden geldiği verilmiştir

Abdomen
 Abdominalis,-e
 Abducens,-ntis
 Abductio
 Abductor,-oris (m)
 Aberrans,-ntis
 Accessorius,-a,-um
 Accipiens,-entis
 Accumbens,-entis
 Acetabulum
 Acetabularis,-e
 Acromion
 Acromialis,-e
 Acusticus,-a,-um
 Adductio
 Adductor,-oris (m)
 Adductorius,-a,-um
 Adenohypophysis
 Adhesio
 Adiposus,-a,-um
 Aditus
 Adminiculum
 Adrenergicus,-a,-um
 Adventitiuus,-a,-um
 Afferens,-entis
 Affixus,-a,-um
 Agger
 Aggregatio/nes
 Aggregatus,-a,-um
 Ala
 Alaris,-e
 Albicans,-ntis

Albugineus,-a,-um
 Albus,-a,-um
 Allocortex
 Alveolus/i
 Alveolaris,-e
 Alveus
 Ambiens,-ntis
 Ambiguus,-a,-um
 Amiculum
 Aminergicus,-a,-um
 Amphiarthrosis
 Ampulla
 Ampullaris,-e
 Amygdala,-ae (f)
 Amygdaloideus,-a,-um
 Anastomosis
 Anastomoticus,-a,-um
 Anatomia
 Anatomicus,-a,-um
 Anconeus,-a,-um
 Angulus
 Angularis,-e
 Anomalis,-e
 Ansa
 Ansiformis,-e
 Anserinus,-a,-um
 Antebrachium
 Antebrachialis,-e
 Anterior,-ius
 Antihelix
 Antitragus
 Antitragicus,-a,-um

Antrum
 Anus
 Analis,-e
 Anulus
 Anularis,-e
 Aorta
 Aorticus,-a,-um
 Apertura
 Apex
 Apicalis,-e
 Aponeurosis
 Aponeuroticus,-a,-um
 Apophysis
 Apparatus
 Appendix/ces
 Appendicularis,-e
 Approximalis,-e
 Aqueductus
 Aquosus,-a,-um
 Arachnoideus,-a,-um
 Arachnoidealis,-e
 Arbor
 Archicerebellum
 Archicortex
 Arcus
 Arcuatus,-a,-um
 Area/e
 Areola
 Areolaris,-e
 Arrector,-oris (m)
 Arteria/e
 Arteriosus,-a,-um

Arteriola/e
 Articulatio/nes
 Articularis,-e
 Arytenoideus,-a,-um
 Ascendens,-ntis
 Asper,-a,-um
 Assosiatio,-onis (f)
 Asterion
 Atlas
 Atlanticus,-a,-um
 Atrium
 Atrialis,-e
 Auditus,-us (m)
 Auditivus,-a,-um
 Auditorius,-a,-um
 Auris
 Auricula
 Auricularis,-e
 Auscultatio,-onis (f)
 Autonomicus,-a,-um
 Avis,-is (n)
 Axialis,-e
 Axilla
 Axillaris,-e
 Axis
 Azygos
 Barba
 Basilicus,-a,-um
 Basion
 Basis
 Basilaris,-e

Basalis,-e
 Biceps,-ipitis
 Bicipitalis,-e
 Bicondylaris,-e
 Bifurcatio
 Bifurcatus,-a,-um
 Biliaris,-e
 Billifer,-a
 Bipennatus,-a,-um
 Biventer,-itis
 Brachium
 Brachialis,-e
 Bregma
 Brevis,-e
 Bronchiolus/i
 Bronchialis,-e
 Bronchus/i
 Bucca
 Buccalis,-e
 Buccinator,-oris (m)
 Buccinatorius,-a,-um
 Bulbus
 Bulla
 Bursa/e
 Caecum
 Caecalis,-e
 Caecus,-a,-um
 Caeruleus,-a,-um
 Calcar
 Calcarinus,-a,-um
 Calcaneus

Calcaneus,-a,-um
 Caliculus
 Callosus,-a,-um
 Calvaria
 Calx
 Calyx/ces
 Camera/e
 Campus,-i,-orum
 Canaliculus/i
 Canalis/es
 Caninus,-a,-um
 Capillus,-i
 Capillaris,-e
 Capitulum
 Capitatus,-a,-um
 Capsula
 Capsularis,-e
 Caput
 Cardia
 Cardialis,-e
 Cardiacus,-a,-um
 Cardinalis,-e
 Cardiovascularis,-e
 Carina
 Carneus,-a,-um
 Carotis,-idis (f)
 Caroticus,-a,-um
 Carpus
 Carpalis,-e
 Cartilago/ines
 Cartilagineus,-a,-um
 Caruncula/e

Ek 3. Terminologia Anatomica'dan seçilen Latince terimlerin tam listesi.

Cauda	Chondropharyngeus,-a,-um	Collateralis,-e	Contortus,-a,-um	Crux/ces	Dentalis,-e
Caudalis,-e	Chorda/e	Colliculus	Conus/i	Cruciatu,-a,-um	Dentatus,-a,-um
Caudatus,-a,-um	Choroidea	Collicularis,-e	Conoideus,-a,-um	Cruciformis,-e	Denticulatus,-a,-um
Cavea	Choroideus,-a,-um	Collum	Cor	Crus/ra	Dentinum
Cavalis,-e	Chylus,-i (m)	Collumna/e	Coracoideus,-a,-um	Crypta/ae	Depressor,-oris (m)
Cavernae	Cilia	Colon	Corium	Cubitus	Dermis
Cavernosus,-a,-um	Ciliaris,-e	Colicus,-a,-um	Cornea	Cubitalis,-e	Descendens,-ntis
Cavitas/tes	Cinereus,-a,-um	Comitans,-ntis	Cornu	Cuboideus,-a,-um	Desmocranium
Cavum	Cingulum	Commissura/ae	Corniculatus,-a,-um	Culmen	Desmodontium
Cavus,-a,-um	Cingularis,-e	Commissuralis,-e	Corona	Cuneus	Detrusor,-oris (m)
Chemergicarus,-a,-um	Circulus	Communicans,-ntis	Coronalis,-e	Cuneatus,-a,-um	Dexter,-a,-um
Cellula/ae	Circularis,-e	Communis,-e	Coronarius,-a,-um	Cuneiformis,-e	Diagonalis,-e
Cementum	Circumductio	Compactus,-a,-um	Coronoideus,-a,-um	Cupula	Diameter
Centrum	Circumferentia	Compartimentum/a	Corpus/ora	Cupularis,-e	Diaphragma
Centralis,-e	Circumferentialis,-e	Complexus	Corrugator,-oris (m)	Curvatura/ae	Diaphragmaticus,-a,-um
Cephalicus,-a,-um	Circumflexus,-a,-um	Compositus,-a,-um	Cortex	Curvea	Diaphysis
Ceratocricoides,-a,-um	Cisterna/e	Compressor,-oris (m)	Corticalis,-e	Cuspis/des	Diarthrosis
Cerebellum	Clastrum	Concha	Costa/e	Cutis	Diastema
Cerebellaris,-e	Clavicula	Conchalis,-e	Costalis,-e	Cutaneus,-a,-um	Diencephalon
Cerebrum	Clavicularis,-e	Conducens,-ntis	Costachondralis,-e	Cylindricus,-a,-um	Digastricus,-a,-um
Cerebralis,-e	Clinicus,-a,-um	Condylus	Costiformis,-e	Cymba	Digestorius,-a,-um
Cervix	Clinoideus,-a,-um	Condylaris,-e	Cotylicus,-a,-um	Cysticus,-a,-um	Digitatio/nes
Cervicalis,-e	Clitoris	Confluens	Coxa	Dartos	Digitus/i
Chiasma	Clivus	Conjugata	Cranium	Deciduus,-a,-um	Digitalis,-e
Chiasmaticus,-a,-um	Clivales,-e	Conjunctiva,-ae (f)	Cranialis,-e	Declive	Digitatus,-a,-um
Chirurgicus,-a,-um	Clunes	Conjunctivalis,-e	Crassus,-a,-um	Decussatio/nes	Dilatator,-onis (m)
Choana/e	Coccyx	Conjunctivus,-a,-um	Cremaster,-eris (m)	Deferens,-entis	Diploe
Choanalis,-e	Coccygeus,-a,-um	Connexus	Cremastericus,-a,-um	Deferentialis,-e	Diploicus,-a,-um
Choledochus,-a,-um	Cochlea	Connectivus,-a,-um	Crena	Deltoides,-a,-um	Directus,-a,-um
Cholinergicus,-a,-um	Cochleariformis,-e	Constrictio	Cribrosus,-a,-um	Dendriticus,-a,-um	Discus
Chondrocranium	Cochlearis,-e	Constrictor,-oris (m)	Cricoides,-a,-um	Dens/tes	Distalis,-e
Chondroglossus,-a,-um	Coeliacus,-a,-um	Contingens,-ntis	Crista/ae		Distantia

Distractio,-onis (f)
 Distracton
 Diverticulum/a
 Divisio/nes
 Dopaminergicus,-a,-um
 Dorsum
 Dorsalis,-e
 Ductulus/i
 Ductus
 Duodenum
 Duodenalis,-e
 Durus,-a,-um
 Duralis,-e

 Efferens,-entis
 Ejeculatorius,-a,-um
 Elasticus,-a,-um
 Ellipsoideus,-a,-um
 Ellipticus,-a,-um
 Emboliformis,-e
 Eminentia
 Emissarius,-a,-um
 Enamelum
 Enarthrosis
 Encephalon
 Endocardium
 Endocrinus,-a,-um
 Endolemniscalis,-e
 Endolympha
 Endolymphaticus,-a,-um
 Endometrium
 Endomysium

Endoneurium
 Endopeduncularis,-e
 Endorotatio
 Endosteum
 Endothoracicus,-a,-um
 Entericus,-a,-um
 Ependyma
 Epicardium
 Epicondylus
 Epicranius,-a,-um
 Epicranialis,-e
 Epidermis
 Epididymis
 Epididymalis,-e
 Epiduralis,-e
 Epigastrium
 Epigastricus,-a,-um
 Epiglottis
 Epiglotticus,-a,-um
 Epimysium
 Epineurium
 Epiphysis
 Epiphysialis,-e
 Epiploicus,-a,-um
 Episcleralis,-e
 Epithalamus
 Epithalamicus,-a,-um
 Epitympanicus,-a,-um
 Epithelium
 Eponychium
 Epoochoron
 Equator

Equinus,-a,-um
 Erector,-oris (m)
 Ethmoidalis,-e
 Evacuans,-antis
 Excavatio
 Excretorius
 Exorotatio
 Extensor
 Extensorius,-a,-um
 Extensio
 Externus,-a,-um
 Extracapsularis,-e
 Extraduralis,-e
 Extraperitonealis,-e
 Extremitas
 Extremus,-a,-um

 Facies
 Facialis,-e
 Falsus,-a,-um
 Falx
 Falciformis,-e
 Fascia/e
 Faciolaris,-e
 Fasciculus/i
 Fastigium
 Faux/ces
 Felleus,-a,-um
 Femininus,-a,-um
 Femur
 Femoralis,-e
 Fenestra

Fibra/ae
 Fibrosus,-a,-um
 Fibrocartilago
 Fibroelasticus,-a,-um
 Fibula
 Fibularis,-e
 Filum/a
 Filiformis,-e
 Fimbria/e
 Fimbriatus,-a,-um
 Fissura/ae
 Fixus,-a,-um
 Flaccidus,-a,-um
 Flavus,-a,-um
 Flexio
 Flexor
 Flexorius,-a,-um
 Flexura/ae
 Flocculus
 Fluctuantes,-antis
 Flumen/ina
 Folium/a
 Foliatus,-a,-um
 Folliculus/i
 Fonticulus/i
 Foramen/ina
 Foraminalis,-e
 Foraminosus,-a,-um
 Forceps
 Formatio
 Fornix
 Fossa

Fossula/ae
 Fovea
 Foveola/ae
 Foveolaris,-e
 Frenulum
 Frons
 Frontalis,-e
 Fundiformis,-e
 Fundus
 Fungiformis,-e
 Funiculus/i
 Funicularis,-e
 Fuscus,-a,-um
 Fusiformis,-a,-um

 Galea
 Gallus,-i (m)
 Ganglion/ia
 Ganglionaris,-e
 Ganglionicus,-a,-um
 Gaster
 Gastricus,-a,-um
 Gastrocnemius,-a,-um
 Gastrocnemialis,-e
 Gelatinosus,-a,-um
 Gemellus,-a,-um
 Geminus,-a,-um
 Gemma
 Generalis,-e
 Geniculum, -i
 Geniculatus,-a,-um
 Genioglossus,-a,-um

Geniohyoideus,-a,-um
 Genitalis,-e
 Genu
 Gigantocellularis,-e
 Gingiva
 Gingivalis,-e
 Ginglymus
 Glabella
 Glandula/ae
 Glans
 Glenoidealis,-e
 Globus
 Globosus,-a,-um
 Glomus/era
 Glomerularis,-e
 Glossaepiglotticus,-a,-um
 Glossapharyngeus,-a,-um
 Glottis
 Gluteus,-a,-um
 Glutealis,-e
 Gomphosis
 Gonion
 Gracilis,-e
 Granularis,-e
 Granulatio/nes
 Granulosus,-a,-um
 Griseus,-a,-um
 Gustus,-us (m)
 Gustatorius,-a,-um
 Gyrus/i
 Habenula

Habenularis,-e	Hypogastricus,-a,-um	Infraorbitalis,-e	Intercuneiformis,-e	Intertransversarius,-a,-um	Irregularis,-e
Haema	Hypoglossus,-a,-um	Infrapatellaris,-e	Interdentalis,-e	Intertrochantericus,-a,-um	Ischium
Hallux	Hyponychium	Infrascapularis,-e	Interfascicularis,-e	Interuretericus,-a,-um	Ischiadicus,-a,-um
Hamulus	Hypophysis	Infraspinatus,-a,-um	Interfoveolaris,-e	Intervenosus,-a,-um	Isocortex
Hamatus,-a,-um	Hypophysialis,-e	Infrasternalis,-e	Interiliacus,-a,-um	Interventricularis,-e	Isthmus
Haustrum	Hypothalamus	Infratrochlearis,-e	Interlobaris,-e	Intervertebralis,-e	
Helicotrema	Hypothalamicus,-a,-um	Infratemporalis,-e	Interlobularis,-e	Intestinum	Jejunum
Helix	Hypothenar	Infundibulum	Intermaxillaris,-e	Intestinalis,-e	Jejunalis,-e
Helicinus,-a,-um		Infundibularis,-e	Intermedius,-a,-um	Intimus,-a,-um	Jugularis,-e
Helicoidealis,-e	Ileum	Inguen	Intermembranaceus,-a,-um	Intrabiventralis,-e	Jugum/a
Hemiazgos	Ilealis,-e	Inguinalis,-e	Intermesentericus,-a,-um	Intracapsularis,-e	Junctio
Hemispherium	Ilium	Inion	Intermetacarpalis,-e	Intracranialis,-e	Junctura/e
Hepar	Iliacus,-a,-um	Innominatus,-a,-um	Intermetatarsalis,-e	Intraculminalis,-e	Juxtacolicus,-a,-um
Hepaticus,-a,-um	Impar,-aris	Insertio	Intermuscularis,-e	Intraglandularis,-e	Juxtaintestinalis,-e
Hiatus	Impressio/nes	Insula/e	Internasalis,-e	Intrajugularis,-e	Juxtaoesophagealis,-e
Hilum	Imus,-a,-um	Insularis,-e	Internus,-a,-um	Intralaminaris,-e	Juxtarestiformis,-e
Hippocampus	Incertus,-a,-um	Integumentum	Interosseus,-a,-um	Intralobaris,-e	
Hippocampalis,-e	Incisivus,-a,-um	Interalveolaris,-e	Interparietalis,-e	Intramuralis,-e	Kyphosis
Hirci	Incisura/ae	Interarytenoideus,-a,-um	Interpectoralis,-e	Intraoccipitalis,-e	Koniocellularis,-e
Histologicus,-a,-um	Incisalis,-e	Interatrialis,-e	Interpeduncularis,-e	Intraocularis,-e	
Horizontalis,-e	Inclinatio	Intercalatus,-a,-um	Interphalangealis,-e	Intraparietalis,-e	Labium/a
Humerus	Incus	Intercapularis,-e	Interpolaris,-e	Intraparotideus,-a,-um	Labialis,-e
Humeralis,-e	Incudialis,-e	Intercarpalis,-e	Interpositus,-a,-um	Intrapulmonalis,-e	Labrum
Humor	Index	Intercartilagineus,-a,-um	Interpubicus,-a,-um	Intrarenalis,-e	Labyrinthus
Hyaloideus,-a,-um	Indusium	Intercavernosus,-a,-um	Interradicularis,-e	Intrasegmentalis,-e	Labyrinthicus,-a,-um
Hymen	Inferior,-ius	Interchondralis,-e	Intersectio/nes	Intratendineus,-a,-um	Lacer,-a,-um
Hymenails,-e	Infraauricularis,-e	Interclavicularis,-e	Intersegmentalis,-e	Intrathalamicus,-a,-um	Lacertus
Hyoideus,-a,-um	Infraclavicularis,-e	Intercollicularis,-e	Intersigmoideus,-a,-um	Intratonsillaris,-e	Lacrimalis,-e
Hypochondrium	Infraglenoidalis,-e	Intercondylaris,-e	Interspinalis,-e	Intumescentia	Lactifer(us),-a,-um
Hypochondriacus,-a,-um	Infraglotticus,-a,-um	Intercostalis,-e	Interstitialis,-e	Iris	Lacuna/e
Hypodermis	Infrahyoideus,-a,-um	Intercostalis,-e	Interthalamicus,-a,-um	Investiens,-entis	Lacunar,-e
Hypogastrum	Inframammarius,-a,-um	Intercruralis,-e	Intertragicus,-a,-um	Iridicus,-a,-um	Lacunosus,-a,-um
					Lacus

Lambda	Lingualis,-e	Malleus	Membranaceus,-a,-um	Mitralis,-e	Nervus/i
Lambdoideus,-a,-um	Lingula	Mallearis,-e	Membrum	Mixtus,-a,-um	Nervosus,-a,-um
Lamella	Lingularis,-e	Mamma	Meninges	Mobilis,-e	Neurocranium
Lamina/e	Liquor	Mammarius,-a,-um	Meningeus,-a,-um	Modiolus	Neurofibra/ae
Lanugo	Lobus/i	Mammillae	Meniscus	Molaris,-e	Neuroglia
Larynx	Lobaris,-e	Mammillaris,-e	Mentum	Molecularis,-e	Neurohypophysis
Laryngeus,-a,-um	Lobulus/i	Mandibula	Mentalis,-e	Mollis,-e	Neuron
Latus	Locus	Mandibularis,-e	Meridianus/i	Mons	Niger,-a,-um
Lateralis,-e	Longitudinalis,-e	Manubrium	Meridionalis,-e	Motorius,-a,-um	Nodus/i
Latissimus,-a,-um	Longus,-a,-um	Manus	Mesencephalon	Mucosa,-ae (f)	Nodus/i
Latus,-a,-um	Longissimus,-a,-um	Margo	Mesencephalicus,-a,-um	Mucosus,-a,-um	Non-coronarius,-a,-um
Laxus,-a,-um	Lordosis	Marginalis,-e	Mesenterium	Multifidus,-a,-um	Nonstratificatus,-a,-um
Lemniscus	Lumbricalis,-e	Masculinus,-a,-um	Mesentericus,-a,-um	Multiformis,-e	Noradrenergicus,-a,-um
Lens	Lumbus,-i,-orum	Massa	Mesialis,-e	Multipennatus,-a,-um	Norma
Lenticularis,-e	Lumbalis,-e	Masseter,-eris (m)	Mesoappendix	Musculus/i	Nucha,-ae (f)
Lentiformis,-e	Luminalis,-e	Massetericus,-a,-um	Mesocolon	Muscularis,-e	Nuchalis,-e
Leptomeninx	Lunatus,-a,-um	Masticatorius,-a,-um	Mesocortex	Musculosus,-a,-um	Nucleus/i
Leptomeningeus,-a,-um	Lunula/e	Mastoideus,-a,-um	Mesometrium	Myelencephalon	Nuclearis,-e
Levator,-oris (m)	Luteus,-a,-um	Mater,-ris (f)	Mesosalpinx	Myentericus,-a,-um	Nudus,-a,-um
Levatorius,-a,-um	Lympha	Matrix	Mesotendineum	Mylohyoideus,-a,-um	Nutricius,-a,-um
Liber,-a,-um	Lymphoideus,-a,-um	Maxilla	Mesovarium	Myocardium	Nutriens,-entis
Lien	Lymphaticus,-a,-um	Maxillaris,-e	Metacarpus	Myometrium	
Lienalis,-e	Lymphonodus	Maximus,-a,-um	Metacarpalis,-e		Obex
Ligamentum/a	Macula/e	Meatus	Metaphysis	Naris/es	Obliquus,-a,-um
Limbus	Macularis,-e	Medialis,-e	Metatarsus	Nasion	Oblongatus,-a,-um
Limbus,-a,-um	Magnocellularis,-e	Medianus,-a,-um	Metatarsalis,-e	Nasus	Oblongus,-a,-um
Limbosus,-a,-um	Magnus,-a,-um	Mediastinum	Metathalamus	Nasalis,-e	Obscurus,-a,-um
Limen	Major,-ius	Mediastinalis,-e	Metencephalon	Nates	Obturator,-oris
Limitans,-ntis	Malaris,-e	Medius,-a,-um	Metopicus,-a,-um	Navicularis,-e	Obturatorius,-a,-um
Linea/e	Malleolus	Medulla	Minor,-us	Neocerebellum	Obturator,-a,-um
Linearis,-e	Malleolaris,-e	Medullaris,-e	Minimus,-a,-um	Neocortex	Occiput
Lingua		Membrana	Mirabilis,-e	Nephros	Occipitalis,-e

Occlusalis,-e	Osseus,-a,-um	Paracervix	Parauterinus,-a,-um	Periarterialis,-e	Petrosus,-a,-um
Occlusus,-a,-um	Ossiculum	Paracolicus,-a,-um	Paravaginalis,-e	Pericallosus,-a,-um	Phalanx/ges
Occultus,-a,-um	Ossificatio,-onis (f)	Paracommissuralis,-e	Paraventricularis,-e	Pericardium	Pharynx
Oculus	Ostium/a	Paradidymis	Paravertebralis,-e	Pericardiacus,-a,-um	Pharyngealis,-e
Oesophagus	Oticus,-a,-um	Paraduodenalis,-e	Paravesicalis,-e	Perichondrium	Pharyngeus,-a,-um
Oesophageus,-a,-um	Ovalis,-e	Parafascicularis,-e	Parenchyma	Perichoroideus,-a,-um	Philtrum
Olecranon	Ovarium	Paraflocculus	Paries	Pericranium	Phrenicus,-a,-um
Olfactus,-us (m)	Ovaricus,-a,-um	Paraganglia	Parietalis,-e	Periduralis,-e	Pigmentosus,-a,-um
Olfactorius,-a,-um	Pachymeninx	Parahypocampalis,-e	Parotis,-idis (f)	Perikaryon	Pilus/i
Oliva	Palatum	Paralemniscalis,-e	Parotideus,-a,-um	Perilympha	Pinealis,-e
Olivaris,-e	Palatinus,-a,-um	Paramammarius,-a,-um	Pars/tes	Perilymphaticus,-a,-um	Piriformis,-e
Omentum	Paleocerebellum	Paramastoideus,-a,-um	Parvocellularis,-e	Perimetrium	Pisiformis,-e
Omentalis,-e	Paleocortex	Paramedianus,-a,-um	Parvus,-a,-um	Perimysium	Pituitarius,-a,-um
Operculum	Pallidum	Parametrium	Patella	Perineum	Pius,-a,-um
Opercularis,-e	Pallidus,-a,-um	Paranasalis,-e	Patellaris,-e	Perinealis,-e	Pialis,-e
Ophthalmicus,-a,-um	Pallium	Paranigralis,-e	Pecten	Perineurium	Planta
Opisthion	Palma	Paraolfactorius,-a,-um	Pectinatus,-a,-um	Periodontium	Plantaris,-e
Opponens,-ntis	Palmaris,-e	Paraoophoron	Pectineus,-a,-um	Perionyx	Planum/a
Oppositio	Palmatus,-a,-um	Parapeduncularis,-e	Pectus	Periorbita	Planus,-a,-um
Opticus,-a,-um	Palpebra/ae	Parapharyngeus,-a,-um	Pectoralis,-e	Periosteum	Platysma
Ora	Palpebralis,-e	Pararectalis,-e	Pediculus	Peripharyngeus,-a,-um	Pleura
Orbicularis,-e	Pampiniformis,-e	Pararenalis,-e	Pedunculus/i	Periphericus,-a,-um	Pleuralis,-e
Orbita	Pancreas	Parasolitarius,-a,-um	Peduncularis,-e	Peritoneum	Plexus
Orbitalis,-e	Pancreaticus,-a,-um	Parasternalis,-e	Pellucidus,-a,-um	Peritonealis,-e	Plexiformis,-e
Orchis	Panniculus	Parasubiculum	Pelvis	Perivascularis,-e	Plica/ae
Organum/a	Papilla/ae	Parasympathicus,-a,-um	Pelvicus,-a,-um	Permanens,-entis	Pneumaticus,-a,-um
Oriens,-entis	Papillaris,-e	Parataenialis,-e	Pelvinus,-a,-um	Peronealis,-e	Pollex
Origo,-inis (f)	Paraaorticus,-a,-um	Paraterminalis,-e	Penicilli	Peroneus,-a,-um	Polus
Os/oris	Parabigeminalis,-e	Parathyroideus,-a,-um	Penis	Perpendicularis,-e	Polaris,-e
Oralis,-e	Parabrachialis,-e	Paratrachealis,-e	Pennatus,-a,-um	Pertinens,-entis	Pons/tes
Os/sa	Paracentralis,-e	Paraumbilicalis,-e	Perforans,-ntis	Pes	Pontocerebellum
		Paraurethralis,-e	Perforatus,-a,-um	Petiulus	Poples

Popliteus,-a,-um	Preopticus,-a,-um	Protectio,-onis	Quintus,-a,-um	Retroduodenalis,-e	Rugae
Porta	Prepancreaticus,-a,-um	Protuberantia		Retrofacialis,-e	Sacculus
Portalis,-e	Prepositus,-a,-um	Proximalis,-e	Radiatio	Retroflexus,-a,-um	Saccularis,-e
Portio	Preprostaticus,-a,-um	Psoas,-ae (f)	Radius/i	Retrohyoideus,-a,-um	Saccus
Porus	Preputium	Psoaticus,-a,-um	Radialis,-e	Retroinguinalis,-e	Sacciformis,-e
Postaorticus,-a,-um	Preputialis,-e	Pterion	Radiatus,-a,-um	Retrolentiformis,-e	Sacer,-cra,-crum
Postcavalis,-e	Prepyloricus,-a,-um	Pterygoideus,-a,-um	Radix/ces	Retromandibularis,-e	Sacralis,-e
Postcentralis,-e	Presacralis,-e	Pubes	Radicularis,-e	Retromolaris,-e	Sagittalis,-e
Postcommunicalis,-e	Presternalis,-e	Pubis	Ramus/i	Retroolivaris,-e	Sagulum
Posterior,-ius	Presubiculum	Pubicus,-a,-um	Raphe	Retroperitonealis,-e	Salivarius,-a,-um
Postganglionicus,-a,-um	Presulcalis,-e	Pudendum	Recessus	Retropharyngealis,-e	Salivatorius,-a,-um
Postlaminaris,-e	Pretectalis,-e	Pudendus,-a,-um	Rectum	Retropharyngeus,-a,-um	Salpinx
Postremus,-a,-um	Pretrachealis,-e	Pudendalis,-e	Rectalis,-e	Retropubicus,-a,-um	Sanguis
Postsulcalis,-e	Prevertebralis,-e	Pulmo/nes	Rectus,-a,-um	Retropyloricus,-a,-um	Sanguineus,-a,-um
Preaorticus,-a,-um	Primarius,-a,-um	Pulmonalis,-e	Recurrens,-ntis	Retrotrigeminalis,-e	Saphenus,-a,-um
Precaecalis,-e	Primus,-a,-um	Pulpa	Reflexus,-a,-um	Retrovesicalis,-e	Sartorius,-a,-um
Precavalis,-e	Princeps,-itis	Pulposus,-a,-um	Regio/nes	Retrozonularis,-e	Scala
Precentralis,-e	Principalis,-e	Pulvinar	Ren	Reuniens,-ntis	Scalenus,-a,-um
Prechiasmaticus,-a,-um	Procerus,-a,-um	Punctum	Renalis,-e	Rhinalis,-e	Scapha
Precommissuralis,-e	Processus	Pupilla	Repositio	Rhombencephalon	Scaphoideus,-a,-um
Precommunicalis,-e	Profundus,-a,-um	Pupillaris,-e	Respiratorius,-a,-um	Rhomboidalis,-e	Scapula
Precuneus	Projectio,-onis (f)	Putamen	Restiformis,-e	Rhomboideus,-a,-um	Scapularis,-e
Precuneatus,-a,-um	Prominentia	Pylorus	Rete	Rima	Schindylesis
Preepiglotticus,-a,-um	Prominens,-ntis	Pyloricus,-a,-um	Reticulum	Risorius,-a,-um	Sclera
Prefrontalis,-e	Promontorium	Pyramis/des	Reticularis,-e	Rivus	Scrotum
Preganglionicus,-a,-um	Pronatio	Pyramidalis,-e	Retina	Rostrum	Scrotalis,-e
Prelaminaris,-e	Pronator,-oris (m)	Quadriceps,-ipitis	Retinaculum/a	Rostralis,-e	Sebaceus,-a,-um
Premammillaris,-e	Pronatorius,-a,-um	Quadrangularis,-e	Retroambiguus,-a,-um	Rotatio	Secundarius,-a,-um
Premaxilla	Proprius,-a,-um	Quadratus,-a,-um	Retroaorticus,-a,-um	Rotator,-oris (m)	Secundus,-a,-um
Premolaris,-e	Prosencephalon	Quadrigeminalis,-e	Retrobulbaris,-e	Rotundus,-a,-um	Segmentatio
Preoccipitalis,-e	Prostata	Quartus,-a,-um	Retrocaecalis,-e	Ruber,-a,-um	Segmentum/a
Preolivaris,-e	Prostaticus,-a,-um		Retrocavalis,-e		

Segmentalis,-e	Solealis,-e	Stria/ae	Submentalis,-e	Supraepicondylaris,-e	Sustentaculum
Sella	Soleus,-a,-um	Striatum	Submucosus,-a,-um	Suprageniculatus,-a,-um	Sutura/ae
Sellaris,-e	Solitarius,-a,-um	Striatus,-a,-um	Submuscularis,-e	Suprahyoideus,-a,-um	Sympathicus,-a,-um
Semicanalis	Spatium/a	Striola	Subnucleus	Supralemniscalis,-e	Symphysis
Semicircularis,-e	Spermatikus,-a,-um	Stroma	Suboccipitalis,-e	Supramammillaris,-e	Symphysialis,-e
Semilunaris,-e	Sphenoidealis,-e	Structura/ae	Subparabrachialis,-e	Supramarginalis,-e	Synapsis
Semimembranosus,-a,-um	Sphericus,-a,-um	Styloideus,-a,-um	Subparietalis,-e	Supramastoideus,-a,-um	Synarthrosis
Seminalis,-e	Spheroideus,-a,-um	Subacromialis,-e	Subphrenicus,-a,-um	Suprameatalis,-e	Synchondrosis/es
Seminifer(us),-a,-um	Sphincter	Subaorticus,-a,-um	Subpopliteus,-a,-um	Suprameaticus,-a,-um	Syndesmosis/es
Semispinalis,-e	Spina/ae	Subarachnoideus,-a,-um	Subpubicus,-a,-um	Supraoptikus,-a,-um	Synostosis
Semitendinosus,-a,-um	Spinalis,-e	Subarcuatus,-a,-um	Subscapularis,-e	Supraorbitalis,-e	Synovia
Sensus,-us (m)	Spinosus,-a,-um	Subbrachialis,-e	Subserosus,-a,-um	Suprapatellaris,-e	Synovialis,-e
Sensorius,-a,-um	Spinocerebellum	Subcaeruleus,-a,-um	Subtalaris,-e	Suprapinealis,-e	Systema/ta
Separans,-ntis	Spiralis,-e	Subcallosus,-a,-um	Subtendineus,-a,-um	Suprapleuralis,-e	Systemicus,-a,-um
Septulum/a	Splanchnicus,-a,-um	Subclavius,-a,-um	Subthalamicus,-a,-um	Suprapyloricus,-a,-um	
Septum/a	Splen	Subcommissuralis,-e	Subtrigeminalis,-e	Suprarenalis,-e	Tactilis,-e
Septalis,-e	Splenicus,-a,-um	Subcostalis,-e	Substantia	Suprascapularis,-e	Taenia/e
Serosus,-a,-um	Splenium	Subcuneiformis,-e	Subthalamus	Supraspinalis,-e	Talus
Serotinus,-a,-um	Splenius,-a,-um	Subcutaneus,-a,-um	Sudorifer(us),-a,-um	Supraspinatus,-a,-um	Talaris,-e
Serotonergicus,-a,-um	Spongiosus,-a,-um	Subdeltoideus,-a,-um	Sulcus/i	Suprasternalis,-e	Tangentialis,-e
Serratus,-a,-um	Spurius,-a,-um	Subduralis,-e	Supercilium/a	Suprastyloideus,-a,-um	Tapetum
Sesamoideus,-a,-um	Squama	Subendocardialis,-e	Superciliaris,-e	Supratonsillaris,-e	Tarsus
Sigmoideus,-a,-um	Squamosus,-a,-um	Subfascialis,-e	Superficialis,-e	Supratragicus,-a,-um	Tarsalis,-e
Simplex,-icis	Stapes	Subfornicalis,-e	Superior,-ius	Supratrochlearis,-e	Tectum
Sinciput	Stapedialis,-e	Subhepaticus,-a,-um	Supinatio	Supravaginalis,-e	Tectorius,-a,-um
Singularis,-e	Stapedius,-a,-um	Subhypoglossalis,-e	Supinator,-oris (m)	Supravalvularis,-e	Tectus,-a,-um
Sinister,-a,-um	Statoconium	Subiculum	Supraacetabularis,-e	Supraventricularis,-e	Tegmen
Sinus	Stellatus,-a,-um	Sublenticularis,-e	Suprachiasmaticus,-a,-um	Supravesicalis,-e	Tegmentum
Sinusoideus,-a,-um	Sternum	Sublentifformis,-e	Supraclavicularis,-e	Supremus,-a,-um	Tegmentalis,-e
Siphon	Sternalis,-e	Sublingualis,-e	Supracondylaris,-e	Sura	Tela
Skeleton	Stimulans,-ntis	Submandibularis,-e	Supracristalis,-e	Suralis,-e	Telencephalon
Skeletalis,-e	Stratum/a	Submedialis,-e	Supraduodenalis,-e	Suspensorius,-a,-um	Tempora

Temporalis,-e
Tendo
Tendineus,-a,-um
Tensor,-oris (m)
Tensus,-a,-um
Tentorium
Tenuis,-e
Teres,-etis
Terminatio/nes
Terminalis,-e
Tertius,-a,-um
Testis
Testicularis,-e
Textus
Thalamus
Thalamicus,-a,-um
Thenar
Thorax
Thoracicus,-a,-um
Thymus
Thymicus,-a,-um
Thyroideus,-a,-um
Tibia
Tibialis,-e
Tonsilla
Tonsillaris,-e
Torulus/i
Torus
Trabecula/e
Trabecularis,-e
Trachea
Trachealis,-e

Tractus
Tragus/i
Tragicus,-a,-um
Transitio,-onis (f)
Transitionalis,-e
Transversalis,-e
Transversus,-a,-um
Trapezius,-a,-um
Trapezoideus,-a,-um
Triangularis,-e
Triceps,-ipitis
Tricuspidalis,-e
Trigeminalis,-e
Trigeminus,-a,-um
Trigonum
Trigonus,-a,-um
Triquetrus,-a,-um
Triticeus,-a,-um
Trochanter
Trochantericus,-a,-um
Trochlea
Trochlearis,-e
Trochoideus,-a,-um
Truncus/i
Tuba
Tubarius,-a,-um
Tuber
Tuberalis,-e
Tuberculum/a
Tuberositas
Tubulus
Tunica

Turcicus,-a,-um
Tympa-num,-i (n)
Tympanicus,-a,-um
Typus

Ulna
Ulnaris,-e
Umbilicus
Umbilicalis,-e
Umbo
Uncus
Uncinatus,-a,-um
Uncalis,-e
Unguis
Unipennatus,-a,-um
Ureter
Uretericus,-a,-um
Urethra
Urethralis,-e
Urinarius,-a,-um
Uterus
Uterinus,-a,-um
Utriculus
Utricularis,-e
Uvealis,-e
Uvula,-ae

Vagina/ae
Vaginalis,-e
Vagalis,-e
Vagus,-a,-um
Vallatus,-a,-um

Vallecula
Vallum
Valva
Valvula/ae
Vas/a
Vascularis,-e
Vasculosus,-a,-um
Vastus,-a,-um
Velum
Vena/ae
Venosus,-a,-um
Venter
Ventralis,-e
Ventriculus
Venula/ae
Vermis
Vermiformis,-e
Vertebra/ae
Vertebralis,-e
Vertex
Verticalis,-e
Verus,-a,-um
Vesica
Vesicalis,-e
Vesicula
Vesiculosus,-a,-um
Vestibulocerebellum
Vestibulum
Vestibularis,-e
Vestigium
Vestigialis,-e
Vibrissa/ae

Vicinus,-a,-um
Villus
Villosus,-a,-um
Vinculum/a
Visceralis,-e
Viscerocranium
Vita,-ae (f)
Vitreus,-a,-um
Vocalis,-e
Vola
Volaris,-e
Vomer
Vortex/ices
Vorticosus,-a,-um
Vulva

Xiphoideus,-a,-um

Zona/ae
Zonularis,-e
Zygapophysialis,-e
Zygomatikus,-a,-um

Allocortex	Paracervix	Costachondralis,-e	Intermesentericus,-a,-um	Koniocellularis,-e
Amiculum	Paraflocculus	Costiformis,-e	Intermetatarsalis,-e	Magnocellularis,-e
Archicerebellum	Paraophoron	Dopaminergicus,-a,-um	Internasalis,-e	Molecularis,-e
Archicortex	Parasubiculum	Endolemniscalis,-e	Interparietalis,-e	Mylohyoideus,-a,-um
Basion	Perikaryon	Endopeduncularis,-e	Interpectoralis,-e	Non-coronarius,-a,-um
Cavea	Perionyx	Epiduralis,-e	Interpolaris,-e	Nonstratificatus,-a,-um
Cementum	Pontocerebellum	Episcleralis,-e	Intersegmentalis,-e	Noradrenergicus,-a,-um
Chiasma	Premaxilla	Epitympanicus,-a,-um	Intersigmoideus,-a,-um	Oriens,-entis
Circumferentia	Presubiculum	Extraduralis,-e	Interthalamicus,-a,-um	Palmatius,-a,-um
Desmocranium	Pterion	Ellipticus,-a,-um	Intertragicus,-a,-um	Paraaorticus,-a,-um
Desmodontium	Repositio	Fibroelasticus,-a,-um	Interuretericus,-a,-um	Parabigeminalis,-e
Enamelum	Sagulum	Fungiformis,-e	Intervenosus,-a,-um	Parabrachialis,-e
Endorotatio	Spinocerebellum	Fuscus,-a,-um	Intrabiventralis,-e	Paracommissuralis,-e
Epimysium	Statoconium	Genioglossus,-a,-um	Intracapsularis,-e	Paraduodenalis,-e
Exorotatio	Striola	Geniohyoideus,-a,-um	Intraculminalis,-e	Parafascicularis,-e
Gonion	Subnucleus	Gigantocellularis,-e	Intrajugularis,-e	Parahypocampalis,-e
Hamulus	Subthalamus	Infraauricularis,-e	Intralaminaris,-e	Paralemniscalis,-e
Inion	Vestibulocerebellum	Infraglotticus,-a,-um	Intralobaris,-e	Paramammarius,-a,-um
Isocortex	Viscerocranium	Infratrochlearis,-e	Intraoccipitalis,-e	Paramastoideus,-a,-um
Mesoappendix	Gallus,-i (m)	Interarytenoideus,-a,-um	Intraparietalis,-e	Paranigralis,-e
Mesocortex	Accipiens,-entis	Interatrialis,-e	Intraparotideus,-a,-um	Paraolfactorius,-a,-um
Metathalamus	Accumbens,-entis	Intercavernosus,-a,-um	Intrasegmentalis,-e	Parapeduncularis,-e
Neocerebellum	Aminergicus,-a,-um	Interclavicularis,-e	Intrathalamicus,-a,-um	Parasolitaris,-a,-um
Neocortex	Approximalis,-e	Intercollicularis,-e	Intratonsillaris,-e	Parataenialis,-e
Neurocranium	Bicondylaris,-e	Intercuneiformis,-e	Investiens,-entis	Paraterminalis,-e
Neurofibra/ae	Chemergicarus,-a,-um	Interfascicularis,-e	Juxtacolicus,-a,-um	Paratrachealis,-e
Neurohypophysis	Cholinergicus,-a,-um	Interiliacus,-a,-um	Juxtaintestinalis,-e	Parauterinus,-a,-um
Opisthion	Chondroglossus,-a,-um	Interlobularis,-e	Juxtaoesophagealis,-e	Paraventricularis,-e
Paleocortex	Chondropharyngeus,-a,-um	Intermaxillaris,-e	Juxtaestiformis,-e	Paravesicalis,-e

Ek 4. Türkçe karşılıklı olmayan Latince terimlerin tam listesi.

Parvocellularis,-e	Preprostaticus,-a,-um	Subfornicalis,-e	Suprapyloricus,-a,-um	Hamatus,-a,-um
Pericallosus,-a,-um	Prepyloricus,-a,-um	Subhepaticus,-a,-um	Suprastyloideus,-a,-um	Hippocampalis,-e
Perichoroideus,-a,-um	Presternalis,-e	Subhypoglossalis,-e	Supratonsillaris,-e	Hypochondriacus,-a,-um
Periduralis,-e	Pretectalis,-e	Sublenticularis,-e	Supraclavicularis,-e	Hypophysialis,-e
Peripharyngeus,-a,-um	Retroambiguus,-a,-um	Sublenticularis,-e	Supraventricularis,-e	Ilealis,-e
Pertinens,-entis	Retroaorticus,-a,-um	Submedialis,-e	Supravesicalis,-e	Infundibularis,-e
Pialis,-e	Retrocavalis,-e	Submentalis,-e	Triquetrus,-a,-um	Lacunaris,-e
Postaorticus,-a,-um	Retrofacialis,-e	Subparabrachialis,-e	Vagalis,-e	Leptomeningeus,-a,-um
Postcavalis,-e	Retrohyoideus,-a,-um	Subparietalis,-e	Vicinus,-a,-um	Levatorius,-a,-um
Postcommunicalis,-e	Retroinguinalis,-e	Subphrenicus,-a,-um	Zygapophysialis,-e	Limbicus,-a,-um
Postlaminaris,-e	Retrolenticularis,-e	Subpubicus,-a,-um	Acetabularis,-e	Lobaris,-e
Preaorticus,-a,-um	Retromolaris,-e	Subtalaris,-e	Cavalis,-e	Mediastinalis,-e
Precavalis,-e	Retrolivaris,-e	Subthalamicus,-a,-um	Chiasmaticus,-a,-um	Omentalis,-e
Precentralis,-e	Retropubicus,-a,-um	Subtrigeminalis,-e	Choanalis,-e	Papillaris,-e
Prechiasmaticus,-a,-um	Retropyloricus,-a,-um	Supraacetabularis,-e	Circularis,-e	Pericardiacus,-a,-um
Precommunicalis,-e	Retrorubralis,-e	Suprachiasmaticus,-a,-um	Clivales,-e	Pronatorius,-a,-um
Precuneatus,-a,-um	Retrotrigeminalis,-e	Supracondylaris,-e	Collicularis,-e	Psoaticus,-a,-um
Preepiglotticus,-a,-um	Retrozonularis,-e	Supracristalis,-e	Conjunctivalis,-e	Skeletalis,-e
Prefrontalis,-e	Serotonergicus,-a,-um	Supraepicondylaris,-e	Conoideus,-a,-um	Symphysialis,-e
Preganglionicus,-a,-um	Solealis,-e	Suprageniculatus,-a,-um	Coronalis,-e	Tectus,-a,-um
Prelaminaris,-e	Sphericus,-a,-um	Supralemniscalis,-e	Coronarius,-a,-um	Uncinatus,-a,-um
Premammillaris,-e	Subaorticus,-a,-um	Supramammillaris,-e	Cremastericus,-a,-um	Uncalis,-e
Preoccipitalis,-e	Subcaeruleus,-a,-um	Supramastoideus,-a,-um	Duralis,-e	Vestigialis,-e
Preolivaris,-e	Subcuneiformis,-e	Suprameatalis,-e	Epididymalis,-e	
Preopticus,-a,-um	Subduralis,-e	Suprameaticus,-a,-um	Epiphysialis,-e	
Prepancreaticus,-a,-um	Subendocardialis,-e	Supraopticus,-a,-um	Epithalamicus,-a,-um	
Prepositus,-a,-um	Subfascialis,-e	Suprapleuralis,-e	Habenularis,-e	